

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, Csontos János, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: *Oláh János*
E-mail: foszerkeszto@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Olvasószerkesztő, Próza: *Bíró Gergely*
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Tanulmány: *Rosonczy Ildikó*
E-mail: tanulmany@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Vers: *Szentmártoni János*
E-mail: vers@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Nyitott Műhely: *Ekler Andrea*
E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Európai Figyelő, Lapszemle: *Falusai Márton*
E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Könyvszemle: *Erős Kinga*
E-mail: kritika@magyarnaplo.hu

Tördelőszerkesztő: *Molnár Csenge-Hajna*

Borító: *Zách Eszter*

Ügyintézők: *Cech Vilmosné, Nagyné Nespor*
Gabriella, Szentmártoni Anikó
E-mail: adminisztracio@magyarnaplo.hu

Terjesztés: *Zsiga Kristóf*
E-mail: elofizetes@magyarnaplo.hu

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím:

1450 Budapest, Pf. 77.

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil:

(70) 388-7034

Elektronikus levélcímünk:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Nemzeti Hírlap-kereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlapelofizetes@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3865 Ft. További információ: 06-80-444-444 Külföldi előfizetés: a szerkesztőség címén. Az előfizetési díj egy évre postaköltséggel együtt 60 USD vagy 50 EURO, mely átutalható a HVB-Bank Hungary Rt. (1065 Bp., Nagymező utca 44.) 10918001-00000421-10290001 számú számlára, vagy bankcsekkben elküldhető a szerkesztőség címére. Nyomda: Pannónia Print Kft. 1139 Bp., Frangepán utca 16.

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Címlapon:

Hubay Miklós

(Szondi György felvétele)

Könyvjelzők? Útjelzők?

Aki anyaországi íróként manapság megfordul az újraéledt erdélyi magyar könyvbemutatók valamelyikén, betéved egy-egy kolozsvári, marosvásárhelyi, csík- vagy háromszéki, akár nagyenyedi vagy tordai magyar könyves rendezvényre: egészen furcsa és eltöprengésre készítő tapasztalatokkal gazdagodhat.

A pesti sátoros könyvünnep előtt két írókolléga (Erdélyben tanultak meg írni-olvasni az istenadták) friss könyvük ősbemutatóját odahaza – a kolozsvári Farkas utca, illetve a tordai Jósika utca közelében – rendezte meg, amint megtudtuk: a Kriterion kiadó meghívását követően. A meghívóval baráti „figyelmeztetések” is érkeztek Óbudán lakó írotársainkhoz. „Nagy tolongásra ne számítsatok, Romániában zsugorodik a lej, nyirbálják az emberek zsebet, nem kell már a könyv, különösen nem úgy, ahogy egykoron!”

Napok múlva futottam össze velük a Vörösmarty téren, asztalukon glédában várakozó közös könyvük csillogó borítóit simogatgatták... kissé árválkodva. Mi a gond? Fuccsba ment az erdélyi könyvbemutató?!

Válaszuk csakugyan elgondolkodtatott: Tordán és Kolozsváron zsúfolt olvasóházak várták, másfélszáz könyv akadt gazdára! És ti mégis lógtatjátok az orrotokat?

Megtudtam: az alánéző, csillogó felhőkarcolókat alatt, a *Szózat* költőjének gyönyörűséges szobor-tekintete fényében könyvükért, bizony, egy szál magyar ember, egy nyugdíjas néni nyitotta meg kis pénztárcáját, és nyújtotta át a két tétova szerzőnek ama ropogós, kitépett könyvlapra emlékeztető kétezerest... Egyetlenegy érdeklődő lélek!

Íróember ilyenkor az „okok” nyomába iramodik. Valamelyik Pilvax közeli utca sörös padszékén azt az Erdélyi Fejedelemséget idéztük meg, ahol nem csupán a Kolozsváron magyarrá lett nyomdász-író Heltai Gáspár vagy a magyar tankönyvek ezreit iskoláink padjaira helyező Tótfalusi Kis Miklós, első Bibliánk képzett korrektorának a neve említett meg, hanem azok is szóba jöttek, akik – a történelmi kényszerhelyzetek miatt – oda, avagy onnan mentették, menekítették a magyarság nyomtatott szellemi termékeit. A Farkas utcai református kollégium mecénás nagyasszonya, özv. Lórántffy Zsuzsanna például 1653-ban férje, I. Rákóczi György veszélybe került könyvtárának kincseivel megrakott könyves szekereit Sárospatak felé irányította. Évszázad múltán Batthyány Ignác püspök megbízottja Bécsben és Vácott vásárolta fel az épp megszüntetett egyházi rendek lánccos könyveit, és szállíttatta át Gyulaféhevárra.

Hogy szellemi, lelki hazát teremtenek és őriznek a könyvek, azt a Trianonban hétbe szakított magyarság kiszorított része megtapasztalhatta. Vajon itt (is), az ilyenfajta történelmi „tapasztalatok” hiányában kéne keresnünk a magába tekinteni igen ritkán vállalkozó Anyaország könyveinkhez való időnkénti közömbösségének okait?

A Pilvax közeli találgatásoknak is ára van: fizetéskor az a kétezeres bankjegy került elő, rajta Erdély fejedelmének arcélével. Szemfülesebb írotársam kikapta a csapos kezéből, égre emelte: „Megtalálom azt az egy könyvvásárlót! Ez az övé!”

Csodálatos könyvnap volt...

Bágyoni Szabó István

Bágyoni Szabó István: <i>Könyvjelezők? Útjelzők?</i>	1
--	---

LÁTHATÁR

Nagy Gábor: <i>Marió színt vall</i>	3
<i>Julia néni a halálos ágyán</i>	4
<i>A tollnok ágnál</i>	5
Falusi Márton: <i>Fabula</i>	6
Marosi Gyula: <i>Gea</i>	7
Ébert Tibor: <i>Almák</i>	10
Ádám Tamás: <i>Nagy rendező; Fonnyadt almák</i>	12
Bányai Tamás: <i>Úri negyed</i>	13
Horbulák Zsolt: <i>Trianon-kép a szlovák történettudományban</i>	23
Horváth Dorottya: <i>Épül az ország</i>	35
Kerék Imre: <i>Áprily Lajosnak; Mintha nem lenne semmi ok</i>	36

NYITOTT MŰHELY

Szakolczay Lajos: <i>A drámától megváltást reméltem (Beszélgetés Hubay Miklóssal)</i>	37
---	----

VILÁGIRODALMI FIGYELŐ

<i>Uráli irodalom – Nagy Katalin összeállítása</i>	
Jari Järvelä: <i>Nekropolisz</i> (Raitsits Tivadar fordítása)	49
Orvokki Vironen: <i>Istenhozzád-idő II.</i> (Szió Enikő fordítása)	52
Katri Korvela: <i>A senkiföldje</i> (Szió Enikő fordítása)	53
Martta Kuikka: <i>Ó, kicsi Ámor; Míg végül egy hajnali eszmélés idején; Idő, állj meg Szent Iván éjjelén</i> (Rezessy Anna fordításai)	54
Rose-Marie Huuva: *** [<i>A királyok...</i>] (Tillinger Gábor fordítása)	55
Simon Marainen: *** [<i>fényemben forgolódsz...</i>] (Tillinger Gábor fordítása)	55
Nyina Zajceva: <i>Az emlékfonal</i> (Nagy Katalin fordítása)	55
Arvo Valton: <i>A medence; A könyv</i> (Bereczki Gábor fordításai)	56
Juvan Sesztalov: <i>Keresztseg az Északi Fény által</i> (Vándor Anna fordítása)	58
Jelena Kozlova: <i>A varázsszemüveg</i> (Nagy Katalin fordítása)	59
Andrej Tarhanov: <i>A Balatonon</i> (Bede Anna fordítása)	60
<i>Bede Anna emléke</i> (Nagy Katalin fordítása)	60
Galina Butirjeva: <i>Az élethez</i> (Tillinger Gábor fordítása)	60
Galina Ramanova: <i>Boróka</i> (Gulyás Nikolett fordítása)	61
Mihail Fedotov: *** [<i>Kinek kell egy olyan ember...</i>]; *** [<i>Lángos csalán módra forró...</i>] (Kozmács István fordításai)	62
Szvetlana Arhipova: <i>Távol</i> (Nagy Katalin fordítása)	62

KÖNYVSZEMLE

Iancu Laura: <i>Tékozló remény</i> (Nikolai Abramov: <i>Kétszer harminchárom</i>)	63
Kelemen Lajos: <i>Ima a romokon?</i> (Kollár Árpád: <i>Nem Szarajevóban</i>)	64
Bakonyi István: <i>Mesélőkedy és olvasmányosság</i> (Győri László: <i>A rabbiánus kecsketartó</i>)	66
Ughy Szabina: <i>Autóval a tenger felé</i> (Hász Róbert: <i>Júliával az út</i>)	67
Rózsássy Barbara: <i>Időtlen belvilág</i> (Csernák András: <i>A bíró</i>)	68
Szakály Sándor: <i>Hadifogságban – itthon</i> (Bognár Zalán: <i>Magyarok hadifogságban Magyarországon</i>)	69
<i>Szerzőink</i>	70

A XI. Finnugor írókongresszus tiszteletére készült válogatásunkat a Finn Nagykövetség támogatta

NAGY GÁBOR

Mario színt vall

*Mióta átkozol s imádba foglalsz,
mióta sóhajok vak tűivel
szurkálsz, ernyedv vudubabát,
nem jajgatok, beérem ennyivel:*

*égre rajzollak cigarettafüsttel.
Ha koncentrálok, tán a mosolyod
gyöngysora is megcsillan még,
mikor tengerből bukik föl a hold.*

*Majdnem tönkretettél! Hogyan hihetted,
hogy, kajla kölyköt, férfivá teszel,
s napról napra fojtogatóbb
hiányodtól szűküljek, vesszek el?!*

*Hímringyód voltam csak, Julia néni,
lettem volna a párnád, takaród.
Ittam illatod s nedveid,
s nem kulcsolódott rám polipkarod.*

*Mégis: rám nehezedtél, mint a szikla.
Megunni nem – megelégetelek,
álmába zuhan vissza így
a gyerek, kit korán ébresztenek.*

*Mint hűsevő virág, szemem láttára
csukódtál be, fekete lett szemed.
Rágtad a prédát: magadat –
és én nem tudtam jóllakni veled.*

*Gyűlölsz? A gyűlöleted nekem édes,
míg engem is elemészt a harag.
Lettél volna – nem igazibb,
csak mint a kamasz vágyak, igazabb!*

*Nem fog átok, fekete mágia
rajtam, erőssé tettél, tánti.
Nem én kiáltok hozzád, csak
a visszhangod fog tarkón találni.*

Julia néni a halálos ágyán

Már emlékezni is felesleges.
Halálra szánt, aki csak emlékezni tud,
hátranézve meg elvétí az utolsó kaput.
Látod, Mario, még rímelttem is.
Te tanítottál rá, meg az anapeszthusokra.
De az is csak cafrang volna
a semmi kérlelhetetlen kopárságán.
Hagyjuk.
Nagyobb trouvaille ennél, hogy
hozzám öregedtél. Lehetnének
rezgő fejű, együtt-csoszogó pár.
Jó, hogy nem így lett. Meggyűlöltél,
én meg szántalak volna. Keserű
szerelemmel. Ó, mivé lett a
forgószél-szenvedély, ahogy egymásnak
estünk a tengerparti zuglakásban,
mivé, milyen görccsé csomósodott
a csókjainkban csorduló nedv? És hová
gomolygott az együtt-szívott cigaretta
áldozó-füstje? Sokáig így láttalak
magam előtt, füst-rajzolta sziluettként,
szád sarkában fanyar mosollyal.
Olyannak látlak most, mint egy tenger-
mosta szürke követ. Épp csak ijesztő,
ahogy a kezemhez simul.
Emlékszel? Azt mondtad: múltam van, nincs
jövöm. Elkoptam, mire kézhez
vehettél, s ezután csak morzsálódni fogok.
És csapódtál egyik kecses inú üszőtől
a másikig. Meghártál egyet s rúgtattál
odébb. Mit reméltél, mondd? Hogy a sóvár
ölemben megtalálod a ritmust,
ami markodban lüktetett, amikor tépted,
haraptad mellemet? Nem
meredező bimbóim írták azt tenyered
vonalaiba, Mario, hanem a szívem.
Ez a múlt-sebzett, félreverő félszív.
Most készül utolsót rángani. De a tiéd
is ki-kihagy: egy darabját itt hagytad
nálam. Emlékszel? Azt mondtam: bármikor
a tenyeremben viszem hozzád, egy darabka
Mariót. Csakhogy én már akkor is tudtam:
nem ismerne rá, kivetné a tested. —
Ahogy telt az idő, ahogy a váltakozó
szélirányhoz idomulva hármat csavarodott
a mangófa törzse a kertben,
ahogy a fán hagyott gyümölcsről

hámlik le a fény, s töpped, gyűrődik héja,
 ahogy a falakat mind magasabban veri
 fel a penész, úgy facsarodtam öreggé,
 örömtelenné, nélkülösebbé, úgy
 hámlott le rólam a nőiség csillámló
 hamva, szemed sugarának visszfénye.
 Csak álmomban ápoltam bőrömet
 kilövellő férfigagod háncs-illatú
 kenőcsével... – – –
 Sziklává kövesedtem – te tengerek nyaldosó
 hullámain edzeted izmaid.
 S mindkettőnket kimart a só.
 Hát így. Most, nem megbékélve veled,
 de feledve a múltat, meghalok.
 Nem akarom tudni, van-e még könnyed.
 Minden, aminek értelme volt, érted
 volt. Nem volt értelme semminek.

A tollnok ágál

Ami költött, csak az valódi.
 Csak az teremthet, aki lódit.
 A testet-öltésben csalódni:
 visszfényében vigasztalódni.

Julia néni s Mariótok
 nekem a létükkel adósok.
 Nekem csattantak el a csókok,
 csak nekem: én vagyok a tollnok!

Vágyaikat is én találtam
 ki, én voltam a vers, a fátum,
 a könny, a nyál, az ejakulátum,
 széttárt ölébe én omoltam

és visongtam: Julia néni
 én vagyok, s bálványa: a férfi
 is én, én, én, a tollnok. Írni
 rendelt az Úr; mesélni, sírni,

a hőseimmel halni önként,
 hogyha a felajzott közönség
 testemet áldozatnak lökné
 oda, hol feledés: öröklét

a jussom. Üdvrivalgás, átok
 kísért váltva, hisztériátok.
 Legyél te, ezerfejú, áldott,
 megfeszítetted a Megváltód.

Én begubózom múltjaimba,
 vissza a legvalóbb hamisba.
 Hőseim lelke sajnó: a mintha.
 De tollamba száradt a tinta.

FALUSI MÁRTON

Fabula

*Elképzelted már, a karcsú gólya
délszak szélességét hogyan rója,*

*patadobajban, majomkenyérfán,
felriadt homokba szúrt fehér szárny:*

*leng, lobog, vagy piheg becsavarva,
felségele nélkül nincs savanna?*

*Otthona, mit körbe-körbe pásztáz,
zsúptetős, pöfékkelő parasztház –*

*fogadok, a gólya így él benned,
másként egy gólyának sincs értelme!*

*Ha látod mezőn inaló fajtám,
összevont szemöldököd lecsap rám:*

*milyen fondorlatba, bűnbe fűzlek,
veled szőni meg, mi nekem üzlet?*

*De ha igazabb a gólya délen,
nem engedem, hozzád hazatérjen!*

*Ha meg kéményeden költ különbet,
ágálhatnak szikkadt bennszülöttek!*

*Költő nem az olvasó kegyeltje,
soronként kell, hogy őt megteremtse.*

*Szavanként kell, hogy világra hozza,
s mert árulása is, kell a csókja.*

*Szétkürtölöm, Sátánodról mit tudsz,
óvadékok leteszem, mint Krisztus.*

*Leetted rossz sirálylandolással?
Áthúszom tengerneműd, honvágyad.*

*Leszek-e még szabad, mikor hasznos?
Felnövök-e hozzád: feladathoz?*

*Élményeid csúszdája sodort el?
Fékez a vers: fontossági sorrend.*

*Felsorolásai sortartóak,
bárhon rak jelentést kósza gólya,*

*ott épül köréje kémény, tető,
hol adott szavam számonkérhető.*

MAROSI GYULA

Gea

Jóllehet, hihetetlen, de igencsak kisgyermekként jutott először eszembe – mikor is? Talán ama pillanat után, amikor megtudtam, hogy nem a Nap kering a Föld körül, és nem ő, rajta állva velem egyetemben, a Világ közepe. Ez volt az első, szívem mélyéig hatoló döbbenet a tekintetben, hogy ebben a világban léteznek olyan dolgok, amelyeket érzékszerveimmel nem, vagy csak rosszul vagyok képes felfogni; a Nap reggel jól láthatóan felkel, este az égbolt túloldalán lenyugszik, és mégis én kerengtem egy helyben állva ez idő alatt körülötte? Az első döbbenet, hogy nem hihetek a szememnek, talán semmiféle érzékelésemnek, a Világ – amelybe ártatlanul beleszülettem – számos jelensége képességeim feletti dimenziókba tartozik. Úgy emlékszem, ez idő tájt merült fel bennem először: még az is meglehet, hogy bolygónk, a Föld valójában élőlény?

Nem tudom, honnan a gondolat. Talán a felhabzsolt mesék hatása. Vagy a tudat alatt már működő, a megalázó kicsinységéből való felkapaszkodás gátlástalansága. Akkor még természetesen nem tudhattam, hogy nem én vagyok az első ember, akiben mindez felderengett, s éppen ezért már ősidők óta személyneve is van: Gea.

Életem további folyamán – bár teljesen nem felejtettem el – nem foglalkoztatott ez a gondolat. Nagyobb kihívásnak kellett eleget tennem: bárhogy is áll a dolog, valahogy csak meg kell élnem ezen a Földön. Ha néha eszembe jutott, nem hozakodtam vele elő: féltem, hogy kinevetnek. Ebből látható, nem vagyok született értelmiségi, afféle századforduló környéki modern, vagy inkább posztmodern – akkor alig bírnám kivárni, hogy legalább kinevessenek. Hogy végre valahogy szárnyára kapjon a hír, a tam-tam dobokkal való híresztelés, hisz itt a századforduló posztmodernben az adja a rangot, a becset, nem beszélve arról a mocskos pénzről – és röhejessé válni mégiscsak elegánsabb dolog, valamiért emberibb is –, mint évtizedeken át alakoskodni, gyűlölködni, nyáladzani, fenyegetőzni, rettegni, megbélyegezni, kirekeszteni, minden hazugot mámorosan megtapsolni.

De vissza Geához: lassan öregecskén, a közvélekedések hisztériás rohamaitól jeges szívvel védett személyné, be kell vallanom, ügyében ott tartok, mint tartottam négy-öt éves koromban. Pedig e bő fél évszázad alatt elolvastam egy könyvtárra való könyvet, végighallgattam öt parlamenti ciklusra elegendő fecsejt, és – a gyermekkori indíttatásból kifolyólag – mindig különösen hegyeztem a fülem, amikor Geával kapcsos-

latos dolgokról esett szó. A tudomány álláspontjával nagyjából tisztában vagyok, de nem kapnék a szívemhez, ha valaki azt állítaná, minden tudományosságnak ellentmondó, sarlatán módon, hogy Gea bizony sajátos élőlény. Képmutató, vakbuzgó mozdulat lenne, hisz tudományunk abból áll, úgy lépeget tovább, hogy időnként rájövünk, mit tudunk eddig rosszul. És mert épp a tudományunk által tudhatóan, Gea élettörténetében mi, az emberiség, az első embernek nevezhető lény felbukásától az utolsó korcs kihalásáig terjedő időben annyik vagyunk, mint a mi életünkben az orrunk tövén keletkezett pörsenés. Valami véletlen csíra megjelenik, szaporodik, duzzad, égető karika keletkezik, megkeményedik, néhány nap múlva kialakul a közepe, egy fehér gennypony, ami aztán kifakad, a gyulladás csillapul, egy hét és nyoma se látszik. Ahogy nem lehettünk ott Gea születésénél, úgy nem leszünk ott halála óráján sem.

Nem rökönödnék meg, ha valaki azt mondaná, hogy Gea forró magja a szíve szerepét tölti be, ami egyszerűen valamiféle központi kiválasztó szerv is. S hogy innen, a magma forró, de már keményedő burkától indulva, a mi idegpályáinkhoz hasonlóan, érzékelő pályák futnak a felszínre, a nagyon is vékony és hideg bőre felszínére, ahol is érzékelési pontokban végződnek. Hogy ezek az idegpályák a mélyben összeköttetésben állnak egymással, valóságos hálót képeznek, oly bonyolultat és kifinomultat, amely megteremti a gondolkodás képességét. A felszínig futó érzékelési pontokon át veszi a maga léptékű világ, a Kozmosz üzeneteit. Feltehetőleg ő is küld üzeneteket, és a Kozmoszból érkező információkra a maga érdekei szerint reagál: időnként változtat szokásain – hidegebb, melegebb periódusokat hoz létre bőre felszínén, átrendezi kontinenseit, megfordítja a mágneses terét, változtatja védőburkának összetételét. Mivel Gea már érett korúnak számít, mindezt nyilván nem hebehurgyaságból vagy szeszélyből teszi. És persze mint minden élőlény, képes bizonyos fokú regenerációra. Ésszerű tevékenységeiről még egy röpké emberi életnyi időben is szerezhetünk bizonyosságot, például: ha úgy érzi, hogy felszíne túlságosan felmelegedett, kínzóan kiszáradt, vulkáni hamut lövell a magasba, hogy a mikroporszemnyi súllyal terhelt esőcseppek mossák át alaposan.

A vékony felszínén élő emberek a követhetetlen mélységű ősidők óta tudják, hogy amin állnak, amiből táplálkoznak, amibe visszatérnek aztán, nem pusztán rideg, élettelen anyagtömeg. Még megérik a belőle áradó élet lüktetését: Földanyának nevezik, tisztelettel viseltetnek iránta, áldozatokat mutatnak be jóindulatáért. Geát isteni rangra emelik, s majd csak jóval később jönnek rá, hogy aki az élő Geát teremtette, az az Isten.

Idővel megtapasztalják, hogy léteznek különös, kiváltságos helyek a Földanya testén. Ahol valamivel könnyebb az élet, több termést hoz az elvetett mag, egészségesebbek, még vidámabbak is az emberek. Tevékenyebbek, és csavarosabb az eszük is: képesek rejtőzködő titkokat kikurkászni, addig ismeretlen tárgyakat kifundálni, nehézkes szokásaikon változtatni, amelyekkel aztán gyarló kis erejüket megnövelhetik, akár hihetetlen mértékű emberfelettire is. Az e helyt élőknek dalosabb a kedvük, játszadozásból nyelvüket versekbe hajtogatják. Felismerve lakhelyük kiváltságosságát, az ott jelenlévő, számukra nagyon is hasznos, életüket megemelő energia sugárzását, valamilyen ős-tudás birtokában szentnek nyilvánítják őket. Úgy vélik, e sugárzás isteni eredetű, hogy hozzájuk nyilvánvalóan közelebb lakozik az Úristen. Ezekben a helyeken egyesek előtt földöntúli alakok jelennek meg, álmokból már ismert lények testi valójukban, hogy kinyilatkoztatassák az Úr akarát, szándékait, parancsolatait. Hogy léteztek és léteznek szent helyek kerek e világon, nem vitás. De hogy miért éppen akkor és ott, ahol: erre mondanak könyvtárra való ezt-azt, de egyértelmű magyarázat nincs.

Ha valaki azt állítaná: amennyiben Geát élőlényként fogjuk fel, akkor bizony van. Még hozzá egyszerű és kézenfekvő... hát, minden humorérzékem ellenére alighanem leesne az állam. Még talán az is átvillanna a fejemben, hogy szegény illető barátunk mintha megérett volna valamilyen speciális és diszkrét orvosi kezelésre. De azért hallgassuk meg, demokratához, amolyan mindközönséges, még véletlenül se szabad demokratához híven, mert az valami más; a „szabaddemokrácia” maga a „másság.” A szentségek és a normalitások iránti másság. Tehát: a szentnek tartott helyek Gea a felszínre vezetett érzékelési pontjai körül alakulnak ki. Ezekben az elvékonyodott pontokon sugárzik legjobban a Gea forró szívéből közvetlenül feltörő energia, amely az emberekre életerőként hat. Hitükkel ellentétben, a Teremtő ezeken a pontokon sincs közelebb hozzájuk – mint máshonnan sem távolabb tőlük –, a jelenség, Gea ez irányú képessége csupán a minden teremtett egymáshoz való viszonyának megalkotott, kvarki részletezésű törvényszerűségeiből fakad. Vakbuzgó Gea-hívók úgy tartják, hogy még az evolúció is az ő inspirációiból működik.

A homo sapiens történetének akárcsak felszínes ismeretében is látható, hogy a bizonyos pontokon felburjánzó emberi tevékenység, a nagy kultúrák kialakulásának helyei nem állandók. Idővel visszaüllyednek az élhetőség mindközönséges szintjére, esetleg az emberi életre alkalmatlan, elátkozott helyekké silányodnak. Mindebből tényszerűen következik, hogy Gea a Kozmoszra nyíló érzékelési pontjainak helyeit idővel

megváltoztatja: egyesek elsorvadnak, betömődnek, megszűnik sugárzásuk, majd más, a régitől sokszor igen távoli pontokon keletkeznek újra. Bizonyára a Kozmoszban való erőviszonyok átrendeződései teszik ezt szükségessé. Látható az is, hogy ezek a pontok nem egyenletesen helyezkednek el a felszínen: félkontinentnyi területeken nyomukat se találjuk, ám ahol megjelennek, ott általában sűrűn, afféle boszorkánykörökbe rendeződve jelennek meg. A változások, emberi léptékkel mérve általában lassú folyamatok, de létrejöhetnek egyik percről a másikra, előjelek nélkül, akárcsak egy földrengés vagy vulkánkitörés.

Az életerőt sugárzó pontok helyváltozásai drasztikus következménnyel járnak az ott, Gea testén élősködő minden lény számára. Mert nemcsak az addig élvezett többletenergiát veszítik el, hanem nagyrészt azokat a természeti elemeket is, amelyek mintegy katalizátorként működtek a többletenergia felvételénél, például elapadnak a környező, addig bővizű források, hatalmas esőzések mossák el szikláig a dúsan termő talajt, hasznos növény- és állatfajok pusztulnak ki – átadva helyüket a semmirekellő gyomnak, vérszívó rovarnemzetseknek. Csak az embernél maradvány: virágzó, pezsgő városok omlanak csontváz-porba, bűzbe és káoszba, felüti fejét az éhínség és a korai halál, maradék lakói egyre csak lustulnak, nap mint nap butulnak, régi, a világban addig elvezérlő hitüket hisztériákra cserélik, undorodni kezdenek egy őket követő nemzedéktől, álpróféták, boszorkányjósok, kutatóintézeti igazgatók, alapítványi elnökök és sokrendbéli kurátorok rikácsolásaira hallgatva elvesztik méltóságukat és szemérmüket, trükközésnek nevezve gátlástalanul lopnak, csalnak, hazudnak, előszeretettel árulják a hazát, de ha kereslet van rá, akár a testüket is. Aki csak teheti, menekül az ilyen lepusztult helyekről.

Előfordulhat, ha ritkán is, csodaszamba menően, hogy egy eldugult, életenergiát sugárzó érzékelési pont újra megnyílik. Ilyenkor az ott élők, szinte egyik napról a másikra úgy érzik, könnyebbé vált még a lélegzetvételük is. Párologni kezd az a gyűlöletbe pácolt reménytelenség, ami addig megülte lelküket, keményen, vastagon, mint a guanó. Jobb ízű lesz az étel, frissítőbb az ital, mámorítóbb a szerelem. Nem is értik, korábban hogy élhettek a koszlott bohóctréfaként előadott aljaság és hitványság világában.

Ez a jelenség nemcsak hogy ritka, de csak egy kisebb területen élő, az össznépeséghez képest mondhatni elenyésző számú embert érint. Gea és az emberiség viszonyát vizsgálva arra a következtetésre kell jutnunk: ez olyasfajta lehet, mint a mi viszonyunk mondjuk a poratkához. Ezzel a hasonlattal csak a nagyságrendet pró-

báltam érzékeltetni – különben nem sokat tudok a poratkákról: még az is lehet, hogy olyan fejlett kommunikációs társadalomban élnek, ahol minden évben kiadják *A 100 leggazdagabb poratka* című brosúrájukat, izgalmakat és vitákat kiváltva az érintett poratkák körében. Tehát: Gea nemigen vesz tudomást rólunk. Hogy túlságosan elszaporodtunk, okozhatunk nála némi allergiás tüneteket, átmeneti viszketést, ám ilyenkor regenerációs képességét használva ezeket a területeket bő vízzel átmossa, vagy a Nap perzselő sugarainak kitéve fertőtleníti. Olykor szükségét érzi, hogy finom vulkáni porral átpúderozza magát: nyilván ez enyhíti a repkedő poratkák okozta viszketést. Rémuldözünk és nyafogunk az úgymond szélsőségessé vált időjárás miatt, de butaság lenne ezt Gea valamiféle bosszújának betudni: mi vagyunk az okozói. Éli a maga életét, és éppoly közönyös irántunk, mint röpke néhány százezer év óta.

Viszont a mi hozzá való viszonyunk változott meg alaposan. Már nem nevezzük Földanyának, nem érzünk hálát iránta, tiszteletünkéből csak halovány nyomok maradtak. Tulajdonunknak tekintjük, birtokunknak, kizsigerelhető, kiszipolyozható élettelen közegnek. Amivel jogunk van bármit tenni, hogy testi szükségleteinket és kedvteléseinket kielégíthessük. Eddigi sikersorozatunk bővületében, magunkat növelve minden élő feletti istenséggé, szolgálkává alacsonyítottuk, megfosztottuk szentségétől az élő Geát is. Megtehetjük: épp az irántunk való közönye miatt, ostoba gőgünkért nem kapunk büntetést. Csakhogy: lassan rá kell ébrednünk, hogy a számunkra hozzáférhető kincseit kiraboltuk, letaroltuk. Felzabáltunk mindent, mint a sáskák, szétrágtunk, mint a szű, feltúrtunk és összeszartunk minden élőhelyet, mint a disznó. És már nincsenek újabb területek, újabb kontinensnyi területek, ahol folyhat tovább a szabadrablás. Egyre hitványabb körülmények között élünk, és fogunk élni a jövőben. Már hiába hullajtanánk több verejtéket egy szelet kenyérért, gyalogolnánk többet egy pohár vízért a sivatagban: nincs több termőföld, és nincs több tiszta forrás. Már hiába gyilkolnánk le újra tízmilliószámra egymást, a győztesnek csak percekre jutna több. Eszünkre oly büszke gőgünkben lassan rá kell

ébrednünk, hogy feltűnt a Vég. Árnyéka mindennap egyre hosszabban vetül ránk.

És vonyítani kezd büszke tudatunk, még az ősidők mélyén, Gea tiszteletében keletkezett tudatunk a félelemtől. Tehetetlenségünkben egyre hangosabb ez a vonyítás, lassan elviselhetetlen. Hogy legalább eltereljük az immár tulajdonképpen feleslegessé vált szegény tudatunk figyelmét róla, egyre bonyolultabb ostobaság-rendszerek útvesztőiben túráztatjuk, kóborlásra kényszerítjük információ-sivatagokban, szexuális és liberálszociális aberrációkkal foglalkoztatjuk. És persze zajongunk. A zajkeltés a gondolkodás legjobb ellenszere. A népeség arányában soha ennyi énekes, zenész, kikiáltó, hivatásos rikácsoló nem volt. Szerkezeteket találunk ki, melyekkel megsokszorozzuk zajkeltő képességünket. Egy labdarúgó világbajnokság kapcsán létrehozott ricsaj alighanem gyengén ugyan, de hallható a Holdon is. Létrejöttek olyan, magukat színesnek és vidám lelkületűnek tartó kultúrák, ahol a hangoskodás tűnik az élet értelmének, az maga a boldogság. A legifjabb generációk tizenéves koruktól kezdve füldugó-hangszóróval járnak – csak fürdés alkalmával veszik le –, számukra már lét-szükséglet a ritmus-lárma, nehogy véletlenül, mondjuk egy hosszabb metrótúzás közben eszükbe jusson valami. Mindebből arra következtethetünk, hogy Gea egyáltalán nem zajérzékeny, vagy inkább olyan frekvenciákon társalog a maga világával, melyekben az általunk keltett hanghullámok nem hallhatók. Ha így van, az nagy szerencsénk, mert minden közömbössége ellenére a zajszt szüntelen emelkedésével bármikor előnthetné a pulykaméreg – és ki tudja? Lehet, hogy minden milliós nagyváros főterén vulkánok törnének ki.

Vannak embercsoportok, leginkább vallások körüli tömegcsoportok, akik hiedelmeikre alapozva úgy vélik, az emberi élet nem bukhat bele holmi földi javak hiányába. Valami majd történik, mert az isteni gondviselés jegyében valaminek történnie kell... Talán majd közös Teremtőnk megfeddi Geát közönyéért, és akkor... Reménynek jó, és illik is a vallási hiedelmek sorába, de itt helye van némi székszisnek. Ne feledjük: Isten nem itt e Földön ígért örök életet az embernek.

ÉBERT TIBOR

Almák

*Almák: pirosak, rózsaszínűek, sárgák, zöldek...**Almák: jonatán, starking, golden, batul...**Süllyedő emlékezetemből kihalászom, megkísérelem, azt a kettőt.*

Kolozsvári hajnal

1951. Világifjúsági Találkozó. A népi demokráciák nagy ifjúsági Béke Barátság seregszemléje, amelyet két évente megrendez egy-egy szocialista ország. Most: Románia.

Én is részt vehettem kiválasztottként a delegációban – kiválasztottként, mint muzsikusként –, akkoriban nemigen utazhattunk külföldre, még a baráti testvéri országokba sem. Szimfonikus zenekarunk már hónapokkal előtte készült az eseményre Weiner Leó vezetésével. Az Operában jöttünk össze hatvanan-hetvenen, ott próbáltunk. Weiner *Divertimentóját* és a *Marosszéki táncokat* Kodálytól, na meg az esetleges ráadásokat, a *Háryból* az *Intermezzót*, Berlioz *Rákóczi indulóját* (az utóbbit levették a műsorról nacionalista okból, és Brahms *V. Magyar Tánca* került a helyére).

A zenekari versenyre több ország együttesen benevezett. De hadd ugorjak most előre az időben: valamennyi közül a mi szimfonikus zenekarunk volt a legerősebb, valódi profi. Hogyne, hisz a legjobb itthoni zenekarokból – az Operaház, a Magyar Rádió székesfővárosi tagjai közül – verbuválták a művészeket. És hadd folytassam visszakalandozott időbeliségem síkjain: hiába voltunk a legeslegjobbak kimagasló teljesítménnyel és óriási sikerrel, lepontoztak bennünket, és csak harmadikok lettünk. A győztes szovjet együttes és a hazaiak mögött. De ez történt különben minden vetélkedésben, versenykategorióban, sportban – ahol pontoztak. Emlékszem, a delegáció vezetősége még Rákosi elvtársnak is táviratozott, hogy ilyen körülmények között így nem érdemes versenyezni, inkább hazamegyünk. Maradunk, jött a válasz, és folytatjuk a Béke Barátság elvtársi elvárásait. És maradtunk. Belenyugodtunk az örök vesztes szerepébe.

Készültünk tehát (itthon) lelkiismeretesen a megméretetésre. Hittünk a minőség prioritásában. Weiner Leó bácsi szorgalmasan eljárta a próbákra, és szokásosan precíz, analízáló, szigorú módszerével felkészített bennünket. Emlékszem, a kánikulás nyárban, amikor mi rövidnadrágban, egyesek úszónadrágban, ingujjra vetkőzve (meztelen fel-

sőtesttel is) gyakoroltunk, Weiner Leó a hagyományos szürke pulóverében és zakóban ült a pulpitus előtt, és magyarázott. Egyszer eljött maga Kodály is. Csak játsszák el nekik a *Marosszékit*, otthon vagyunk – mondta.

Egyenruhát is kaptunk. Vajszínű nadrágot, fehér vászoncipőt és kék inget. Ünnepeyes felvonulással a Bajcsy-Zsilinszky úton masíroztunk a Nyugati pályaudvarra, ahol már nem emlékszem, melyik főelvtárs búcsúztatott, kiemelve a szolidaritás, barátság, elvtársiasság és békemozgalom jelentőségét az imperializmus ellen. Transzparenseket is hoztak: Éljen a béke! Éljen a Szovjetunió! Éljen Rákosi! Éljen Sztálin! Éljen a megbonthatatlan barátság! Stb., stb., stb. Ott állt a különvonatunk a szélső, jobb oldali peron mellett, föllobogóva nemzeti vörös zászlókkal, szalagokkal, a mozdony is földíszítve, mint régen a söröslovak, homlokán óriási vörös csillag. Késő délután. Talán hat-hét óra. Miért indulunk ilyenkor? Miért nem nappal, hogy lássunk valamit a tájból, a hegyekből, a városokból, falvakból, Erdélyből? Aztán megtudtuk, valaki elstogta: azért, hogy este, éjjel fusson át a piros-fehér-zöld zászlókkal, szalagokkal, pántlikákkal feldíszített szerelvény Erdély földjén. Ne nagyon lássa senki, ne legyen feltűnő, hivalkodó, provokatív...

Ültünk egymás mellett. Egymásra támaszkodtunk, gondolatainkba süppedve. Mondták, énekeljünk, de senkinek se volt kedve. Bóbiskoltunk, elaludtunk a zakatolás hangvonalain. Fölébredtem. Odaálltam az ablakhoz, beledéztem a settenkedő, szétterülő sötétségbe. Aprócska fények tűntek fel, tűntek el, mintha gyorsan elrángatták volna őket, mert a vonat mintha állt volna, és a táj suhant el mellettünk. Lányha éjszaka, a sötétségben plasztikusan kirajzolódó dombok, a táj mély tiszta levegőjével, Erdély. Aztán lassan világosodni kezdett a természet átalakulásának genezisével. A szerelvény befutott Kolozsvárra, és meg kellett állnia valamiért. Az állomáson, körülötte, mögötte emberek sokasága. Vajon megéreztek ezt a hajnali csodát? Ott várhattak sokáig, és a milícia széttárt karokkal visszatartotta őket. Morajlás hallatszott, mintha mélyből szakadt volna fel tompa hangfogós sóhajtásaival, hörögésével... de felszabadult... és éljenezni, tapsolni kezdtek.

Leugráltunk a vonatról. Mit sem törődve a tiltással, mert igenis megtiltották, hogy elhagyjuk a szerelvényt. Megindultunk az emberek felé, és ők átszakítva a kordont, szinte futólépésben jöttek felénk. Tízen, húszan, százan, ezren, sokan, nagyon sokan. Az egyenruhások csak bámultak tehetetlenül.

Odaugrott hozzám Valaki, egy ismeretlen. Átölelt, magához szorított, egyre erősebben, belém kapaszkodott remegéssel, nem akart elengedni. Odaátról jöttek, stogta, odaátról, ismételte. Szemembe nézett. Akkor láttam, hogy már nem fiatal. Talán ötven-hatvanéves lehetett.

Zsebemben alma rejtőzködött. Talán ezért, talán erre várt. Alma. Előkotortam és odaadtam neki. Alma, magyar alma, motyogta, és simogatni kezdte, ujjával tapogatta. Simogatta, csókolgatta. Odaátról, odaátról...

Sípolt, belehasítva mindenbe, átvágva, áttörve mindent, minden a feldíszített mozdony. Sípolt türelmetlenül... moccan, meglódult. Vissza kellett futnom. A hajnal teljesen ráborult Kolozsvárra, a nap, mint rumban fürdő tojássárgája. A Valakit kerestem az elvonuló történelmi díszlet kavalkádjában. Nem láttam sehohol.

Pozsonyi betegágy a kezdődő Kis-Kárpátok dombjainál

1960 majdnem tavasza. A síkság szelidségéből hirtelen kilépnek a dombok, és már-már hegyekké hatalmasodnak. Gyermekkorom emlékei: a Vörös-híd, a Vaskutacska. Cser-, bükk-, tölgy-, fenyőerdők, meg a mindig titokzatosan, homályosan csillogó tó, nem is egy, még két kisebb, ahol annak idején fürödtem, és olykor csónakáztam. Mert ritkán jártam arrafelé, messze volt a várostól. Egyszer, amikor két barátommal, Ernővel és Ervinnel egy fába véstük monogramunkat, széthúzhatta a fák kérge, az idő, a felejtés, meg a magány. Ide vitték anyámat, a tuberkulózis tusculánumba. Pozsonyi varázshegy, mondogatták a műveltebb polgárok, akik ismerték Thomas Mann művét. De hogy meg lehet-e ott gyógyulni, senki sem tudta. Kaptam a hírt, menjek, siessék oda. Menjek azonnal. Hogyan? Nem volt egyszerű az odautazás. Távirat, táviratok, igazolások, bizonyítékok, orvosi jelentés, várakozás. Útlevelesztály a Bulcsú utcában. Kikönyörögtem? Az illető tökmagot rágott és köpdösött, amikor elém tette a papírost egyszeri kiutazásra, országhagyásra. Késő este indult a vonatom. (Megint este, megint vonat.) Éjszakai robogás. Megint azok a felbukkanó fények, az a zakatolás. Az a *déjà vu*, azok az ismerős-ismeretlen, enigmatikus hangok, zörejek, az éjszaka moccanásai, kiáltásai, csöndje bennem és körülöttem. Ott álltam a vonatablaknál, és közömbösen bámultam kifelé, sokáig. Voltam: bénultan, idegenül.

Az éjszakában érkeztem meg, a hajnal még csak sejtésekben sem jelentkezett. Hópelyhek szállingóztak, fúj a szél, az ismerős kárpáti szél, amely könnyű tud lenni és sűrű és illatos és szagtalan, hordja láthatatlan nehezekeit... talán a dévényi kapu felől jött. Elindultam a bőrröndömmel. Sehohol egy villamos, autóbusz, taxi. Üresség tátongott. A magány tágult ki. Elindultam gyalog át a városon a Stefánia (Stefanik) úton. A város tapogatózott, jelzett, üzent, idézte magát. Benéztem az utcába, ott láttam táskával a hátamon magamat, aztán jobbra fordul-

tam a Mihály-kapu felé, az egykori hídon Szent Flórián szobra ugyanolyan mozdulatlanul állt, mint harminc, negyven, ötven, száz, kétszáz évvel ezelőtt, párásan csillogtak a hajdani városkapu csigárai a helyükön. Kívánságok alagútja a keskeny folyosó, a boltív után a Ventur utca. Már erősebben havazott, a pelyhek arcomba csapkodtak. Így érkeztem a Hosszú utca 33-ba.

– Már kihozták a bombát – így fogadott a nénikém.

– Az oxigénpalackot – szóltam.

– Vagy úgy, persze... Már alig van tüdeje.

Kora délelőtt aztán elmentünk a kórházba. Troli-busszal kellett utaznunk. Tavasz előtt rostokoló táj. Komor fehérsége, szürkésege pólyált mindent. Vittem a primáriusnak, így hívták itt, a főorvosnak egy rúd eredeti téli szalámit, meg tokajit, szamorodnit és aszút, egri bikavért és almákat. Mindez akkoriban komoly ajándéknak számított.

– Gyufaskatulyányi a tüdeje – mondta. – Későn került hozzánk, nagyon későn. No, de – elmosolyodott – a mai gyógyszerekkel, izonicid meg egyéb, rendbe fogjuk tenni, és utána elviszik egy szanatóriumba, Morvaországba. – Ismét mosolygott, sokat mosolygott.

Fogtam anyám pergamenkezét. Szemben a homályból kivágott ablak.

– Tudod, anyu, amikor kinézek a budai szobám ablakán, ugyanúgy látom a szemben levő hegyet, mint te innen. Ott nyugszik le a nap. Ilyenkor gondoljunk egymásra. A napunkra.

– A Hélioszra. Nézni fogom a napot, és a gondolataink találkoznak.

Mindennap meglátogattam. Ott ültem órákig. Aludt, hegyesedett az orra. Amikor köhögött, mint itatósra csöppent folyadék, kitégult nyakán lila szemölcs. De el kellett utaznom. Lejárt az engedély.

– Itt fut alattunk a vasúti pálya. Valahányszor át-dübörög a Vörös-hídon, hallom. Mikor indulsz? – kérdezte.

– Háromnegyed négykor.

– Akkor hallani fogom.

– Majd jövök vissza ismét. Nemsokára. Meglátogatlak a szanatóriumban. – És nem tudom miért, egy almát tettem éjjeliszekrényére, színére nem emlékszem. Rám mosolygott ismerős mosolyával... talán csak én képzeltem...

Nemsokára eltemettük.

Almák: pirosak, rózsaszínűek, sárgák, zöldek...

Almák: jonatán, starking, golden, batul...

Almák: benne voltatok a paradicsomban...

Almák: benne voltatok a kezdetben és elmúlásban...

És tudom: a két alma egy és ugyanaz...

ÁDÁM TAMÁS
Nagy rendező

*Hivatalosan apám
kocsikat rendezett
szerintem vagonokat
akasztgatott össze
bár kétségtelen
nagy rendezőként
tartották számon*

*tolatásvezető lett az öreg
semmi nem változott
hajlगतott az ütközők
között forró gőz csapott
arcába amikor
az olajos ütközőkagylókat
szétnyitotta*

*de szétnyitotta a kagylót
a padláson is miután
mélysárga kukoricacsövekre
fektetett hurkás hasú
asszonyokat*

*lám anyám így van ez(!)
megtörtént mi meg sem
történhetett(:) a nagy rendező is
idő előtt odalett*

Fonnyadt almák

*A hamut forró vízbe szórták
megvárták míg csendesednek a buborékok
s leülepszene a szemcsék
így készült nagyanyám házában a mosópor
nagyapámnak fanyar humora volt
mikor a harangkötél hullámozása alábbhagyott
tizenegy önként jelentkezőt kért az ebédhez
huszonkét kéz emelkedett a magasba
hátha az élelem is megduplázódik
télen fonnyadt almákat kötözött a fákra
és odahívta kicsiny gyermekeit
kiknek a szájukba beesett a hó
az iskolában Kaleczky kántor úr
szigorától felrepedtek a kezek
őt elvitte a háború*

BÁNYAI TAMÁS Úri negyed

Plangár mama a zsinagról akart levenni egy száraznak vélt alsóneműt, és unokáját kérte meg, engedje le a fregolit. A gyerek ügyetlen volt, a kampóról leakasztott kötél kicsúszott a markából. A nedves ruhákkal telített fregoli a nagymama nyakába szakadt.

A robajra a konyhába csődült az összes lakó – Lübkéné kivéve, aki éppen dolgozott –, s egy másodpercig mindenki dermedten nézte Plangár mamát, amint kétségbeesetten igyekszik kikászálódni a nedves ruhák alól.

Plangárné Lujza ocsúdott fel először, ám ahelyett, hogy anyósa segítségére sietett volna, a mellette álló Mazuránéra támadt.

– Nem tudta megvárni, míg a mi ruháink megszáradnak? Láthatta, hogy túl sok lesz a fregolin, és le fog szakadni. Tessék! Most nézze meg, mi történt!

Gizike mentegetőzni akart, de Mazura úr megelőzve őt, a védelmére kelt.

– A fregoli nagyon is jól bírja a ruhákat. A maga fia engedte nagyanyja nyakába a mosott holmit – mondta higgadtan, a fregolikötél akasztója mellett megszeppenve álldogáló Józsikára mutatva.

Plangárné, még mielőtt a fiára nézett volna, észrevette Herbertet a konyhaajtóban.

– Te meg miért nem segítettél Józsikának?

– Nem is voltam a konyhában – védekezett Herbert. – Ha meg ilyen nagy mamasz, minék nyúl hozzá? Vagy miért nem maguk segítenek Plangár mamának? A maguk anyja.

Plangár Béla felhorkant.

– Fogd be azt a nagy szád! – lépett fenyegetően Herbert felé.

– Maguk felől akár fel is fordulhatna – felelt vissza Herbert, mit sem törődve a rámeredő, döbrent lakókkal. Nem tudta, igaz-e vagy sem, ám egyszer hallotta félfüllel az öregasszonytól, amint az maga elé morogja: a menyem felől akár el is patkolhatnék, még örülne is neki. Ha az öregasszony mondta, nyilván így is van.

Mazurák a sarokba húzódtak a kitörni készülő vihar elől. Józsika ellépett a fregoli kötelétől az anyja mellé. Plangár mama még mindig a nedves ruhák súlyával viaskodott. Herbert a konyhaajtóban állt dacosan és mozdulatlanul.

Plangárné Lujza pulykavörössé vált a felháborodástól. Férjének szólásra nyílt szája tátva maradt. Előbb mereven bámult a gyerekekre, aztán csak megmozdult, mégsem tűrhette, hogy egy kölyök ilyen tiszteletlenül beszéljen az anyjáról. Megpillantva egy gunyorosnak

vélt mosolyt Gizike szája szegletében, hangot is adott megbotránkozásának.

– Ide figyelj, te isten átka! – keze már lendült is a nyaklevesre, amikor az öregasszony felnyögött a ruhák alól.

– Segíteni kéne – javasolta Mazura úr bátortalanul. Szavainak jelentőségét Herbert fogta fel leghamarabb. Egy szemvillanás alatt a falnál termett, s erőlködve bár, de felhúzta a fregolit, majd rögzítette a kötél végét a kampóhoz. Mozdulatával akaratlanul is elkerülte Plangár Béla bősztámadását, akinek figyelme most az anyjára összpontosult.

– Jól van, mama? – kérdezte hirtelen támadt aggodalommal. Odalépett az öregasszonyhoz, hogy segítsen, ha kell. Plangár mama azonban eltolta magától a feléje nyújtott kart, saját erejéből tápázkodott fel.

– Nem történt semmi baj – mondta valamelyest megilletődötten. Megtapogatta magát, hagyott-e fájdalommas nyomot a fregoli.

– Még jó, hogy nem törte ki a nyakát!

– Egyszer majd az is bekövetkezik, csak legyetek türelemmel.

Mazuráné megérezte, hogy a társalgás kedvezőtlen irányba halad.

– Gyere, neked készülődöd kell – figyelmeztette férjét, miközben már húzta is kifelé a konyhából.

Az öregasszony visszakászálódott a tűzhely melletti hokedlijére. Plangárné Lujza bezavarta fiát a szobába, majd férjével együtt követték a gyereket. Herbert is jobbnak látta eltűnni a konyhából, ahova csak később, hazatérő anyja szörnyülködő hangja hallatán tért vissza.

Amikor Lübkéné fáradtan megérkezett, alig akasztotta fogasra kabátját és lépett a konyhába, Plangárné Lujza rohant ki szobájukból.

– Nevelje meg a fiát! És örüljön, hogy lefogtam a férjem kezét, mert ő aztán alaposan felpofozta volna, ha nem állok elébe.

Lübkéné elsápadt, lélekben a legrosszabbra készítette fel magát.

– Mit csinált már megint? – kérdezte halkán, előre félve a választól.

– Nem tudom, honnan szedte – fogott mondókájához Plangárné Lujza –, de csak magától hallhatott ilyen szörnyűséget.

– Szörnyűséget? – hüledezett Lübkéné. – Az isten szerelmére, mégis mit?

– Hogy én az anyósom halálát kívánom.

– Hogy mit kíván? – kérdezte Lübkéné elképedve.

– Jól hallotta.

– Jaj, istenem! Ez nem lehet igaz!

Herbert ekkor jelent meg a konyhaajtóban. Amint Lübkéné meglátta őt, a felháborodástól elvakultan odalépett hozzá és lekevert neki egy pofont.

Herbertnek sejtelve sem volt, mi váltotta ki ezt a váratlan haragot. Ám az anyja máris előrukkolt a magyarázattal.

– Hogy volt merszed ilyesmit mondani?

– De anya! – kapta fel fejét a gyerek dacosan. A pofonhoz kapcsolt anyai számonkérés eszébe jutatta, mitől háborodott fel Plangár Béla is. Ki akart állni igaza mellett, csak hogy feltárult a konyhára nyíló cselédszoba ajtaja, és zsírfoltos pongyolában, vállára eresztett hamuszürke hajjal, rosszállón pislogva megjelent Plangár mama.

– Mi folyik itt? Mi bajuk van már megint azzal a gyerekekkel?

Menyére nézett, annak biztos tudatában, hogy ő lehet okozója a patáliának.

– Tudja azt maga nagyon jól! – replikázott Plangárné Lujza. – Vagy talán nem hallotta maga is, mit mondott ez a pimasz kölyök? Hogy én magát hova kívánom.

– Mindig tudtam, hogy nincs sok eszed – mondta Plangár mama halkán. – Tán csak nem veszed komolyan, ami véletlenül kicsúszik egy gyerek száján? Hallanak valamit, amit nem értenek vagy félreértenek, aztán mondják tovább, anélkül, hogy tudnák, miről is beszélnek.

Legyintett. Karjának mozdulata afféle bölcs megnyugtató volt, így is el lehet rendezni a világ zavaros dolgait. Aztán Lübkénéhez fordult.

– Maga se rontson rá úgy a gyerekekre, még akkor se, ha a magáé. Mit gondol, mi hány pofont érdemelne, ha minden elszólásunkért kijárna?

Lübkéné zavarba jött. Most, hogy valaki kiterjesztette védőszárnyait fiára, égette kezét az elcsattant pofon. Motyogott valamit, ami éppúgy lehetett a hallottak elismerése, mint egy nehezen feltörő bocsánatkérés. Lehorgasztott fejjel megfordult, átkarolta Herbert vállát, és húzta magával a szobájukba.

Aznap este anya és fia nem beszélt egymással.

Herbert a sarokba kucorodott, a cserépkályha mellé. Időnként az anyjára sandított, várva, hogy megszólaljon. Nem akart mentegetőzést hallani, bocsánatot meg istenments! Az nem a felnőttek szokása, még akkor sem, ha nincs igazuk. Valamit mégis, amire válaszolni lehet. Aztán majd szó szót követ, és szép lassan minden elsimul.

Anyja azonban némán meredt maga elé a megkopott karosszékekben. Ott ült egész este szótlánul, még akkor is, amikor Herbert egy félénk jó éjszakával bebújt az ágyba.

Az asszony ekkor odalépett az ágyhoz, lehajolt és homlokon csókolta fiát. Aztán ő is lefeküdt. Elalvás előtt imádkozott. Hosszan tartó és zavaros imája végén eluttogta az áment, majd hangtalanul sírni kezdett. Nem hitte, hogy Isten mindenért megbocsát.

Leggyakrabban Herbert és Plangár mama tartózkodott a hatalmas lakásban. Mazura úr, igaz, szintén otthon volt

napközben, ám sokszor estig is az igazat álmát aludta szobájukban, lévén éjszakás műszakban dolgozó pincér. A többiek késő délutánig dolgoztak, Józsika napközi otthonban volt tanítás után, s csak anyjával tért haza, miután az érte ment az iskolába. Apja is későn szokott hazajárni, számtalan pártfeladatot vállalt és végzett. Hol gyűlésezett, hol agitálni járt. Herbert anyja, éppúgy mint Mazuráné, szintén a kései órákban érkezett meg. Így aztán a konyhát Plangár mama és Herbert birtokolta délutánonként vagy reggelente, amikor Herbert minden második héten délután járt iskolába.

Plangár mama családja beköltözésétől fogva istápolta Lübkéné és fiát. Előbb csak tanácsokkal látta el a fiatalasszonyt, később segített is ebben-abbban. Gyakran megfőzte az ebédjüket, megtanította Lübkéné vasalni. Felvarrta Herbert ruháinak leszakadt gombjait, zoknit stoppolt, vagy foltot varrt a nadrágra. Elvégzett sok mindent, amire Lübkéné képtelennek vagy ügyetlennek bizonyult. Mindezt persze mások – elsősorban menyé és fia – tudta és tudomása nélkül. Igyekezett ő a menyének is segíteni, csak hogy ettől hamar elment a kedve. Plangárné Lujza ugyanis házasságának már az első heteiben tiltakozott az ellen, hogy anyósa mindenbe beleszóljon. Még a legönzetlenebb segítséget is elutasította, mondván, ért ő mindenhez, meg el is tud végezni mindent. Épp csak azt nem tette hozzá, jobban az anyósánál. Amikor Plangár mama emiatt panaszkodott a fiánál, azon nyomban megkapta a választ, mihez tartás végett.

– Ejnye, mama! Inkább örüljön, hogy Lujzika leveszi válláról a terheket. Vagy azt hiszi, egy nebánsvirágot vettem feleségül?

Az öregasszony nehezen alkalmazkodott a burkolt figyelmeztetéshez. Élete során megszokta, hogy mindig kéznél legyen, ha valaki szükségét érez, támogatást igényel. Hatvanéves elmúlt, két gyereket felnevelt, végigdolgozta egész életét. Bánatára sohasem volt hivatalosnak számító munkahelye, sohasem dolgozott alkalmazásban, ezért a jötevé állam mindössze havi száz forint nyugdíjat folyósított neki. Így kényszerült – ahogy ő mondogatta olykor – koloncként a fia nyakára.

Férje, Plangár József rakodómunkás még 1943-ban meghalt. Idősebbik fiát nem sokkal később az orosz fronton érte a halál. Kisebbségi fia abban az időben nősült, vitte is újdonsült feleségét a Haller utcai viskóba.

A Plangár család évekig lakott a Haller utcában, egy földszintes vityillókból álló telepen, amelyet az első világháborút követő válságos időszakban létesítettek. Szükségből, hogy aztán három évtizeden keresztül átmeneti helyett nagyon is állandó otthont adjon számtalan szegény családnak. Az új, kommunista kormány ígéretet tett a telep felszámolására, ám addig is, míg ennek megvalósítására

sor került, néhány arra érdemes lakót színvonalasabb bérleményhez juttatott. Plangár Béla mint aktív pártmunkás így kapta meg az újlipótvárosi társbérletet, ahova természetesen az anyját is vinnie kellett magával. Plangár mama örült is ennek, meg nem is.

Hogyne örült volna mindannak, ami egy úri negyedben található lakáshoz illik. A viskóénál háromszorta nagyobb csempézett konyhának, a széntüzelésű bojlerrel és zománcozott fürdőkáddal felszerelt fürdőszobának, sőt eleinte még saját kis cselédszobájának is. De már a régi szomszédok, akikkel éveken keresztül osztott bajban, vigasságban, nagyon hiányoztak neki. Élete a telepen közösségi élet volt, ahol az egyik vityillóból a másikba való átjárás természetesnek és mindennaposnak számított, akár egy kommunában. Nem csoda, hogy a cselédszobát rövid idő elteltével inkább érezte zárkának, mint igazi otthonának.

Az új lakásban vált végérvényesen nyilvánvalóvá, hogy menyével sehogy sem, legjobb esetben is nehezen értik meg egymást. Plangárné Lujza a Haller utcában még úgy-ahogy alkalmazkodott anyósához, hiszen mégiscsak ő telepedett be annak otthonába. Az új lakásba költözéssel ellenkezőjére fordult a helyzet.

A fregoli-eset másnapján Plangár mama és Herbert a konyhában ült. Az öregasszony hokedlijén a sparhelt mellett, a gyerek a viaszosvászonnal letakart konyhasztalon leckéjével bíbelődött. Plangár mama pulóvert kötött, fel sem figyelt arra, hogy Herbert leteszi a ceruzát, és irkájára dőlve hosszasan elmereng. Csak a hangra állt meg kezében a kötőtű.

– Nem akartam ilyen rosszat mondani Plangár mamáról.

Az öregasszony csodálkozva tekintett fel.

– Rosszat? Miféle rosszat?

– Hát, tudja... – akadt el Herbert –, hogy a Lujza néni szerint Plangár mama felfordulhatna.

– Rosszat mondtál, persze, de csak azt, amit hallhattál. – Plangár mama kötőtűit a félkész pulóverrel együtt az ölébe ejtette. – Tudod, a felnőttek sokszor mondanak olyasmit, amit nem gondolnak komolyan. Amit később megbánnak. Mint édesanyád is tegnap. Esze ágában sem volt felpofozni téged, de nehéz napja lehetett, és a keze gyorsabb volt az eszejárásánál.

Herbert tágra nyílt szemmel hallgatta az öregasszonyt. Próbálta megemészteni a hallottakat, valami mégsem férhetett a fejébe.

– Lujza néni ugye nem szereti Plangár mamát?

– Ez nem olyan egyszerű – felelte az öregasszony, keresve a megfelelő szavakat, amivel elmagyarázhatja azt, amit valójában ő maga sem ért. – Tudod, fiam, nehéz időket élünk. Ilyenkor a szeretet háttérbe szorul.

Vagy azt hiszed, nem szeret az édesanyád, mert tegnap megpofozott? Fáradt volt szegény, és nem mérlegelte, mi a helyénvaló. Lujza is csak mérgében beszélt rólam rosszindulattal. Talán hallottad már édesanyádtól, hiszen keserűségében gyakran hajtogatja, hogy neki is jobb lett volna, ha elpusztul a szüleivel, amikor bombatalálat érte a házukat. Azt hiszed, édesanyád ezt komolyan gondolja? Hogy tényleg meg akar halni? Itt hagyni téged magadra?

– Miért akarnak az emberek meghalni?

– Dehogy akarnak! Ez csak amolyan kiszólás, aminek éppen az ellenkezője igaz. Mindenki ragaszkodik az életéhez.

– Az SS-katonákat mégis kivégezték.

Az öregasszony gyanakodva nézett Herbertre. Megsejtette, hova akar kilyukadni a gyerek, és az nagyon veszélyes terület volt. Miket hallhatott, és kitől? Mit mondhatott neki az anyja, és mit mondjon neki most ő?

– Háború volt, nagyon sokan meghaltak. Magyarok, németek, oroszok. Rossz és jó emberek, vétkesek és ártatlanok. A háborúban más törvények uralkodnak.

– Az SS-katonák rossz emberek voltak, és azért kellett kivégezni őket, ugye?

Odakint komoran jelentkezett az estébe hajló téli délután. A házudvar besötétedett, a körfolyosóra nyíló és elfüggönyözött konyhaablak még a hátramaradt fénynek is útját állta. A konyha homályba borult, az öregasszony nem látta tisztán a gyerek arcát.

– Kapcsold fel a villanyt, légy szíves.

A csempekokák megsárgultak a villanykörte bágyadt fényétől. A gyerek is sápadt volt.

– Apámat is kivégezték.

– Ki mondta ezt neked?

– Hallottam. A Kohuttól, aki az ötödiken lakik.

– A Kohut zagyvaságokat beszél. Édesanyád mit mondott erről?

– Azt, hogy apa meghalt a háború alatt.

– Ami nem jelenti azt, hogy kivégezték. Miért végezték volna ki?

– Kohut azt mondta, mert SS-katona volt.

– Én meg úgy tudom, hogy mérnök volt a Ganz gyárban. Egyszer, amikor ez szóba került, Kalocsainé, a házmester is így mondta. És még azt is, hogy nagyon rendes ember volt az apád, mindenki szerette.

Herbert nem tudta eldönteni, Kohutnak vagy Plangár mamának higgyen. Az öregasszony észrevette kételkedését.

– Ide hallgass, mondok én neked valamit. Az idősebbik fiam meghalt a fronton, a Kárpátokban. Máig sem tudom, hogy aknára lépett-e vagy kivégezték. Csak azt tudom, hogy meghalt. Számít, hogyan? Mit érnék veled,

ha megtudnám? Azzal úgysem kapnám vissza. Csak azt remélem, hogy nem szenvedett sokat. Manapság azt állítják, rossz ügyért harcolt. Épp csak azt nem teszik hozzá, úgy kell neki, megérdemelte sorsát.

Plangár mama szünetet tartott. Szeme lecsukódott egy percre. Felsőhajtott és megkapaszkodott a tűzhely szélében, mintha fel akarna állni, de csupán az ülés helyzetén változtatott. A hokedli megreccsent alatta, mire felnyitotta szemét, és folytatta:

– Nem érdemelte meg a sorsát, ahogy apád sem az övét. A fiam is meg az apád is túl kis emberek voltak ahhoz, hogy maguk döntsenek a sorsuk felett. Ha rossz ügyért harcoltak, hát nem a saját akaratukból. Akárhogy is, a fiam nekem akkor is a fiam marad, és amíg élek, szeretettel fogok gondolni rá. Neked is úgy kell gondolni az édesapádra.

Herbert lehorgasztotta fejét, alig hallhatóan mondta:

– Nem is ismertem.

– De láttál róla képeket, legalább tudod, hogy nézett ki. Egyet nekem is mutatott az édesanyád. Szép ember volt, hasonlítasz rá. Ha egy szörnyeteg lett volna, te is az lennél.

Az előszobából motoszkálás hallatszott, valaki a lakók közül hazaérkezett. Az öregasszony ismét kezébe vette a kötőtűket, Herbert újra az irkája fölé hajolt. Gondolatai azonban nem a leckén jártak.

Czengely Zsuzsanna alig valamivel a háború kitörése után ismerte meg leendő férjét. Az idősebb Herbert Lübke hajógyári mérnök volt Warnemündében, és cége megbízásából érkezett Magyarországra a Ganz Hajógyárba. Néhányszor elfogadta egy magyar kollegája vacsorameghívását, s az egyik ilyen társasági összejövetelen találkozott Czengely Zsuzsannával, akiről sokan mondták, hogy el van kényeztetve. Ez csupán annyiból volt igaz, hogy – hála jómódú családjának – soha semiben nem szenvedett hiányt. Csakhogy igényeit mások – szigorú papa, erélyes mama – alakították ki, óhajait is ők formálták teljesíthetővé. Soha nem került olyan helyzetbe, hogy ez ellen lázadnia vagy tiltakoznia kellett volna, már csak azért sem, mert mindig egyetértett a környezetében élők döntéseivel. Így aztán az is természetesnek tűnt, hogy behódol a jó svádájú és magabiztos német mérnöknek, aki ráadásul Czengely papa tiszteletét is kivívta magának. Noha Zsuzsanna apja egyáltalán nem volt németbarát, elismeréssel adózott a mérnök szaktudásának, önerőből elért pozíciójának. Nem melleleg anyagi helyzetének is. Jó szívvel adta hát áldását a házasságra.

Herbert Lübke vállalata tágas, ablakaival a Dunára, Margitszigetre néző lakást biztosított a mérnök számára az újlípótvárosi Palatinus házak egyikében. Amikor Czengely Zsuzsanna beköltözött a háromszobás, cseléd-

szobával is rendelkező nagy lakásba, meg volt róla győződve, a béke szigetére érkezett. 1942-t írtak, a német hadigépezet ugyan megroppanni látszott, de Magyarország a háború egyelőre csak távolról érintette. A fiatalasszony az ifjú házások örömteli és gondtalan életét élhette. Gyermeük megszületéséig, majd azt követően még egy rövid ideig nem is volt semmi gondjuk.

Herbert Lübke mégsem becézhetette sokáig újszülött fiát. 1944 őszén visszarendelték Németországba. Ő maga sem tudta, miért. Egyedül ment, és ragaszkodott hozzá, hogy fia és felesége maradjon Magyarországon. Itt van az otthonunk, mondta, s különben is, hamarosan visszatérek. Ámde bármennyire várták is vissza, anya és gyermeke, idősebb Herbert Lübke sohasem került elő. Halálhíre érkezett csak, az is jóval a háború után.

Zsuzsanna a szüleihez akart költözni gyermekével, míg a férje vissza nem tér. Etuska, a hűséges bejárónő már csomagolt is, amikor Czengelyék lakóházát bombatalálat érte. Szülei, a házban védelmet kereső rokonokkal együtt mind egy szálíg odavesztek. A fiatalasszony idegösszeroppanást kapott, a bejárónő gondoskodásának és a zsidó Vándor doktor nyugtatóinak volt köszönhető, hogy nem szánta el magát végzetes cselekedetre.

A főváros ostromának utolsó heteit a Palatinus ház lakói többnyire a légópincében töltötték. Az orosz hadsereg közeledett a Dunához, az ostrom napról napra hevesebb lett. A környék javarészt zsidók lakta házai ugyan svéd vagy svájci védelmet élveztek, ez azonban nem óvta meg őket a nyilas razziáktól. Az egyik ilyen razzia alkalmával Frau Lübke gyermekét görcsösen magához szorítva keresett védelmet a pince tartóoszlopa mögött. A nyilas szakasparancsnoknak gyanússá vált a nő rettegése.

– Csak nem félti azt a zsidó fattyút? – kérdezte gúnyosan, s már intett is keretlegényeinek.

A nyilasok talán el is hurcolják Czengely Zsuzsannát gyermekével együtt, ha Kalocsainé, a házmester felesége nem lép időben közbe.

– Mit képzelsz maga? – förmedt a meghökkent nyilasra. – Tudja maga, kivel beszél? Ennek az asszonynak a férje magasrangú SS-tiszt, aki most, mialatt maguk itt razziáznak, éppen azért harcol odaát a Várban, hogy az orosz csűrhe kitakarodjon az országból. – S hogy szavainak hitelt adjon, lekapta Czengely Zsuzsanna karkjáról a retiküljét, amiből különböző okmányokat húzott elő és nyomkodott a nyilas szakasparancsnok orra elé. A papírok igazolhatták – ha mást nem – Lübke úr állampolgárságát, mert a nyilasok elkotródtak, és kivételesen senkit sem hurcoltak magukkal.

Kalocsainé határozott fellépése valószínűleg a ház más lakóinak életét is megmentette, mégis, az eset tanúinak emlékezetében csak az ragadt meg, hogy Herbert

Lübke SS-tiszt volt. Senki sem vette a fáradságot – ugyan minek is tette volna? –, hogy utánajárjon a valóságnak.

A háborút követő években nehéz napok virradtak Frau Lübke-re. Hiába volt iskolázott, s beszélt kiválóan németül meg franciául, eddigi életében nem dolgozott sehol. Megélhetésüket néhány évig előbb a családi ékszerek, majd az antik bútorok biztosították. A házmesterék közreműködésével vált meg apránként minden értékétől. Kalocsainé és férje, Ede bácsi mindenkit ismertek a környéken, tudták, hogy ki mire vevő. És valahányszor szállítómunkások cipeltek le egy-egy bútordarabot, a házban híre ment: az SS-feleség költözik. Mintha nem szívesen látott lakó lett volna a házban. Ámde Frau Lübke Czengely Zsuzsannának esze ágában sem volt távozni. Hova is mehetett volna?

Értékei fogytak, állást találni sem volt könnyű. Megnehezítette helyzetét, hogy férje nevétől az istennek sem akart megválni. Ismét Kalocsainé segítette ki őt. Ede bácsi révén szerezte neki a takarítónői állást egy piszkos Váci úti üzemben.

Ebben az időben sajátította ki a házat az állam, s a tulajdonos jogán két másik családot telepített be az időközben berendezése nagy részétől megvált lakásba. Az asszonynak és gyermekének a kisebbik szoba maradt. Fürdőszobán, konyhán, vécén osztozni kényeszerűltek hat másik emberrel.

Sűrű pelyhekben, szakadatlanul hullott a hó. A konyha ablakából nézve a kövér hópelyhek elvesztették fehérségüket, apró szürke labdacsocként hullottak alá az égből. A lakásban megrekedt a csend, igaz, csak Plangár mama és Herbert tartózkodott odahaza, szokás szerint a konyhában. Az öregasszony most is a hokedlin ült, kötényébe krumplít hámozott a vacsorához. Herbert az öntöttvas falikút peremére támaszkodva bámulta a hóesést, mintha csak a Mikulást várná leereszkesdni az égből.

Kulcs fordult az előszoba ajtajának zárjában, ámde Mikulás helyett Lübkené bukkant fel a konyhaajtóban. Plangár mamának rögtön feltűnt, hogy valami nincs rendjén.

– Jól van, Zsuzsika? – kérdezte, majd választ sem várva, balkezével összefogta köténye két szarát, felkelt a hokedliről, és odalépett az érkező asszonyhoz. Tenyerét Lübkené homlokára tapasztotta.

– Maga lázas! Azonnal tessék ágyba bújni! – mondta ellenkezést nem tűrő hangon. – Mindjárt főzök egy forró teát, és magába diktálok két aszpirint is. Herbert!

A gyerek szolgálatkészen ott termett anyja mellett.

– Kísérd be édesanyádat a szobába, fekdjön le azonnal. Te meg takard be jó vastagon. Egy perc, és viszem a teát – Plangár mama leoldotta magáról a krumplihéjjal tele kötényt, és kiemelte a teafőzöt a konyhaszekrényből.

Plangárné Lujza Józsikával és Gizike egyidőben érkeztek haza, éppen akkor, amikor Herbert az anyját kísérte keresztül az előszobán. Lujza elhadart egy köszönést, és már terelte is csemetéjét a szobájukba. Gizike megállt az előszoba közepén.

– Valami baj van? – kérdezte.

– Plangár mama mondta, hogy fektessem le anyut – felelte Herbert, s egy gyengéd mozdulattal lépésre ösztökélte köhögési rohamtól rázkodó anyját. Amint becsukódott mögöttük a szobaajtó, Gizike a konyhába sietett.

– Csak nem beteg Lübkené? – érdeklődött Plangár mamától köszönés helyett. – Nagyon ramatyul néz ki.

– Ebben az időben nem is csoda, ha valaki megfázik. Egy jó forró rumos tea majd segít rajta. Meg két tableta aszpirin. Reggelre jobban lesz.

– Nem kéne inkább orvoshoz vinni?

– Rendbe fog jönni – jelentette ki Plangár mama magabiztosan.

– Ki fog rendbe jönni? – jelent meg Plangárné Lujza is a konyhában. Szürke szemét gyanakvóan járatta körbe. Kérdő tekintete végül az anyósán állapodott meg.

Gizike adta meg a választ.

– Lübkené. Nem látta, hogy néz ki?

– Nyúzott. Meg fáradt és át van ázva – mondta Lujza, elintézetnek tekintve ezzel az ügyet.

Lübkené állapota azonban rosszabbra fordult.

– Plangár mama! Nem tudom, mi van anyuval. Segítsen, kérem! – riasztotta fel Herbert az öregasszonyt éjszaka közepén.

Plangár mamának elég volt egy pillantást vetni az ágyon lázálomban hánykolódó asszonyra. Rögtön tudta, többre van szükség az ő gyakorlatias praktikáinál. Ide most tényleg orvos kell. Ha lehet, minél hamarabb.

– Rabóczyék! – jutott eszébe. – Nekik van telefonjuk. Szaladj le, fiam, hozzájuk. Biztos megértik, hogy miért zavarjuk őket éjnek évadján.

Herbert a korlátba kapaszkodva botorkált le a sötét lépcsőházban. Az ajtó előtt megállt, a csengőre tapasztotta ujját.

– Jövök már, jövök már! – kísérte egy rémült hang a lábak csoszogását. Óvatosan résnyire nyílt az ajtó.

– A frászt hozod rám, te gyerek. Mit keresel itt, éjnek idején?

– Magának van telefonja. Orvost kéne hívni anyámhoz. Nagyon beteg. Félrebeszél – sürgette Herbert a felzavart lakót.

– Harmadik emelet, ugye? – morogta az idős férfi kelletlenül, és eltűnt a lakásban.

Orvos helyett mentő jött. A mentőorvos nem sokat teketóriázott. Intett a két fiatalembernek, akik nyomban hordágyra helyezték, s már vitték is az önkívületben lévő asszonyt. A mentőorvos hátramaradt.

– Rokona? – kérdezte az öregasszonytól.
 – Nem – rázta meg fejét mentegetőző sajnálkozással Plangár mama. – Egyedül a gyerek...

– Ő csak maradjon itthon – határozott az orvos. – Az Amerikai úti kórházba visszük, ha érdeklődni akarnak a beteg után.

Alig tette ki lábát az orvos, Plangárné Lujza dugta ki fejét az előszobába.

– Mi folyik itt? – háborgott. – Felverik az egész házat!
 – Te ébresztesz fel mindenkit, ha itt rikácsolsz – intette csendesebb hangra Plangár mama. – Lübkénét elvitték a mentők.

Herbertet megviselte az éjszaka, másnap későig aludt, így nem lehetett tanúja a konyhában kora reggel összegyűlt kupaktanácsnak, ahol Plangárné Lujza volt a hangadó.

– A kölyök nem maradhat itt egyedül. Intézetbe kell adni – jelentette ki határozottan a konyhaasztalra támaszkodva. Gizikének ellenvetése volt.

– Azt sem tudjuk, meddig fogják Lübkénét kórházban tartani. Lehet, hogy pár nap múlva hazaengedik. Addig meg...

– Addig se! – szögezte le Plangárné Lujza. – Gondolom, maga sem akar vesződni vele.

Plangár Béla is megszólalt. Szavait a konokul hallgató Mazurához intézte. Két férfi mégis jobban megérti egymást.

– Ne a régi, klerikális árvaházakra gondoljanak. Szocialista társadalmunk gyermeknevelő intézeteiben alaposan felkészített pedagógusok foglalkoznak a csemetékkel, akik semmiben sem szenvednek hiányt. Sőt, talán több mindenben részesülnek, mint amit egy-egy család nyújtani képes nekik. A mai gyermekotthonokban nemcsak felügyelnek a ifjúságra, de tanítják és jóra nevelik őket.

– Nem vitatom az igazát, Plangár úr – válaszolta Mazura, akit felettébb irritált mindenféle agitálás –, mégis, ha szabad kifejetnem szerény véleményemet, úgy gondolom, ehhez az eljáráshoz a szülő beleegyezése is szükséges. Vagy tévedek?

– Éppenséggel nem téved, Mazura elvtárs – felelte Plangár Béla kihangsúlyozva az elvtárs szót, jelezvén, hogy az úr megszólítás nem helyénvaló. – Csakhogy vannak esetek, amikor ez megoldhatatlan. Lübkéné jelenleg nincs döntéshozatali állapotban. Ilyenkor a szocialista társadalom jogot formál arra, hogy a közösség érdekében határozzon az egyén helyett. Ez a szocializmus lényege.

Gizikének más elképzelései lehettek a szocialista társadalom lényegéről. Plangárné Lujzához fordult.

– Néhány napig mi is gondját viselhetjük a gyerekeknek.

– Szó sem lehet róla! – tiltakozott Lujza.

– Egyetérték a feleséggel – mondta Plangár Béla. Plangár mama úgy nézett a fiára, mint hajdanán, amikor az rossz fát tett a tűzre.

– Emlékszem még arra az időre – mondta csendesesen –, amikor az elvtársaid bujdokolni kényszerültek, a magukra hagyott gyerekeket mégsem dugta senki intézetbe. Akadt elég asszony a telepen, aki törődött velük.

Plangár Béla mondani akart valamit, de felesége megelőzte. Fölényesen vetette oda az öregasszonynak:

– Maga, mama, elfelejti, hogy ma már nem a telepen élünk, meg azt is, hogy azokról a gyerekekről a Vörös Segély gondoskodott.

Az öregasszony felemelte a hangját.

– Hát akkor most én leszek a Vörös Segély.

Gizike vállalkozott rá, hogy elmenjen Herberttel a kórházba. Amíg Mazuráné az orvossal tárgyalt a folyosón, Herbert az anyja kórházi ágyán ült és hallgatott. Lübkéné kába volt a kapott injekcióktól és gyógyszerektől, s noha azonnal megismerte és üdvözölte fiát, bővebb szóváltásra már nem tellett erejéből. Herbert sem akarta kérdésekkel ostromolni anyját, csendben és türelmesen ült az ágy szélén. Nézte a kórteremben fekvő betegeket, és arra a következtetésre jutott, hogy nincs szörnyűbb hely egy kórháznál.

Az jutott eszébe, hogy meg kéne mondani az orvosnak, engedje haza az édesanyját, gondoskodik ő róla, megtesz bármit, ha kell. Otthon jobb helye van neki, ezt még az orvos is beláthatja.

A kezelőorvosnak azonban más volt a véleménye. Sajnálattal közölte Gizikével, hogy Lübkénének nagyon súlyos mellhártyagyulladás van, amiből még gondos kezelés, állandó orvosi felügyelet mellett sem lehet néhány napon belül kigyógyulni.

– Mégis, meddig kell itt maradnia? – kérdezte Gizike, reménykedve, hogy nem tovább egy hétnél.

– Nehéz előre megmondani – felelte az orvos. – Sok mindentől függ. Két hétig minimum, de az is lehet, jóval tovább. Amellett javasolni fogom, hogy a kórházi kezelést követően utalják be a Korányi Tüdőszanatóriumba.

– Még oda is? – hüledezett Gizike, és e pillanatban jobban aggódott Herbertért, mint a gyerek anyjáért. Noha semmi köze hozzá, nem az ő fia, mégis borzongva gondolt az intézetre. Plangár Béla még képes bedugni ezt a gyereket valami rosszírú nevelődebe. A hatalma minden bizonnyal megvan hozzá, eleget sündörög a pártban. Lujza meg, amennyire ki nem állhatja Herbertet, lelkesen fog helyeselni.

– Muszáj lesz?

Az orvos elmosolyodott, hangja mégis ingerültebben csengett.

– Muszáj? Nem muszáj. De ha azt akarják, hogy tökéletesen rendbe jöjjön, akkor nagyon is ajánlatos.

Gizike bólogatott, megérti ő, persze hogy megérti. Szerette volna elmondani, hogy nem pusztán a gyógyulásról van szó. De mit törődik ilyesmivel egy orvos?

Visszament a kórterembe, köszönés helyett megszorította a félálomba szenderült Lübkéné kezét, és csendesen figyelmeztette Herbertet, menni kell.

Mazuráné nem is sejtette, hogy aggodalma mennyire jogos volt. Míg ő Herberttel a kórházban tartózkodott, a Plangár családban elszabadultak az indulatok.

– Bélának igaza van – győzködté Plangárné Lujza az anyósát. – Mazurák is dolgoznak, mi is dolgozunk. A saját gyerekünkre sem tudunk elegendő időt fordítani, hát még a máséra. Arról nem beszélve, ha bármi történik Herberttel, mi leszünk a felelősek érte.

– Én felneveltem két gyereket – vetette közbe Plangár mama türelmesen.

– Azok a maga gyerekei voltak, ez meg a másé – replikázott Lujza ingerülten.

– Hát aztán?

Plangárné Lujzát előntötte a méreg.

– Úgy beszél, mintha nem lenne unokája. Vele is törődhetne egy keveset. Ki magának ez a német fattyú, hogy ennyire a szívéen viseli?

Plangár mama határtalan nyugalommal ült hokedlijén.

– Törödnék én az unokámmal is – mondta még mindig csendesen –, de te nemcsak távol tartod tőlem Józsikát, hanem még ellenem is fordítod.

Plangárné Lujza e pillanatban úgy festett, akár egy szobor, akit a szobrász mélységes megbántottsága állapotában örökített meg. Másodpercek múltak el, mire meg tudott szólalni.

– Maga félrebeszél! Hogy mondhat ilyet? Mert nem tetszik, hogy a fiamat ósdi mesékkel traktálja, és hazugságokkal tömi a fejét? Magának talán jó volt a telepi élet, de ne akarjon a gyerekekben nosztalgiát ébreszteni valami iránt, ami ma már a kutyának sem hiányzik. Meg aztán ott van Jóska, az idősebbik fia. Megértem én, mint anya, hogy fáj a halála. De ne akarjon hőst faragni belőle, aki a haza oltárán feláldozta az életét, mert nem az oroszok voltak a gyilkosai, hanem azok a fasiszta bitangok, akik a halálba kergették. Az ilyen Lübké-félék. Ha maga ezt nem tudja megérteni, legalább fogja be a száját. Főleg Józsika előtt. Erről van szó.

– Te csak ne emlegesd a fiamat, aki igenis nagyszerű ember volt, és igenis a hazáját védte, amikor elesett.

Plangárné Lujzát hisztérikus nevetés fogta el. Közben azért odasandított a konyha ablakára, nincsenytva a dermesztő téli hideg ellenére is, vagy nem hallgatózik-e valaki éppen az ablak mögött. Jobb, ha sen-

kinek nincs tudomása arról, miket fecseg összevissza ez a javíthatatlan vénasszony.

– A Szovjetunióban?

– Nem. A Kárpátokban. Az nem Szovjetunió. De az oroszok özönlöttek arra, mint a tatárok.

Plangárné Lujzának elállt a lélegzete, rémület telepedett az arcára. Hangját fenyegető suttogásra fogta.

– Nagyon remélem, senki más előtt nem beszél ilyen zagyvaságokat. Azt akarja, hogy valaki ránk hozza a rendőrséget? Egy fia meghalt. A másiknak meg tönkre akarja tenni az életét? Nagyon vigyázzon ám, miket hangoztat fünek-fának. – A kínosan hallgató férjéhez fordult. – Beszélj te az anyáddal, talán te jobb belátásra bírod.

Ezzel sarkon fordult, magára hagyva anyósát a fiával. Plangár Béla megvakarta a fejbúbját. Nem szokott szembeszállni az anyjával. Ugyanakkor igazat adott a feleségének. A vitát azonban nem akarta folytatni.

– A gyereket intézetbe adjuk – jelentette ki, mint egy megfellebezhetetlen határozatot.

Az öregasszony nem hagyta magát.

– Te csak ne rendelkez mások élete felett. Nem a te gyereked, hogy azt csinálj vele, amit akarsz.

– De mama!

Plangár mama zavartalanul folytatta.

– Lübkéné akkor sincs itt, amikor dolgozik. Herbert legtöbbször velem van itthon. Mi a különbség, hogy Lübkénét a munkája tartja távol, vagy kórházban van? Az, hogy nem alszik idehaza? Nem fél az a gyerek egyedül.

– Értse már meg, mama! Nem arról van szó, hogy az anyjával vagy az anyja nélkül téblábol maga körül. Mosni kell rá, etetni kell, és valakinek el kell tartani.

– Majd én... – mondta Plangár mama, de a fia leintette.

– Ugyan, mama! Miből? A havi száz forint nyugdíjából?

Az öregasszonynak a lélegzete is elakadt. Egész testében megremegett, szeme összeszűkül. Úgy nézett a fiára, hogy Plangár Béla akaratlanul is földre szegte a fejét, mint tette kamaszkorában, ha valami nagy gazemberséget kértek rajta számon. Plangár mamának már a keze is megmozdult, s talán arcul is üti fiát, ha nem éppen akkor toppan be Mazuráné és Herbert.

Gizike meghallhatta Plangár Béla utolsó szavait, mert köszönés helyett sietett megjegyezni:

– A kórházi kezelés ingyen van. És Zsuzsikának táppénz is jár.

Plangár Béla felkapta a fejét.

– De biztos a dolgában! – förmedt a társbélőre. – Lübkénének még a fizetéséből sem telik mindenre. A táppénz meg nem ugyanannyi ám, mint a teljes fizetés.

– Ezzel én is tisztában vagyok. – Gizike nem hagyta magát. Letekerte nyakáról a sálát, kigombolta télikabátját, s közben megbökte Herbertet. – Eridj a szobá-

tokba, fiam. – Megvárta, míg a gyerek eltűnik, s csak azután folytatta. – Neki magának szinte semmire sem kell költeni. A kórházban teljes ellátást kap.

– És a kölyök kezelje az anyja pénzét. Erre céloz?

– Majd én kezelem helyette. Beosztom neki.

– Kár ezen vitatkozni. Herbertnek intézetben a helye. Addig mindenféleképpen, amíg az anyját haza nem engedik. Mit mondott az orvos? Meddig kell ott maradnia?

– Két-három hétig a kórházban, aztán átszállítják a Korányi Tüdőszanatóriumba.

– És ott mennyi ideig lesz?

Gizike vállat vont.

– Fogalmam sincs.

– Na ugye! Hónapokig nem jöhet haza. Lásza be, hogy igazam van. Herbertnek intézetben a helye.

Egyedül az öregasszony vette észre, hogy Herbert valamiért visszatért a konyhába. Felsőhajtott.

– Hol van az én helyem? – kérdezte a fiú rémülten.

Plangár Béla megfordult. Hányaveti pillantással végigmérte a gyereket, s látva elképedését, úgy döntött, atyáskodó hangon fog a lelkére beszélni.

– Meg kell értened, fiam, nem maradhatsz egyedül, amíg édesanyád kórházban van. Az intézettől meg ne félj. Olyan az, akár egy napközi otthon. Ahova például Józsikát is beírattuk. Ott jársz majd iskolába, segítenek neked a tanulásban, többet és finomabbakat is kapsz majd, mint itthon. Új barátokat szerzel magadnak. És nem kell sokáig ott maradnod, csak...

– Maguk engem nem visznek sehova! – szakította félbe Herbert az atyáskodó beszédet. – Én ugyanúgy itt lakok, mint maguk.

– De felvágják a szádat! – Plangár Béla kezdett kijönni a sodrából. – Tán még azt is tudod, hogyan és miből fogsz megélni anyád nélkül?

– Dolgozni fogok – jelentette ki Herbert magabiztosan.

Plangár Béla gúnyos vigyorra húzta száját.

– Látod, milyen ostoba vagy? Ahhoz, hogy dolgozhass, el kell végezned az iskoládat. És az még ugyan csak messze van.

Herbert kötötte az ebet a karóhoz.

– Az iskola mellett is talállok munkát.

– Nem vitatkozom veled, fiam – jelentette ki Plangár Béla bosszúsán. Sarkon fordult és elhagyta a konyhát.

Gizike átkarolta a fiú vállát.

– Ne félj! – mondta barátságosan. – Senki nem fog elvinni téged sehova.

– Nem is! – vágta rá Herbert harciasan. – Ez a mi lakásunk, ha nem tudná.

Gizike megrökönyödött. Homloka ráncba szaladt, szeme beszűkült. Kezét levette Herbert válláról, s fejét hitetlenül ingatva, ő is kiment a konyhából.

Plangár mama mindvégig csak bólogatott. Sohasem tudott szabadulni a gondolatától, hogy ebbe a lakásba nem hívták sem őt, sem a családját. Ide lettek kényszerítve mások akaratából és mások akarata ellenére. Most meg éppen az ő fia akarja ezt a gyereket kitűrni innen.

– Ne törődj azzal, amit a fiam mond. Abba még nekem is lesz beleszólásom.

Herbert a biztatás ellenére is szontyoli képet vágott.

– Anyut a kórházból szanatóriumba akarják vinni – mondta. – Az orvos szerint muszáj, ha meg akar gyógyulni.

– A doktornak igaza van. Sajnos a gyógyulás hosszú folyamata.

– Mennyi ideig tartanak valakit egy olyan szanatóriumban? – érdeklődött Herbert reménykedve.

– Egy-két hónapig – felelte Plangár mama. – Pontosan én sem tudom. Ez mindig attól függ, mennyi idő alatt jön valaki teljesen rendbe.

– Olyan sokáig? – kérdezte a fiú csalódottan. – Az nagyon hosszú idő.

– Nem olyan hosszú az, fiacskám – nyugtatta meg Plangár mama. – Észre sem veszed, olyan gyorsan eltelik.

Másnap Plangárné Lujza is bement a kórházba. Lübkéné ágya mellett rögtön a lényegre tért.

– A fia nem maradhat egyedül, szülői felügyelet nélkül. A társadalom érdeke is azt kívánja, gondoskodjon róla valaki, nehogy rossz útra térjen. Kilencéves, könnyen befolyásolható, s talán nem kell mondjam, hogy ez mit jelent. A maga fiát amúgy sem nevezhetjük egy ártatlan báránynak.

Lübkéné növekvő rémülettel hallgatta társbérője szavait. Lujza igyekezett sötét és riasztó képet festeni csavargó kölykökről, akikből előbb-utóbb bűnöző, a társadalom söpredéke válik. Az elmúlt rendszerben, mondta, senkit nem érdekelt a gyerekek, a fiatalság sorsa. Tudja ő azt nagyon jól, bizonygatta, hogy mi lett azokból, akik ugyan nem önszántukból, de nélkülözték a gondoskodást.

– Szeretem én a gyerekeket, és gondoskodom is róla – vetette ellen Lübkéné.

– Ne áltassa magát – torkolta le Plangárné Lujza. – Vagy azt hiszi, elegendő, hogy maga megbízta Gizikét a táppénzének felvételére meg a pénz beosztására? Ez magának gyermeknevelés? Gizike mégsem az anyja a maga fiának, neki is vannak egyéb kötelességei, nem tarthatja folyton Herberten a szemét. Mi is törődnénk vele, ez a legtermészetesebb, csakhogy mi is sokat dolgozunk, ráadásul nekünk ott van Józsika, még őrá sem tudunk annyi időt fordítani, amennyit kellene.

– Értem – hebegte Lübkéné erőltlenül. – De mégis, egy intézet?

– Mondjuk inkább gyermekotthon. Az intézet szónak rossz csengése van, amelynek hallatán mindenki a régi

egyházi intézményekre gondol. Szadista papokra és félelemtől rettegő, sokat bántalmazott gyerekekre. Ma már, hál' istennek, más világ van. A szocialista nevelőotthonokban képzett pedagógusok vigyáznak féltő gondnal minden egyes gyerekre, akik semmiben sem szenvednek hiányt.

– Nem is tudom... – sóhajtott fel Lübkéné.

– Gondoljon önmagára. Ne mondja nekem, hogy nem nyugodtabb maga is, ha bizton tudja, jó kezekben van a fia. Hogy nem kerül korpa vagy éppen népünk ellenségeinek karmai közé. Feltételezem, nem akar úgy járni Herberttel, mint a férjével.

Lübkéné megkapaszkodott az ágy szélében. Halálra váltan meredt a társbélőre.

– Mit akar ezzel mondani? – kérdezte alig hallhatóan.

– Őt is rossz útra térítették, vagy nem? – Plangárné Lujza nyeregben érezte magát. – És mi lett a vége? Szomorú, hogy így történt, ám higgye el, én együttérzek magával. Ezért is jöttem ide. – Rövid szünetet tartott. – Vagy a fiát is el akarja veszíteni?

– Nem, dehog! Isten ments! – tiltakozott az asszony minden erejét összeszedve.

– Na látja! Ezért kell, hogy valaki gondját viselje. Nehogy elkallódjon. Nem tudni, meddig tartják magát szanatóriumban, de biztos nem tovább két-három hónapnál. Az meg nem a világ. Végére is nem arról van szó, hogy végleg elvegyék magától Herbertet.

– Elvegyék? – hüledezett Lübkéné.

– Nem úgy érttem. Persze ha rossz útra tér, akkor hozzájárulás nélkül is intézetbe viszik.

– Miféle hozzájárulás?

– Hát az, hogy jobb lenne, ha maga kérné, helyezték Herbertet gyámság alá arra az időre, amíg maga a szanatóriumban fekszik.

– Én... én... nem is tudom...

– Gondolkodjon rajta. És ne felejtse, hogy a maguk érdekében akarunk eljáráni.

Plangárné Lujza magára hagyta Herbert anyját kétségbeesett gondolataival. A kórtermet elhagyva felkereste az osztályvezető főorvost. Saját fülével akarta hallani, mit mond a szakértő a beteg állapotáról.

Lübkéné ezalatt rémálmokat látott.

Férje halálának körülményeiről semmit sem tudott. Egy, a háború után Németországból érkező embertől azt hallotta, hogy kivégezték. Ezt azonban senki sem erősítette meg, mint ahogy azt sem tudta senki, ha valóban így történt, kinek mi oka lehetett erre. Ő maga sohasem volt képes ezt igazságnak elfogadni. Tudta, hogy Herbert Lübké nem volt a náci párt tagja, s hogy egyáltalán nem rajongott a Führerért, sőt! Akkor meg

miért végezték volna ki? Mégis, bitófát látott maga előtt, alatta ott állt a két Herbert, apa és fia, ő meg esdekelve könyörgött a hóhérnak, aki durván ellökte magától. Felsikoltott, kezével segítség után kapkodott, de csak a levegőt markolászta.

Nemsokára jött az ápolónő, akitől nyugtatókat kapott, és békésen aludta át az éjszakát.

Ezzel szemben Gizike zaklatottan, fel-felriadva aludt egész éjjel. Azonnal fel is ébredt, ahogy férje a hajnali órában belépett a szobába.

– Végre! – sóhajtott fel az asszony. – Alig vártam, hogy hazaérj.

– Csak nincs valami baj? – kérdezte Mazura aggodalommal teli hangon. Le sem vetkőzött, csak télikabátját dobta a szék karfájára, s már ült is az ágy szélére. Megfogta, megszorította felesége kezét.

– Még mindig azon jár az eszem, amit Herbert mondott. – Gizike felült az ágyban, közel hajolt a férjéhez, és suttogva beszélt. – Hogy Plangár Béla már csak azért sem vitetheti őt sehova, mert ez az ő lakásuk. Érted ezt? Hogy juthat ilyesmi egy gyerek eszébe?

– Biztos az anyjától hallotta, és sajnós van valami igazsága. Elvégre nem őket zúfolták hozzánk, hanem minket meg Plangárékat ültettek az ő nyakukra.

– Akkor is! – tiltakozott Gizike, akit nagyon felkavart Herbert megjegyzése. – Nem elég, hogy Lujza úgy jár-kel ebben a lakásban, mintha az övé lenne itt minden, most még ez a gyerek is azt vágja a fejemhez, örüljünk, hogy egyáltalán itt lehetünk.

– Nem hiszem, hogy Herbert így gondolta volna – mondta Mazura.

– Ő talán nem, mert fel sem fogja azt, ami kiszalad a száján. De az anyja kétségkívül így gondolja, és ez elég nem szép tőle. Hiszen Plangár mama is mennyi mindent megtesz értük. Arról nem beszélve, mint ahogy te is mondtad, nem önszántunkból telepedtünk be ide. Nekünk is lehetne okunk a panasza. Nem elég, hogy elvették tőlünk a vendéglőt, még abból a kis lakásból is kiraktak minket, mintha az a vendéglő tartozéka lett volna, csak azért, mert egy épületben volt mind a kettő.

– Tudom, szívem. Mégse háborogj. Rosszabbul is járhattunk volna.

– Lübkénének magyarázd, ne nekem. Hátha megérti.

– Ezt nem lehet megérteni, éppen ezért nincs is mit magyarázni rajta. Ilyen világot élünk. Az ember nem lehet ura a saját életének. És nem tehetünk ez ellen semmit. Bele kell törődnünk a helyzetünkbe. Lübkénének is. Neki sincs más választása.

– Drága jó istenem! – sóhajtott fel Gizike. – Mit nem adnék, ha még egyszer a saját lakásunkban élhetnénk a

mi életünket, úgy, ahogy nekünk tetszik. Plangárék meg Herbert meg mindenki más nélkül.

- Egyszer talán még ezt is megérjük.
- Bárcsak igazad lenne!

Gizike még álmában sem mert volna gondolni arra, hogy óhaja milyen rövid időn belül teljesül.

Néhány nappal később Plangárné Lujza és férje hasonlóképpen suttogtak szobájuk sarkában, fél szemmel Józsikára ügyelve, nehogy felébredjen.

– Még mindig nem vagyok biztos afelől, hogy jó ötlet volt-e tőled vagy sem, mindenesetre elintéztem. Csak meg ne bánjuk – mondta Plangár Béla.

– Mazurákék megkapják a lakást? – kérdezte Lujza visszafojtott hangon.

– Még nem, de hamarosan meg fogják kapni – felelte Béla. Révedezve nézett a gyerek ágya felé. – Magunknak is elintézhettem volna.

– Egy szükséglakást, amit majd Mazurákék kapnak? Köszönöm, abból nem kérek.

– Talán jobbat valamivel.

– Ennél jobbat a Párt sem tudna elintézni számunkra. Nemcsak hogy tágas lakás, de úri negyedben is van. Mindenhez közel, kilátás a hegyekre, a Margitszigetre. Ne feledd, Spányi elvtárs is itt lakik a szomszéd házban.

– Tudom. De ő mégiscsak...

– Mégiscsak mi? Ennyit mi is kiérdemeltünk.

– Lehet.

– Nem lehet, holtbiztos – vágta rá Plangárné Lujza dühösen. Bosszantotta, hogy férjének még mindig vannak aggályai. S mintha csak igazolni akarná őt, Plangár Béla meg is jegyezte:

– A Lübke család nehezebb eset.

– Ugyan miért? Mondtam már neked, mit mondott az orvos. Lübkenét a szanatórium sem fogja megmenteni. És Herbertet mint árvát nagykorúságáig ki sem engedik az intézetből. Az meg még nagyon messze van. Vagy attól tartasz, hogy az a fattyú majd tíz év múlva jogot formál a lakásra? Ettől ne tarts. Biztosítanak majd neki egy helyet, ahol meghúzhatja magát.

Plangár Béla csak bólogatott. Be kellett látnia, hogy feleségének meglátásai eddig kivétel nélkül helyesnek bizonyultak. Miért éppen most tévedne?

Plangár mama nyugtalanodni kezdett. Hat óra elmúlt már, odakint jócskán besötétedett, ám Herbert még mindig nem érkezett haza. Nem egyszer volt már példa rá, hogy elcsavargott barátaival iskola után, játszani a parkban vagy vasat gyűjteni a környező házakban, csak hogy ez akkor fordult elő, amikor melegebb volt az idő, és a nappali világosság is jóval tovább tartott.

Lujza szavai jutottak eszébe: bármi történik a fiúval, mi leszünk felelősek érte. Az ugyan meg sem fordult a fejében, hogy Herbertnek valami baja eshetik, hiszen jó környéken laktak, és véleménye szerint a gyerek is tudott vigyázni magára. Sokkal inkább tartott attól, hogy kimaradásával a fiú lovat ad menyé alá, miszerint felügyelet nélkül egyhamar elkanászkodik, rossz társasággal rossz útra tér. Reménykedett, bármerre csatangol is Herbert, előbb fog hazaérni, mint Lujza Józsikával, vagy mint a fia, aki nagyritkán feleségét megelőzve érkezett.

Csalódnia kellett. Menye és unokája jöttek meg elsőnek.

Plangárné Lujza, miután szobájukban leültette fiát a leckéjével foglalkozni, diadalittasan vonult ki a konyhába.

– Herbert miatt most már ne fájjon a feje, mama – mondta, mintha csak ráérezett volna anyósa balsejtelmére. Tartott egy kis hatásszünetet, egyenesen élvezte Plangár mama gyanakvó tekintetét. Hiába várt azonban, az öregasszony nem kérdezett rá, noha látszott rajta, milyen feszült figyelemmel várja a folytatást.

És Plangárné Lujza folytatta:

– Ma délelőtt az iskolából átszállították egy gyermekotthonba.

Plangár mama még mindig hallgatott.

– Higgye el nekem, jó helyen lesz. Állítólag a legjobb ilyen intézet az országban.

– Szégyellhetnétek magatokat – mondta Plangár mama csendesesen. A sparhelt szélébe kapaszkodva feltápászkodott a hokedliről, és becsoszogott a cseléd-szobába. Becsukta maga mögött az ajtót.

Plangárné Lujza vállat vont.

Amikor férje is megérkezett, felszólította, menjen be az anyjához, és vigasztalja meg, ha már ennyire szíven viseli annak a fattyúnak a sorsát.

Plangár Béla furcsa módját választotta a vigasztalásnak. Belépvé a cseléd-szobába, felsegítette anyját a sezlonról.

– Jöjjön, mama – mondta olyan gyengédséggel, amilyen csak kitellett tőle.

Az öregasszony erőtlenül engedelmeskedett. Fia Lübkeék szobájába vezette őt.

– Ezt a szobát átrendezzük magának. Ide fog majd áthurcolkodni. Ja, és csak hogy tudja, mama, Mazurákék rövidesen elköltöznek. Kaptak ugyanis egy lakást. Az ő szobájuk a gyerekeké lesz. Mondta már Lujza, hogy gyereket vár?

Az öregasszony megviselt arcának ráncai összesűrűsödtek, ajka legörbült, szemében megjelent egy könnycsepp.

Plangár Béla átkarolta és közelebb húzta magához.

– Ugye, mama, sose hitte volna ott a telepen, hogy egyszer majd egy úri negyedben fog lakni, saját tágas szobájában? Az öregasszony elcsukló hangon válaszolt.

– Nem, fiam. Ezt sohasem hittem volna. Ennyit még rólatok sem tételeztem volna fel.

HORBULÁK ZSOLT

Trianon-kép a szlovák történettudományban

Számos olyan esemény van, amelyet a szlovák és a magyar történettudomány különbözőképpen ítél meg, de közülük is kiemelkedik a trianoni béke kérdésköre. Az egyik fél igazságos békeszerződésről beszél, amelynek segítségével sikerült megteremteni a „csehszlovák nemzetállamot” az őt megillető történeti és etnikai határok között. A másik fél szerint azonban egy diktátum, amelynek következtében az ezeréves magyar állam elvesztette lakossága és területe jelentős részét.¹

Annak ellenére, hogy az 1920-as trianoni békeszerződés jogi szempontból érvényét veszítette, és helyét az 1947-es párizsi békeszerződés vette át, emblematisz jelentőségét mind a magyar, mind a szlovák közgondolkodásban megtartotta. Trianonnak a szlovák köztudatban és történettudományban hasonló jelentősége van, mint a magyarban. Ez érthető, hiszen a szlovák államiság, akkor még a centralizált Csehszlovákián belül ezzel a békeszerződéssel valósult meg.

Ez a tanulmány azzal a céllal íródott, hogy bemutassa a Magyarországon élő magyar olvasók számára a jelenlegi szlovák történettudomány Trianon-képét, és folytatása annak a tanulmánynak, amelyben a szerző szemléltette a két nemzeti történettudomány által használt nevezéktan különbségeit.² A szerző feltételezi, hogy a magyar olvasó ismeri a magyar történettudomány álláspontját, ezért összehasonlítással nem foglalkozik. A kérdést árnyalja a

háború alatti (cseh)szlovák nemzeti ellenállás megítélése és az, hogy miként értékeli a szlovák történettudomány a közös államot, valamint a „csehszlovák nemzet” fogalmát. Mivel 1918/19 fordulóján a főhatalom harci cselekmények útján cserélődött ki, illetve 1919-ben a Magyar Tanácsköztársaság katonai erővel foglalta vissza a Felvidék jelentős részét, erről is szólunk.

Mivel a mérvadó és a közvéleményt befolyásoló történettudományi munkák Trianon-képét szeretnénk bemutatni, ezért azokat az alábbi szempontok alapján válogattuk ki:

- A könyv kiadási éve ne legyen korábbi 1980-nál. Ezzel sikerült elérni, hogy Csehszlovákia megalakulásának értékelését össze lehet vetni a közös állam idején született könyvekkel és az azóta már önállóvá vált Szlovákiában született kiadványokkal, továbbá össze lehet hasonlítani a marxista munkákat a bársonyos forradalom után született ideológiától mentes művekkel.

- A vizsgált munkáknak közvélemény-formáló szerepük legyen. Ezért olyan ismert szakemberek munkái kerültek górcső alá, amelyek a laikus közönség számára is írhatóak.

Öt olyan országtörténetet mutatunk be, amelyek a vizsgált problémával történeti súlyának mértékében foglalkoznak, továbbá egy monográfiát, illetve egy kronológiai összefoglalót. A munkák írói gárdája kétféle. Részben szerzői közösségek állították össze, részben egy szakember által elkészített szintézisekről, illetve egy monográfiáról van szó.

A fenti szempontok alapján a következő munkákat tekintettük át:

1. *Dejiny Slovenska* [Szlovákia története] IV, a 19. század végétől 1918-ig. Veda, Bratislava 1986. A szerzői gárda vezetője Pavel Hapák. A vizsgált korszakot tárgyaló

1 A Magyar Királyság területe Horvátország nélkül 282.870 km², lakossága az 1910. évi népszámlálás szerint 18.264.533 fő volt. A feldarabolás után Magyarország területe 92.963 km² maradt (az 1920-as évek közepéig tartó területrendezések eredményeként 93.073 km²), lakosainak száma 7.986.875: eredeti felségterületének 32,88%-a, lakosságának 41,76%-a, s a magyar anyanyelvűek 31,69%-a (3.319.579 fő) idegen államkeretbe került. Romániának jutott 102.181 km² (Erdély egésze, a történelmi Partium legnagyobb része és a Bánság kétharmada) és 5.257.467 lakos, amelynek 31,61%-a (1.661.805 fő) magyar, 10,74%-a (564.789 fő) német, 53,82%-a (2.829.454 fő) román volt. Csehszlovákiához került 63.004 km² (a Felvidék és Kárpátalja egésze, a Kisalföld Dunától északra fekvő, nagyobbik fele) és 3.651.100 lakos, amelynek 31,32%-a (1.143.399 fő) magyar, 8,67%-a (316.581 fő) német, 12,75%-a (465.597 fő) rutén, 46,46%-a (1.696.147 fő) szlovák volt. A Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került 21.031 km² (a Délvidék, a Drávaszög vagy Baranya-háromszög, a Muraköz és a Muravidék, illetve a Bánság egyharmada) és 1.362.020 lakos, amelynek

32,52%-a (443.006 fő) magyar, 22,93%-a (321.350 fő) német, 22,5%-a (306.432 fő) szerb, 10,88%-a (148.193 fő) horvát, 4,27%-a (58.134 fő) szlovén, 6,01%-a (81.790 fő) román volt. Ausztriához került 4.026 km² (Burgenland) és 292.588 lakos, amelynek 22,09%-a (64.646 fő) magyar, 16,08%-a (47.061 fő) horvát, 60,73%-a (177.680 fő) német volt. Olaszországhoz került 21 km² (Fiume) és 49.806 lakos, amelynek 48,6%-a (24.206 fő) olasz, 25,95%-a (12.926 fő) horvát, 13,04%-a (6493 fő) magyar, 5,08%-a (2529 fő) szlovén, 4,65%-a (2315 fő) német, 2,68%-a (1337 fő) egyéb nemzetiségű volt. Lengyelországhoz került 584 km² és 23.662 lakos, amelynek 61,47%-a (14.546 fő) lengyel, 35,42%-a (8379 fő) szlovák, 1,69%-a (399 fő) német, 0,97%-a (230 fő) magyar, 0,45%-a (108 fő) egyéb nemzetiségű volt. A magát ruszinak nevező hazai ruténség teljes egészében Csehszlovákiához került. (Ld. bővebben Holló József Ferenc utószavát Popély Gyula Felvidék 1914–1920 című kötetéhez, Magyar Napló Kiadó, Bp. 2010, a szerk. jegyzete).

2 Horbulák Zsolt: A szlovák és magyar történelemtudomány fogalmi és nevezéktani eltérései. In: Vasi Szemle 2010/2, 213-233. o.

alfejezetek írói Pavel Hapák, Dušan Kováč, Jozef Butvin és Elena Jakešová. A könyv 490 oldalából mintegy 90 foglalkozik az első világháború történetével. A munka formailag marxista, a szakirodalom felsorolásánál első helyen szerepelnek a marxista-leninista klasszikusok, de a szövegben mindez csak kis mértékben érezhető.

2. *Dejiny Slovenska V, 1918–1945.* Veda, Bratislava 1985. A szerzői munkacsoport vezetője M. Kropilák. Az alfejezetek íróinak neve nincs feltüntetve. A szakirodalom és névjegyzék nélkül mintegy 570 oldal. Az egyik legmarxistább kötet a sorozatból. A tárgyalt eseményekkel foglalkozó fejezet címe a *Csehszlovák burzsoázia hatalmának megszilárdulása és szlovákiai forradalmi mozgalom. A CSKP megalakulása.*

3. Anton Špiesz: *Dejiny Slovenska.* Perfekt, Bratislava 1992. 193 oldal. A vizsgált témát a 138–143. oldalon tárgyalja. Az azóta elhunyt szerző munkája illusztrált kiadásban is megjelent. A kora újkori gazdaságtörténész modern, egyéni hangvételű munkájáról van szó, amely rövid és adatdús áttekintést ad Szlovákia történetéről.

4. Dušan Kováč: *Dejiny Slovenska.* Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000. A mellékletekkel együtt 401 oldal. A 162–187. oldalon leírt eseményeket ismergetjük. Szlovákia történetének legújabb, cseh és magyar fordításban is megjelent magas színvonalú összefoglalása.

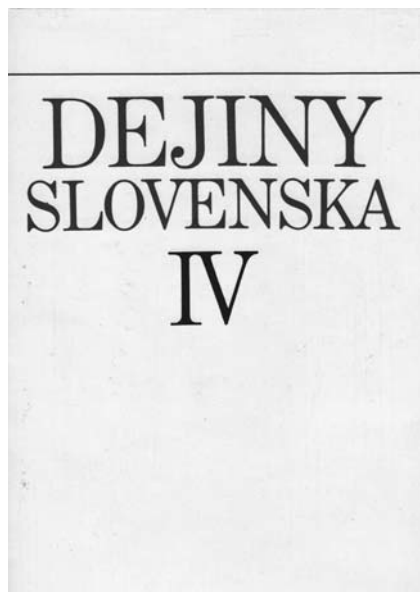
5. Dušan Čaplovič–Viliam Čičaj–Dušan Kováč–Lubomír Lipták–Ján Lukačka: *Dejiny Slovenska.* Academia Electronic Press, Bratislava 2000. A mellékletekkel együtt 306 oldal. A munkát a 215–230. oldalig elemeztük. Szlovákia történetének jó színvonalú szintézise. A háború alatti időszakot Dušan Kováč, az új állam építésének megkezdését Lubomír Lipták dolgozták fel.

6. Milan S. Ďurica: *Dejiny Slovenska a Slovákov.* Lúč, Bratislava 2003, harmadik átdolgozott és javított kiadás, 831 oldal. A munka olvasmányos kronológiai összefoglaló. Írója a „nemzeti oldal” kimagasló alakja, egyetemi tanár. Munkássága jelentős részét Nyugat-Európában és Amerikában fejtette ki.

7. Marian Hronský: *Boj o Slovensko a Trianon* [Harc Szlovákiáért és Trianon]. Národné literárne centrum, Bratislava 1998, 327 oldal. Marian Hronský a történettudományok doktora, a szlovák Hadtörténeti Intézet munkatársa. Ez a könyve több korábbi publikációjára épül. A kiadvány 2001-ben kibővítve azonos címmel és borítóval angolul is megjelent.

Mindig arra törekedtünk, hogy a legjellemzőbb részeket idézzük és a munkák vezérgondolatát emeljük ki úgy, hogy kiegészítsék egymást.

A plasztikusabb bemutatás érdekében a csehszlovák állam- és a népnév esetében mindig az adott korszakban használt forma mellett maradtunk mi is.³

1. Szlovákia történetének IV. kötete a szlovákságnak a Magyar Királyság keretén belüli történetét a szlovák történettudományban általánosan megszokott negatív színben ábrázolja. Alapgondolata a nemzeti elnyomás, amely az első világháború kitörése után még fokozódott (402–417. o.). A kötet szól arról, hogy már 1914-től felbukkantak

olyan politikusok, akik az oroszokban barátokat láttak, és bíztak a közép-európai szlávoknak szabadságot ígérő cárban. Emellett megerősödtek a cseh-szlovák kapcsolatok és egyesítési törekvések (420–426. o.).

A szlovákság Magyarországtól való elszakadásának gondolata már a világháború kitörésekor felvetődött. Képviselői a Magyarországon kívül élő szlovákok voltak. A pittsburghi Szlovák Liga 1914-es memorandumában jelenik meg először a politikai, kulturális és gazdasági önrendelkezés óhaja (427. o.). Ez gondolat az Orosz Birodalom területén 1914. augusztus 30-án bukkant fel először a Varsóban kiadott Echo Słowanskie hasábjain az ott élő szlovákok tollából (428. o.).

A cseh és szlovák emigráció a clevelandi egyezményben (1915. október 22–23.) fogalmazta meg a független Csehország és Szlovákia tervét (429. o.). Később Párizsban, az Egyesült Államokban, Oroszországban, de magában a Monarchiában is egyre inkább teret nyert ez az elképzelés.

3 1919-től 1990-ig az ország nevének hivatalos formája Csehszlovákia volt, ami minden publikációban is így jelent meg. 1990-től 1992-ig a forma Cseh-Szlovákia volt. Az ezen időszakban született munkák már ezt az írásmódot használták, ellenben már nemcsak az ország 1990 utáni említésekor, hanem visszamenőleg, az 1919–1990 közötti időszak leírásakor is.

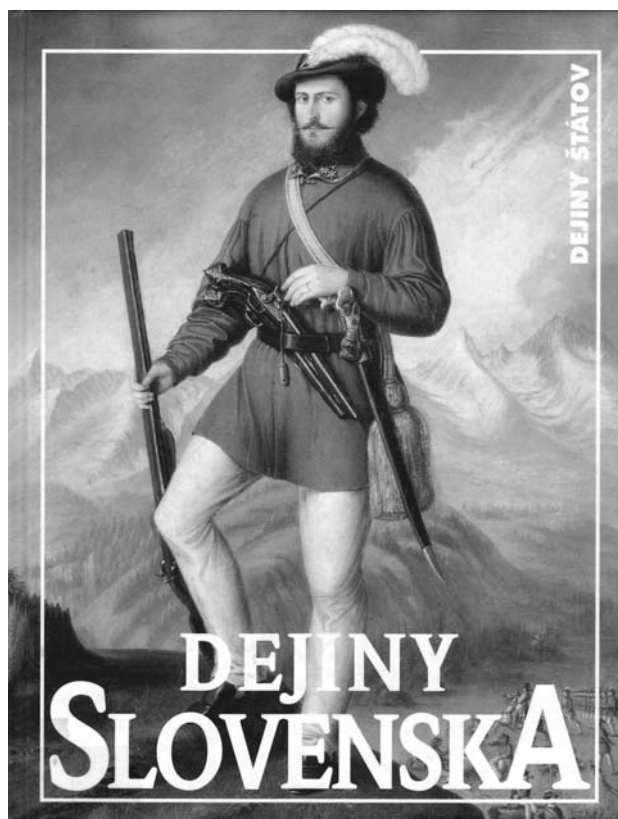
sakor is. Az egyes könyvek pontosabb és érzékletesebb ismertetése miatt a tanulmányban ezt a kettősséget mi is megtartottuk. Itt kell megjegyezni, hogy mind a szlovák történettudományban, mind pedig a mindennapi életben a Szlovákia terminus használatos a mai határok mellett a múlt bármely korszakának, így az 1918 előtti események leírásakor is.

Az önrendelkezés és a cseh-szlovák együttműködés óhaja együtt járt a háborúellenes mozgalommal, a sztrájk-mozgalommal, a katonai lázadásokkal, a szlovák politikai élet megélnkülésével, illetve hatottak rá az orosz forradalmi események (433–452. o.). A magyarországi szlovák politikusok az 1918. május 24-i turócszentmártoni találkozón mondták ki egy önálló, Szlovákiából, Csehországból, Morvaországból és Sziléziából álló ország létrejöttének szükségességét (457–459. o.). A munka nem ír olyan irányzatról, amely ellene lett volna ennek a folyamatnak. Kizárólag a népi szárny (szlov. ľudáci) forradalomellenes álláspontját emeli ki (472. o.). Károlyi Mihály és Jászi Oszkár föderalista terveit, amelyekben Magyarország területi integritásának megőrzésével számoltak, az elnyomó politika továbbélésének tudja, közép-európai terveiket idejémmúlt elképzelésként írja le (473–475. o.). A könyv megemlíti, hogy a magyar szociáldemokraták még 1918. október 8-i kongresszusukon sem tudtak szabadulni az integritás megőrzésének gondolatától (479. o.).

A Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT) létrejöttéről, a szlovákok elszakadásáról és Csehszlovákia megalakulásáról a szlovák politikai elit az október 30-i turócszentmártoni találkozón egy deklaráció formájában döntött. Szövegében szerepelt a *szlovák nemzet* kifejezés, de a *cseh-szlovák nemzet* és az egységes *cseh-szlovák nemzet szlovák ága* megnevezések is, amelyek alapvetően „politikai, illetve a külpolitikai meg egyezésekre való tekintettel kaptak helyet” (486. o.). „Alá nem írt és nem hitelesített jegyzőkönyv szerint a tanácskozás végén [...] a jelenlevők kijelentették, hogy az átmeneti időszak után, de legfeljebb tíz év múlva, rendezni fogják közös nemzetünk ez idáig Magyarországon élő ágának államjogi helyzetét egyrészt a legitim szlovák oldalról, másrészt a cseh, morva, sziléziai képviselők részvételével” (487. o.).

2. Az új állam létrejöttével a Dejiny Slovenska V. kötete foglalkozik. Eszerint a háború végi forradalmi mozgalmak segítettek az elnyomott nemzeteknek, így az Osztrák–Magyar Monarchia nemzeti mozgalmainak is (20. o.). Csehszlovákia külpolitikai célja a burzsoázia hatalmának a megszilárdítása volt, illetve a közép-európai forradalmi mozgalmak elleni fellépés. Csehszlovákia 1919 áprilisának végén támadást indított a Magyar Tanácsköztársaság ellen (20. o.).

Az 1918. december 21-én kijelölt szlovák–magyar demarkációs vonal meghúzása az etnikai, gazdasági és föld-

rajzi elv figyelembe vételével történt (21–22. o.). Ennek ellenére a *szlovák kérdés* megoldatlanságára hivatkozva Magyarországon, de Szlovákiában is voltak szeparatista –irredenta törekvések. A könyv ezek közé sorolja Andrej Hlinka⁴ kiutazását a párizsi béketárgyalásokra (23–25. o.). Leírja, hogy a SZNT képviselőinek nem volt világos elképzelésük a megalakuló ország államjogi rendszeréről, nem ismerték a pittsburghi és clevelandi találkozók eredményét sem. A szlovák politikai képviselet felkészületlenségét mutatja az is, hogy az október 28-i csehszlovák és az október 30-i turócszentmártoni nyilatkozatok egymástól elszigetelten születtek (26. o.).

A gazdasági viszonyokról a munka azt írja, hogy a „szlovákiai ipart a magyar, zsidó és osztrák–magyar burzsoá tőke tartotta a kezében. [...] A szlovák burzsoázia csak a bőr-, fa- és papíriparban, valamint a bankszektorban rendelkezett bizonyos pozíciókkal” (33. o.).

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltását a munka pozitívan értékeli. Utal rá, hogy Budapesten a szocialista pártnak volt cseh és szlovák szekciója. Sok munkás indult el Magyarországra segíteni az osztálytestvéreknek. Az április 16-i csehszlovák támadás azért indult, hogy a csehszlovák burzsoázia érdekeinek megfelelően megszerezzék Miskolc

4 Andrej Hlinka (1863–1938) katolikus pap, politikus. A Magyar Néppártban kezdett politizálni, de később más utat választott. Ismertségét az 1907-es csernovai tragédia után szerezte, amikor hívei vele szeretnék volna felszentelni templomukat, de a püspök megakadályozta, és a csendőrség a nép közé lövetett. A csehszlovák állam megalakulásától kezdve küzdött a szlovák autonómiáért, amit centralista csehszlovákista körök (pl. Šrobár) ellenérzessel figyeltek. 1919-ben megalapította a Szlovák Néppártot, amely 1925-ben az ő nevét vette fel.

és Salgótarján iparát, és hogy az államhatárt a 40 kilométerrel délebbre tolják. A könyv pozitívumnak tartja, hogy a magyar vörös hadsereg Dél- és Kelet-Szlovákia bizonyos részének elfoglalása után megteremtette ott a munkáshatalmat. *Testvéri segítségnek* tartja, hogy a magyar vörös hadsereg támogatásával megalakulhatott a Szlovák Tanácsköztársaság (43–47. o.). Ezen értékelésnek viszont ellentmond, amikor a komáromi és pozsonyi vasutasok 1919. február 3-i munkabeszüntetéséről ír. Bár elismeri, hogy ez Vavro Šrobár⁵ Szlovákia teljhatalmú miniszterének munkásellenes intézkedései miatt tört ki, de azt írja, hogy a vasutasokat Károlyi kormánya pénzelte (42. o.).

Az új állam létrejöttét kulturális szempontból egyértelműen pozitívan értékeli. Szlovákiában megnyíltak a lehetőségek a modern kultúra kialakításához. Az államigazgatás és az iskolarendszer megszűnt az elnemzetlenítés eszközeként lenni, a történelemben először kezdett szlovák érzelmű értelmiséget kinevelni. Az egész társadalom elindult a demokratizálódás útján, azonban a burzsoá centralista államberendezkedés következtében a szlovák gazdasági és kulturális elmaradottság megmaradt. „A hosszantartó fiktív csehszlovák nemzeti egység hatása és a centralista politika táptalajt adott az autonomista mozgalomnak és ezzel megerősítette a szlovák társadalom eszmei és politikai polarizációját” (345. o.).

3. Anton Špiesz a tárgyalt eseményeket az 1918 és 1939 közötti időszakokkal foglalkozó fejezetben írja le. Ezen belül témánknak hét oldalt szentel.

Akárcsak valamennyi (cseh)szlovák történész, Csehszlovákia megalakulását az adott határokon belül teljesen magától értetődőnek tekinti. Az első szlovák önállósulási megmozdulásnak az 1918. május 1-jei lipótszentmiklósi tüntetést tartja, amelyen a wilsoni 14 pont értelmében a nemzetek önrendelkezését követelték. A május 24-i turócszentmártoni találkozó kapcsán megemlíti, hogy itt hangzott el Andrej Hlinka híres kijelentése, miszerint a magyarokkal való házasság nem sikerült. Amikor október 24-én Károlyi Mihály megalakítja a Magyar Nemzeti Tanácsot és szintén a wilsoni pontok

érvényesítését követeli, felkiáltójellel érzékelteti, hogy Károlyi mindezt Magyarország integritásának megőrzése mellett képzei (138. o.).

Špiesz a történészek azon szűkebb csoportjába tartozik, akik megemlítik Károlyi és Milan Hodža⁶ tárgyalásait egy etnikailag megfelelőbb határ kijelöléséről (143. o.).

Špiesz az új cseh-szlovák államot szigorúan központosított országnak mondja, ahol mindenben a prágai kormány döntött. A cseh-szlovák házasságot az ész házasságként jellemzi (139 o.), amelyben a csehek népi és demokratikus kormányzással váltották fel a félfudális magyar viszonyokat. Bevezették az általános és nőkre is kiterjedő választójogot; a kötelező nyolcéves iskolalátogatást az addigi hat helyett; a nyolcórás munkaidőt; a gyülekezési szabadságot; a független bíróságokat; a rendőrség ellenőrzését; nemzeti nyelvű iskolákat (140 o.). Mint sokan mások, ő is megjegyzi, hogy két különböző gazdasági fejlettségű országrész egyesült. Az erősebb cseh ipar felszámolta a szlovák konkurenciát. A két egyesült nép szellemisége között is szakadék tátongott. A szabadelvű, huszita vagy ateista csehek nem nézték jó szemmel a szlovákok katolicizmusát. Mindazonáltal a cseh kultúra példát jelentett a szlovákság számára (141. o.).

Špiesz az 1919-es harcokat tömören írja le: a cseh Anton Janoušek vezetésével megalakult a Szlovák Tanácsköztársaság, de a bolsevista magyar erők visszszorításával megszűnt (143. o.).

4. Az öt szerző által megírt országtörténet szerint az önrendelkezési jogot először az Egyesült Államokban egy memorandum formájában a Szlovák Liga követelte 1914. szeptember 14-én. Ez reakció volt Károlyi Mihály amerikai körútjára, amelynek során ő *dezinformálta* az ottani közvéleményt (215. o.). A cseh-szlovák egység gondolatának elterjedését segítette az orosz hadsereg hadművelete, amikor 1914/15 fordulóján elfoglalt ma Szlovákiához tartozó területeket (216 o.). Az önállósodási törekvéseknek fontos állomásai voltak T. G. Masaryk⁷ 1915-ös Independent Bohemia memoranduma, a clevelandi egyezmény, az 1916-ban Párizsban megalapított Csehszlovák Nemzeti

5 Vavro Šrobár (1867–1950) a csehszlovákista Hlas [Hang] folyóirat munkatársa. A háború előtt Masaryk és Beneš köréhez tartozott. 1918/19 fordulóján a központi kormány szlovákiai teljhatalmú minisztere. Rövid ideig iskolaiügyi és egészségügyi miniszter, utána 1937-ig a pozsonyi Comenius Egyetem Orvosi Karának tanára. A szlovák nemzeti felkelés alatt (1944) a Szlovák Nemzeti Tanács tagja. 1946-ban megalapítja a Szabadságpártot, a kommunista hatalomátvétel után miniszteri tárcaát kap.

6 Milan Hodža (1878–1944) 1905 és 1910 között magyar országgyűlési képviselő, majd Ferenc Ferdinánd köréhez csatlakozik. A

háború alatt Bécsben cenzor. 1918 végén a csehszlovák állam budapesti képviselője. 1918 és 1938 között parlamenti képviselő Prágában, több miniszteri tárca birtokosa, 1935-ben miniszterelnök. München után emigrál, az USA-ban hal meg.

7 Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937). 1882-től filozófiát ad elő a Károlyi Egyetemen. 1891–1893 és 1907–1914 között osztrák parlamenti képviselő. 1898-tól a Hlas ideológiai vezetője. 1914-ben emigrál, harcba kezd a Monarchia felbomlásáért. 1916-tól a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanács elnöke. 1918 novemberétől 1935-ig Csehszlovákia köztársasági elnöke.

Tanács (Conseil National des pays Tschèques), illetve az Oroszországban működő ellenállási mozgalom (216–218. o.). Bár a folyamatokat a cárizmus bukása megakasztotta, de az USA hadba lépése segítette (219. o.). Komoly támogatást nyújtott az Oroszországban megalakuló csehszlovák légió, mely 1917 végére 40 000 főt számlált. A világ közvéleménye azért figyelt fel rá, mert sikerült birtokba vennie a transzszibériai vasútvonalat, amikor a vörös hadsereg soraiban szolgáló magyar katonák megtámadták (219–221. o.).

A hazai ellenállásban mérföldkönek számított az 1918. május 24-i gyűlés. A kötet szó szerint idézi a már ismertetett Hlinka-veleményt: „Ne kerüljük meg a kérdést, mondjuk ki nyíltan, hogy a csehszlovák orientáció mellett vagyunk. Az ezeréves házasság a magyarokkal nem sikerült. Útjainknak el kell válniuk” (221. o.).

1918. május 30-án aláírták a pittsburghi nyilatkozatot, amely megerősítette a cseh és szlovák szándékot egy független közös állam megalakítására. Júliusban Prágában létrehozták a Cseh-Szlovák Forradalmi Bizottságot. Szeptember 12-én Budapesten nevezték meg az SZNT 12 tagját. IV. Károly október 16-i manifesztuma a Lajtáninnen federalizálására elkésett próbálkozás volt (222–223. o.).

Az októberi turócszentmártoni deklaráció a Magyarországból való kiválás és csehekkel való közös állam megalakításának óhaját fogalmazta meg (225. o.).

1918 novemberében erőszakhullám söpört végig Szlovákián. Ez a régi hatalom képviselőin való bosszúállást jelentette. November 6-án Vavro Šrobár vezetésével Szakolcán kezdte meg működését az ideiglenes kormány, majd december 7-én Šrobárt Szlovákia teljhatalmú miniszterévé nevezték ki. Kassát 29-én, Pozsonyt január 1-jén szabadították fel. Az antant 25-én jelölte ki a demarkációs vonalat. Ebben az időben két légiós hadosztály érkezett meg Olaszországból (225–226. o.).

„A Szlovákiáért folyó véres harcok” 1919 tavaszán újultak ki. A magyar vörös hadsereg Szlovákia jelentős részét elfoglalta (226–227. o.).

A kiépülő politikai rendszer szembeötlően különbözött a magyarországitól. A hatalmi tényezők következetesen elválasztották egymástól. A kétkamarás törvényhozást általános, közvetlen és titkos szavazással választották. Az állam a kezdetektől fogva egységes és központosított volt. A békeszerződésben vállalt kárpátaljai autonómia is csak 1938-ban valósult meg. A hagyományos megyerendszert Szlovákiában folyamatosan felszámolták. 1928-ban Szlo-

vákia az ország egyik *tagországgá* [cseh./szlov. zem, ném. Land] vált. A centralizmus és a csehszlovakizmus „görcsös egyesítési törekvései a gyakorlatban törvényszerűen vezettek sérelmek kialakulásához és a széttartó tendenciák megerősödéséhez. [...] Míg a csehek számára [a csehszlovakizmus] a nemzeti élettér bizonyos kiszélesedését jelentette a nemzeti szuverenitás, érdekek, nyelv, kultúra bármiféle feladása nélkül, addig a gondolat a szlovákok számára az önálló lét, nyelv, saját magasabb kultúra folyamatos feladását, a szlovák lét egyszerű folklorrá való süllyesztését jelentette volna” (225. o.). Mindezek ellenére a közös állam megújulást hozott az iskolarendszer, a tudomány és a népművelés terén (228–229. o.).

Csehszlovákia a békeszerződésekben vállalta a nemzetiségek védelmét, míg Magyarországon a törvények csak papíron léteztek. Széles körű volt az iskolarendszer magyar, német és keleti szláv nyelveken, és a nemzetiségek a bíróságokon, illetve képviselőik a parlamentben saját nyelvükön szólalhattak meg. A könyv szerint a liberális nemzetiségi politika, a horthysta Magyarországgal szemben, megkönnyítette az új állam elfogadását (230. o.).

Ami az új ország gazdaságát illeti, hiába örökölt erős ipart a Monarchiától, a védvámok rendszere miatt ezt nem tudta kihasználni. Szlovákia az új állam nemzeti ösztémekének a 13 %-át állította elő. A magyar ipartámogatási törvények érvényüket veszítették. A klasszikus liberális törvények alapján igazgatott országban ez a prágai tökecentrumoknak kedvezett. Szlovákiában az első évtizedben számos gyárat számoltak fel. A magyarországi szезonmunka lehetőségének megszűntével nőtt a munkanélküliség, és bár kisebb mértékben, de folytatódott a kivándorlás. A földreformnak inkább politikai, mint gazdasági jelentősége volt. Idővel javult az infrastruktúra és a pénzintézetek hálózata, és a harmincas években kialakult valamiféle szlovák gazdaságpolitika is (232–234. o.).

5. Dušan Kováč önálló országtörténete alapvetően nem tér el a szlovák történettudomány fősodrától, de mások által figyelmen kívül hagyott részleteket is megemlít. Az események taglalását a háború kitörésekor fellépő nemzeti érzés fellobbanásának leírásával kezdi, majd azzal folytatja, hogy a szláv Szerbia és Oroszország ellen indított háború népszerűtlen volt a szlovákok körében. A politikusok bár passzivitásba vonultak, érezték, hogy most dől el a szlovákság sorsa (162. o.).

Kováč szerint, mivel otthon nem lehetett, külföldön indult meg az ellenállás, az amerikai Szlovák Liga által kiadott memorandummal. Kováč szintézise, akárcsak a többi országtörténet, kiemeli az orosz offenzívát 1914/15 fordulóján, Tomáš Garrigue Masaryk és Seton-Watson⁸ kapcsolatba lépését, az előbbi Independent Bohemia

8 Robert William Seton-Watson (1879–1951) skót történész és publicista. A csernovai tragédia után fordult figyelme Magyarországra felé, és vált a magyar nemzetiségi politika nagy kritikussává. A témában számos angol nyelvű kiadványt publikált.

című memorandumát, a csehszlovakizmus gondolatának terjedését és a közös állam kialakításának tervét. Masaryk már 1915-ben felvetette a csehszlovák–szerb korridor létrehozását, meggátolandó a németek balkáni térnyerését, és azt, hogy el legyenek vágva előretolt bástyáinktól, a magyaroktól. Míg ez utóbbi elképzelés a nyugati szövetségeseknek szólt, az előbbi, bár Masaryk „republikánus demokrata érzelmű volt”, az oroszok felé egy Romanov vezette Csehszlovákia tervét közvetítette (163–166. o.). A külföldi ellenállás jelentős alakjai voltak még Milan R. Štefánik⁹ Franciaországban, Josef Dürich és Ján Kvačala Oroszországban. Egyik legfontosabb törekvésük egy légió felállítása volt. Bár 1917-re felállt egy 70 000 fős hadsereg, a nyugati államok még mindig nem tartották reálisnak egy csehszlovák állam létrehozását. Nézőpontjuk 1918 nyarától változott meg. Az áttörést az elnyomott nemzetek áprilisi római konferenciája hozta meg (166–170. o.).

Kováč a hazai ellenállás leírását a szlovák származású katonák lázongásával kezdi. A háború végén a legrebellesebbek közé ők tartoztak. A politikai ellenállást nehezítette, hogy nem volt természetes szlovák nemzeti központ. Először a cseh birodalmi parlamenti képviselők vetették fel hivatalosan a két nemzet egyesülésének tervét 1917 májusában, amelyhez szlovák politikusok is csatlakoztak. Kiemelkedett közülük Vavro Šrobár, ekkor még föderalista elképzeléssel (170–173. o.).

Az eddig tárgyalt munkák közül egy sem emlékezik meg a Maffia létezéséről, a Cseh-Szlovák Nemzeti Tanács titkos hírszerző ügynökségéről. Dušan Kováč kivételt képez (171., 173. o. kétszer).

Amint Kováč írja, a szlovák ellenállás csak 1918 tavaszán indult meg, a cseh ellenállási mozgalom fel erősödése után. Idézi az október 18-án közzétett washingtoni deklarációként ismert csehszlovák függetlenségi nyilatkozat egy részletét: „A csehek számára követeljük a jogot, hogy egyesülhessenek szlovákiai szlovák testvéreikkel, akik valaha a közös állam részei voltak, majd 50 évvel ezelőtt [vagyis az 1867-es kiegyezéssel! H. Zs.] elszakítottak a nemzetestől, és a magyarok Magyarországa [do uhorského štátu Maďarov] bekebelezte őket, akik a leigázott népfajok leírhatatlanul erőszakos, valamint kegyetlen elnyomása miatt elvesztették valamennyi jogukat, hogy magukon kívül bárki felett uralkodjanak.” „Ez volt az az érvrendszer, ame-

lyet a Cseh-Szlovák Nemzeti Tanács rendszeresen alkalmazott. Bár történetileg inkorrekt, de ebben a formában az antant politikusai számára érthető” – értékeli Kováč a történelmi tények meghamisításán alapuló érvelést (177–178. o.). Az amerikai közvélemény a függetlenség kinyilvánítását pozitívan fogadta.

A Monarchia kapitulációja adta meg az ösztönzést arra, hogy a Nemzeti Tanács október 28-án Prágában átvegye a hatalmat. A két nappal később tartott turócszentmártoni gyűlés résztvevői nem tudtak arról, hogy már kikiáltották Cseh-Szlovákia megalakulását. Az elfogadott deklarációban korlátlan önrendelkezést követelnek a teljes önállóság alapján. Este Prágából megérkezett Milan Hodža, aki tájékoztatta a helyszínen maradt küldötteket az ott történekről. A résztvevők két helyen változtatták meg a szöveget: lemondtak arról, hogy a béketárgyalásokon önálló szlovák képviselő legyen, illetve kifejezték hozzájárulásukat a kialakult helyzethez (178–179. o.).

Prágában és a városokban a hatalomátvétel zökkenőmentesen történt. A Szudéta-vidéken már katonai erőt kellett alkalmazni. Szlovákiában a helyzet bonyolultabb volt. „A szlovákok spontánul csatlakoztak a cseh-szlovák államhoz.” A turócszentmártoni deklaráció megfogalmazói szétszéledtek, és agitáltak az új állam mellett. Egész Szlovákiában nemzeti tanácsok és fegyveres gárdák alakultak. A Károlyi Mihály által felajánlott autonómiát az SZNT visszautasította. A magyar fegyveres erők nem tartották tiszteletben az új ország állami szerveit. A magyar hadsereg november közepén elfoglalta Turócszentmárton. A magyar propaganda része volt, hogy december 11-én kikiáltották a Kelet-Szlovák Köztársaságot [Slovjacká republika] (181–182. o.).

Mint a szerző mondja, ami Károlynak nem sikerült, a bolsevistáknak igen. 1919 nyarára elfoglalták Szlovákia harmadát, és megalakították a Szlovák Tanácsköztársaságot, amely azonban csak rövid ideig állt fenn (184. o.).

Ami a határokat illeti, az északi többé-kevésbe elfogadott volt, bár Lengyelország kikényszerítette néhány falu átadását. A keleti határ Kárpátalja esetében belső határ volt, akárcsak a nyugati. Az osztrák határt a saint germain-i békeszerződés szintén probléma nélkül határozta meg. A magyar határ kérdése azonban összetettebb volt, amelyről sokáig tárgyaltak. „A fő probléma az volt, hogy tekintettel a hosszantartó migrációra, Magyar-

9 Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) szlovák származású katonatiszt, politikus. Prágai tanulmányai idején került közel a hla-sistákhoz. 1904-ben Franciaországba megy, majd a francia kormány megbízásából Afrikában, Dél-Amerikában és Óceániában csil-agászati megfigyelések leple alatt diplomáciai feladatokat hajt

végre. 1915-ben a Becsületrend kitüntette. Bekapcsolódik a Monarchia-ellenes küzdelembe, a Csehszlovák Nemzeti Tanács egyik alapítója. 1916-tól a csehszlovák légiókat szervezi Olaszországban, Oroszországban és az Amerikai Egyesült Államokban. Pozsonynál légi baleset áldozata lesz.

országban nem létezett etnikai határ, és az erős központosítás miatt nem is volt semmilyen határ. Az 1920. június 4-i trianoni békeszerződés figyelembe vette az etnikai, stratégiai és gazdasági aspektusokat, és olyan határt alkotott, amely alapvetően máig érvényes” (185. o.).

Ami az új állam értékelését illeti, a cseh és a szlovák elképzelés szemben állt egymással. Míg az első a cseh államiság szélesebb körű megvalósulását látta Csehszlovákiában, addig a másik két rész egyesülését. Az alkotmány csehszlovák nemzetről és csehszlovák nyelvről beszélt. A centralista liberális elv viszont nem segítette az elmaradottabb Szlovákiát, de széles körű kulturális felindulás indulhatott meg (187–188., 195–200. o.).

6. Milan Stanislav Ďurica ellentmondásos, mégis őszinte és igen adatdús könyve érdekes összefoglalása a történeteknek. Számos olyan XIX. századi eseményt megemlít, amely előjátéka volt Csehszlovákia megalakulásának. Az elsők közé tartozik a Turócszentmártonban kiadott Národné noviny [Nemzeti Újság] egyik, 1870. március 16-án megjelent cikke, melyben a következő áll: „Célunk elsősorban a függetlenségünk” (229. o.). Az 1880-as évektől kezdődően az Egyesült

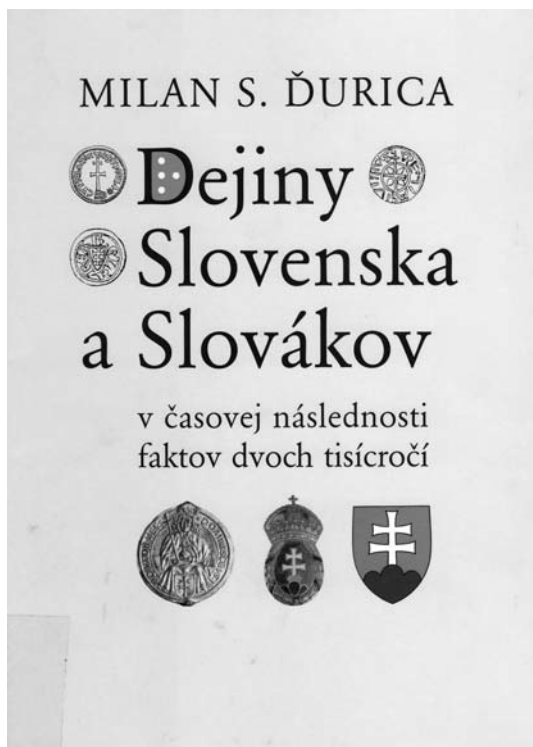
Államokban élő szlovákok rendszeresen fejtettek ki propagandát a magyarországi viszonyok bemutatására. 1902. január 8-án Széll Kálmán az amerikai követséget kérte fel, hogy tájékozzódjék az ottani „pánszláv agitáció”-ról (257. o.). Szintén az ott kiadott Jednota [Egység] című lapban jelent meg 1909. február 3-án, hogy a szlovákok célja a független Szlovákia (267. o.). A háború alatt ezt a gondolatot először a korábban már említett varsói Echo Sloviańskie lap írta le, majd az amerikai Szlovák Liga memoranduma mondta ki (275. o.). 1915 elejétől viszont már gyakoriak a különböző, függetlenséget vagy egy csehszlovák államot követelő kiáltványok, gyűlések. Február 15-én Párizsban Masaryk professzor teljesen független, Nyitra központú Szlovákiát ígért (276. o.). Március 11-én a moszkvai cseh és szlovák szövetség kiáltványban állt ki a csehszlovakizmus mellett. Április 11-én a szentpétervári szlovákság kiáltványában egy önálló Szlovákia szerepelt (277. o.). Az ez irányú követelések később még gyakoribbakká váltak.

Gyakorlatilag valamennyi történeti munkában szerepelnek a szlovák nemzetiségű katonák lázadásai és a megtorlások. Ďurica egyedüliként említi meg, hogy az olasz fronton megalakult csehszlovák légióból Barbaránál 1918. június 12-én tizennyolc vagy talán több katona dezertált. Nyolcat közülük elfogtak és még aznap kivégeztek (285. o.).

Az október 30-i turócszentmártoni deklaráció körülményeit némileg másként mutatja be, mint a többi szerző. A jegyzőkönyv elvesztése később pereskedéshez is vezetett. Mivel a 101 jelenlévő közül 95 volt evangélikus (a szlovákok 84 %-a katolikus) és 31 volt helyi illetőségű, *nehezen lehet a gyűlést reprezentatívnak nevezni. Az este Hodža által kieszközölt módosítást önkényesnek nevezi. A nyilvánosságra hozott szöveg az SZNT titkára szerint hamisítvány. Megemlíti azt is, hogy 30-án Károlyi Mihály üdvözlő táviratot küldött az SZNT-nek* (288–289. o.).

Ďurica idézi Gustáv Habrmannak, a genfi cseh delegáció tagjának a prágai Nemzeti Bizottságban november 5-én elhangzott kijelentését: „Megmondták nekünk, hogy akkor Szlovákiát foglalhatunk el, amekkorát akarunk. Azt tanácsolták, hogy nyomuljunk a Dunáig. Ami a határokat illeti, a csehszlovák állam szövetségei azon az állásponton vannak, hogy a mi szabad mérlegelésünkön és döntésünkön áll, milyen határokat akarunk, és az egyetlen döntő körülménynek a mi érdekünknek kell lennie” (291. o.).

November 13-án a Cseh Nemzeti Bizottság 256 tagja mellé 14 „szlovák képviselőt” kooptált, és nemzetgyűléssé alakult át (292. o.). December 5-én Jászi Oszkár fogadta a november 4-én megalakult Kelet-szlovákiai Tanács küldötteit, Sáros, Szepes, Gömör és Zemplén képviselőit. Kijelentették, hogy Cseh- és Magyarországtól egyaránt független Szlovákiát szeretnének megeremteni. Másnap Milan Hodža Budapesten aláírta az *ideiglenes demarkációs vonalról* szóló egyezményt. 11-én a Kelet-szlovákiai Tanács Kassán kihirdette a Szlovák Népköztársaságot. Eperjesen, Homonnán, Lőcsén, Iglón és más városokban voltak támogató megmozdulások. December végéig a cseh katonaság felszámolta az *önállóság ki nyilvánításának eme óhajait* (294. o.).

Azzal kapcsolatban, hogy Vavro Šrobár, Szlovákia teljhatalmú minisztere 1919. február 4-én Pozsonyba tette át a székhelyét, Ďurica egy meg nem nevezett cseh történészt idéz: érkezése „inkább egy bevett ellenséges városba való bejövetelhez hasonlított” (297. o.). Ďurica szintén azok közé tartozik, aki megemlíti a *Šrobár „kormány” elleni sztrájkot*, amelyben „nem csak magyar nemzetiségű” munkások vettek részt, és azt is, hogy cseh hadsereg a nép közé lőtt. Nyolc ember halt meg, több mint huszonkettő megsebesült (298. o.).

Ďurica úgy folytatja: „Hamarosan megmutatkozott, hogy a magyar bolsevikok szocialista jelszavai mögött nagy Magyarország visszaállításának szándéka is meghúzódott...” (299. o.). Idézi a prágai Államtanács egyik 1919-én kiadott dokumentumát, amely szerint „Szlovákiát a cseh véderő megszállása folyamánként annektálták a csehszlovák államhoz” (301. o.). A Magyar Tanácsköztársaság északi hadjáratát negatívan értékeli. Sok polgári halálesetet sorol fel, a kegyetlenkedők között kiemeli a Lenin-fiúkat, ellenben idézi egy cseh tiszt visszaemlékezéseit is Kassa elfoglalásáról, amikor „A proletariátus és a zsidóság delíriumos örömujjongással és lelkesedéssel fogadta a vörös hadsereget” (303. o.).

Milan S. Ďurica Csehszlovákia-kepe is eltér a fentebb bemutatott szerzőkétől. Az első időszakban számos szlovák panaszt említ a cseh hivatalnokok önkényeskedéseivel, a szlovák nép és nyelv különállásának tagadásával, a cseh ateizmussal és önálló csehszlovák egyház megteremtésével kapcsolatban, pl. Andrej Hlinka 1919. augusztus 22-én keltezett megválaszolatlan nyílt levelét a miniszterelnökhöz, amelyben leírja, hogy szerinte a cseh kormány Szlovákiában gyarmati módszereket alkalmaz (306–307. o.). Egy cikk a korábban már említett amerikai Jednotában október 22-én arról ír, hogy a *jelenlegi szlovák autonómia nem csak hogy nem hasznos, hanem egyenesen káros* (309. o.). Az országrész elmaradottságát cáfolandó megemlíti, hogy csupán Kelet-Szlovákiában szeptember 1-jén 600 szlovácul oktató tanító kezdett dolgozni (308. o.).

Az 1920. február 29-i alkotmánymódosítást követően a hivatalos nyelv a csehszlovák lett (312. o.). Június 10-én a képviselőház vita nélkül elutasította azt a javaslatot, hogy a pittsburghi egyezmény az alkotmány részét képezze (314. o.).

Ďurica többször megemlíti, hogy a munkásmegmozdulások során a csendőrség több helyen a tömegbe lőtt, ami több halálos áldozatot követelt. 1920. október 10-én a cseh katonák belelőttek a Szlovák Néppárt Námesztón tartott gyűlésébe, ketten meghaltak a helyszínen (315. o.).

A kevés gazdasági elemzés között olvasható: annak ellenére, hogy Cseh–Szlovákia a Monarchia iparának a

70 %-át „örökölte”, az új állam mégis válságba süllyedt, és ez leginkább Szlovákiában volt érezhető (321–322. o.).

7. Marian Hronský monográfiája kizárólag az 1918–20 évek eseményeivel foglalkozik, a békeszerződéshez vezető korábbi eseményekkel és Csehszlovákia értékelésével nem. Már a bevezetőben leírja: még a jelenlegi magyar történeti munkákban is gyakori vélemény, hogy Magyarország területeket és lakosságot veszített, illetve *Magyarországot igazságtalanság érte*. „Ezzel szemben Trianon a dualizmus alatti magyar kormányok célirányos elnemzetlenítő politikájának a következménye, amely nem csak a félfedális és antidemokratikus állam leigázott nemzeteinek és nemzetiségeinek nemzeti-felzabardító harcához, hanem egész Magyarország széteséséhez vezetett” (8. o.).

A nagy háború csak fokozta a leigázott nemzetek elnyomását, amely megszűnt belügynek lenni. A szerző élesen bírálja a magyar úri osztályt és a dzsentrit, a magyar nagytőkét, a magyar állameszmét, illetve azt, hogy szlovákok csak mint „nemzetiség”, vagy csak mint „idegen nyelvű állampolgárok léteztek” (14. o.).

A magyar uralkodó körök a háború kirobbantásával nagy hatalmi ábrándjaikat szerették volna megvalósítani, illetve belső uralmukat megszilárdítani. Bár a trónörökös halálának örültek, a magyar sajtó szerbellenes hangulatot keltett, az uralkodó osztály bosszúért kiáltott. „Tisza István nem volt pacifista.” Amint megbizonyosodott Németország támogatásáról és a román semlegességről, *minden idegével belevetette magát a háborús kalandba*. Ebben az időszakban érte el a magyar sovinizmus a csúcspontját (15–16. o.).

A szlovákság számára Ferenc Ferdinánd halálával véget értek azok a remények, hogy a saját sorsán a Monarchián belül javíthat. A lengyel orientációnak kicsi volt az esélye, az 1917-es események pedig a hagyományos szövetséges Oroszországot iktatták ki. Egyedüli alternatíva a csehszlovák összefogás lehetett (17., 21. o.). Ennek ellenére a hivatalos szlovák politika kivárt (24. o.). Cselekvésre csak 1918 októberében szánta el magát (36–51. o.).

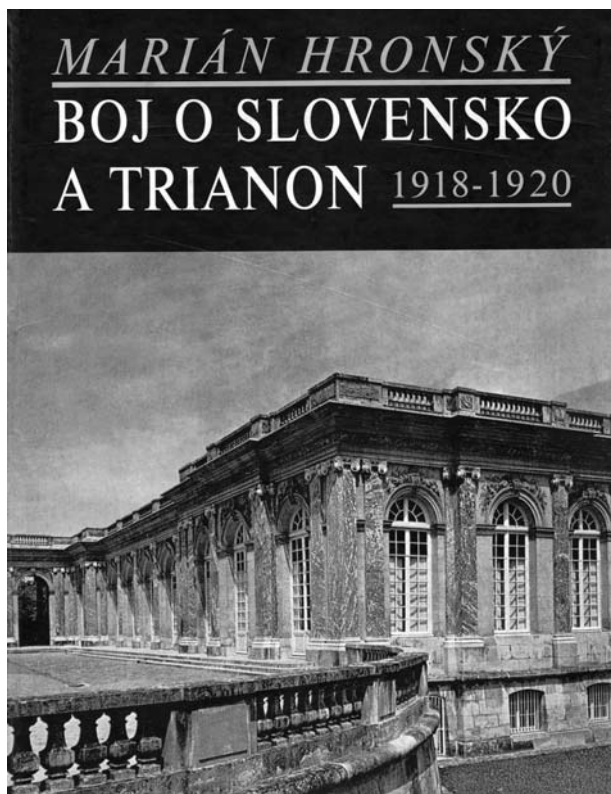
Az elkövetkező eseményeket Hronský aprólékosan leírja. 1918 októberében-novemberében spontán zavargások robbantak ki, melyeket részben a lakosság, részben a hazatérő katonák kezdeményeztek. Az utóbbiak nem egyszer alkoholos befolyásoltság alatt cselekedtek és gyakran fosztogattak. Mindez elsősorban a „közvetlen kizsákmányolók” ellen irányult. „A támadások a felsőbb-ségek és a vagyonos rétegekkel szemben az akkori katasztrofális szociális helyzetben logikus, közvetlen és nagyon konkrét következményei voltak az abszolút szabadság illuzórikus képzetének” (57. o.).

A cseh és szlovák viszony kialakítása, amint azt fentebb is láttuk, kardinális problémát jelentett. Az SZNT október 31-i tanácskozásán készült jegyzőkönyv, az ún. Značky alapján az egység mellett szállt síkra, de szerepelt benne, hogy *legfeljebb tíz év után* rendezni kell a kapcsolatot (66–68. o.).

A cseh-szlovák viszony már a kezdetekkor sem volt zökkenőmentes. Prága ugyan szívesen vette a turócszentmártoni deklarációt, de csak egy hatalmi központot akart, ellenezte a dualizmus kialakítását, már csak külpolitikai szempontokból is (82–83. o.). November 14-én megalakult a forradalmi nemzetgyűlés 256 taggal, melyhez 41 (később 53) szlovák képviselő csatlakozott. Róluk Prágában döntöttek és nagy részben csehszlovakista szlovákok, sőt cseh nemzetiségűek voltak, mint például Eduard Beneš. A nemzetgyűlés már 16-án úgy határozott, hogy az SZNT valamennyi jogköre reásháll (84–86. o.). „Nyilvánvaló, hogy a cseh politikának leginkább azért volt szüksége Szlovákiára, hogy a művileg kialakított fiktív kilencmilliós csehszlovák nemzet segítségével a három és fél millió szudétánémmel szemben, főleg a külföld felé, egy életképes csehszlovák nemzetállam projektjét állítsa” (92–93. o.). A hatalmi pozíciók 1919. január 20-án tisztázódtak, amikor Šrobár megszüntette az SZNT-t (94. o.).

Károlyi Mihály kormánya a legvégsőkig próbálta megőrizni Magyarország területi egységét. A belgrádi tűzszünet (november 7.) 17. pontja alapján, amely szerint az antant nem avatkozik bele az ország belügyeibe, még esélyt látott rá. Az ún. *Felvidéken* magyar nemzeti tanácsok alakultak, 13-án ott is elrendelték a mozgósítást, ami ellen a SZNT élesen tiltakozott. Károlyi a nagyhatalmak érdekkellentéteiben bízott, illetve abban, hogy a padovai és belgrádi tűzszünet északon nem jelölt ki demarkációs vonalat. Budapest számíthatott a félig asszimilált szlovák munkásosztályra és a Viktor Dvortsák vezette Kelet-szlovákiai Tanácsra. Óriási propagandát indított vidéken a magyarság mellett a csehek ellenében. A külföldnek azzal érvelt, hogy gátat tud szabni a forradalmaknak. A cél a népszavazás volt (103–108. o.).

Milan Hodža december 1-jei budapesti tárgyalásaival azt szerette volna elérni, hogy *a magyar katonák hagyják el Szlovákiát*. A határ megegyezett volna a

korábbi Szlovák Vidék¹⁰ határával, és korlátozott önrendelkezést biztosított volna. A meghatározott határvonalat Hodža ideiglenesnek tartotta, Károlyi *véglegesnek*. Károlyi azzal próbálta meggyőzni kollégáit: ezzel Magyarország az antant előtt demonstrálhatja, hogy a szlovákok önként maradnak meg az ország keretében. A megegyezés egyik pontja a *reciprocitás* felbukkanása: az SZNT a magyar kisebbségnek akkora jogot garantál, amekkorát Magyarország a szlovák kisebbségnek. A tárgyalások miatt Šrobár bírálta Hodžát (113–121. o.).

A csehszlovák küldöttségnek közben Svájcban sikerült egy számukra megfelelőbb határvonalat is kiharcolni, az ún. Pichon-féle első demarkációs vonalat, amely a Duna–Ipoly folyását követte. Az erről tájékoztató jegyzéket Vix alezredes adta át a magyar kormánynak december 3-án. Bár Hodža tárgyalásait, mivel diplomáciai kapcsolatba lépett egy legyőzött országgal, Prága és Párizs kritizálta, mégis segítette Szlovákia gyors kiürítését (122–126. o.). Szlovákia cseh-szlovák katonai megszállása november első napjaitól 1919. január 20-ig tartott. A számos tűzpárbaj ellenére, amelyet néha a behatoló lengyel erőkkel is vívtak, „az egész akció sokkal gördülékenyebben ment végbe, mint ahogy azt eltervezték” (147. o.).

Marian Hronský elismeri, hogy az új állam a Monarchia iparának 70 %-át örökölte, ebből Szlovákia 20 %-ot, és Szlovákia Magyarország legiparosodottabb vidékei közé tartozott. Ennek ellenére míg a cseh országrészt

¹⁰ 1861-ben a turócszentmártoni memorandumban fogalmazták meg először, hogy a szlovákok lakta országrészen ki kellene jelölni az általuk lakott vármegyéket, illetve nemzetiségi arány alapján ki kellene azokat kerekíteni. Ezt az országrészt Szlovák Vidéknek (szlov. Slovenské okolie) nevezték. Ennek határa megközelítően a nyelvi határon lett volna, de az ott található városok, pl. Érsekújvár, Rimaszombat, Kassa, a Szlovák Vidékhez tartoztak volna.

ipari-ágrár, addig Szlovákia ágrár-ipari, mi több, sok helyen kizárólag ágrár jellegű volt. Csehszlovákia „ipara a 1918/19 folyamán szétesett, az ipar elvesztette felvevőpiacait, nyersanyag-lelőhelyeit, a hatalmas vámmentes térséget, a tengerhez, illetve a dél- és délkelet-európai államokhoz való kijutást” (152. o.).

Az új államhatalommal Pozsony lakossága és a magyarság nem akart megbarátkozni. A magyar nacionalista tüntetés miatt 1919. február 12-én a tömegbe lőttek, aminek következtében hatan haltak meg. Nemsokára általános cseh-szlovák ellenes sztrájk bontakozott ki, amelyet a német–magyar szociáldemokraták szerveztek. Ekkor bocsájtottak el számos magyar közalkalmazottat. „A háború utáni fordulat meglepte Szlovákia magyar nemzetiségű lakosságát, amely addig privilegizált nemzetnek tartotta magát. Nem értett egyet az új állam megalakulásával, amelynek a részévé kellene válnia. Nagyon feszült helyzet alakult ki a szlovák dél magyar nemzetiségű lakosai között, akik előbb a csehszlovák hadsereget apatikusan esetleg akár megkönnyebbüléssel is fogadták, az olasz egyenruhában levő olasz tisztek által vezetett csehszlovák légiókat ugyanis az antant erőinek hitték. Csakhamar felismerték a dolgok valódi állását, és vonakodtak belenyugodni abba, hogy Csehszlovákia állampolgárai lettek, és azok is maradnak. Annak ellenére, hogy a magyar közösség szociálisan és világnézetiileg rétegzett volt, abban a pillanatban egészét áthatotta az összetartozás érzése, egy világ dőlt össze bennük azzal, hogy évszázados szokásaikat, értékeiket, privilégiumaikat veszítik el. Főleg a bennük mélyen gyökerező szlovákokkal szembeni felsőbbrendűségi tudat következtében nem tudták elképzelni, hogy a közügyek intézése ezután más kezébe kerül. A magyaroknak a budapesti propaganda által is szított gyűlölete előbb a csehek és a csehszlovák hadsereg ellen fordult, akikben megszállókat, elnyomókat és ellenséget láttak. [...] Az addigi passzív magyar ellenállás Szlovákiában szinte egy éjszaka alatt aktív ellenállásba fordult, amely nem csak a délt, de jelentős részben Kelet-Szlovákiát is magával ragadta.” Hogy mit jelentett az aktív ellenállás, Hronský már nem részletezi (156. o.).

A magyar kormány továbbra sem adta fel Szlovákia visszaszerzésének szándékát. Nyilvánvaló *provokációként* léptette életbe a XXX tc.-et Szlovákia öngazgatásáról (156 o.).

Ami a határok kérdését illeti, „a cseh politikai reprezentáció kétségtelen célja a cseh és morva történelmi határok elérése volt.” Šrobár már 1918. november 18-án kijelen-

tette, hogy a cseh elvárásokat „földrajzi, etnikai, gazdasági, stratégiai és politikai” szempontból kell megokolni. Ezen a tanácskozáson az is elhangzott, hogy az antant a Dunát Vácig Cseh-Szlovákiának ígerte (157. o.).

A cseh-szlovák delegáció is próbált a lehető legjobb dokumentációval felkészülni a béketárgyalásokra. A kiindulási pont az volt, hogy Szlovákia *szerves része* Cseh-Szlovákiának; északon a *történelmi magyar határt* kell megtartani, délen az *önrendelkezés természetes jogát* ki kell egészíteni földrajzi, etnikai, közlekedési és stratégiai követelésekkel. Az alábbi módon kell érvelni: 1. Hagyni kell, hogy a durva magyarosítás miatt főleg a városközpontokban élő magyarságot elnyelje a szlovák környezet; 2. Bizonyos magyar többségű területek elfoglalásakor azzal kell érvelni, hogy azonos számú szlovákság marad Magyarországon; 3. A követelt terület egységes földrajzi teret alkot; 4. Cseh-Szlovákia demokratikus állam lesz, amely biztosítja a nemzetiségi jogokat a magyarok és a németek számára (159–160. o.).

Ebben az időszakban a demarkációs vonal kérdése még nem volt lezárva. A csehszlovák érvek alapján ez még nem volt stabil, sem megfelelő, fontos nyugat-keleti vasúti csomópontok maradtak magyar oldalon. A kérelmezett terület a Duna mente Vácig, majd a Nógrádi-hegyek, a Mátra és a Bükk legmagasabb pontjai. E határ alapján a hárommillió szlovákságból még mindig félmillió maradna Magyarországon, szólt az érvelés.¹¹ Az ellentételezésként esetleg felmerülő Csallóköz elvesztése ellen úgy érveltek, hogy a Duna természetes határ; a Kis-Duna kiszárad; a Csallóköz Pozsony és Komárom természetes és egységes gazdasági háttere; termékeny; az itteni lakosság szívesebben tartozik ahhoz az államhoz, amelyben Pozsony és Komárom van. Masaryk azok közé tartozott, akik kevesebb magyart akartak, viszont már 1915-től számoltak a jugoszláv korridorról (160–162. o.).

A nagyhatalmak február 15–16. táján döntöttek az új demarkációs vonalról, amelyet a maximális cseh-szlovák követeléseket elfogadva húztak meg. Ez a Dunától keletre *Verovce [Veröcemasos]* (Veröcemasos) – *Malá Tereňa [Kisterénye]* (Kisterénye) – *Szarvaskő* (Szarvaskő) – *Mályi [Miškovec alatt]* (Miskolc) – *Šajava folyása* (Sajó, ma szlov. Slaná) – *Hornád* (Hernád) *folyása* – *Gesztel – Monok – Šarišský Potok [Sárospatak – Batóvo]* (Batyó) – *Perečín* (Perecsény) – *Uh* (Ung) folyásának a vonalát követte volna. Meghatározásakor szerepet játszott a cseh-szlovák hadsereg olasz–francia vezetésének rivalizálása. Annak ellenére, hogy az új állam egyértelműen francia támogatással született, haderejét február közepéig olasz tábornok irányította. Amikor az közvetlenül Foch főparancsnoksága alá került, sikerült előnyösebb demarkációs vonalat elérni (163–165. o.).

¹¹ Az 1921-es népszámlálás alapján Szlovákiának 2.188.155 szlovák és 650.597 magyar nemzetiségű lakosa volt.

A Vix-jegyzék budapesti átadása után a magyar kormány lemondott. „Magyarország külpolitikájának új iránya Magyarország területi integritásának szovjet alternatívával való megoldása lett” (166. o.). Cseh-Szlovákia komoly kihívás előtt állt, ugyanis „a katonák számának tekintetében a cseh-szlovák hadsereg a szlovák fronton valamelyest túlerőben volt, de felszereltség tekintetében alulmaradt a modernül felfegyverzett magyar vörös hadsereggel szemben” (168. o.).

Május 10-ig a cseheknek sikerült elérni a demarkációs vonalat, sőt bizonyos helyeken azt túllépték. 19-én a vörös hadsereg ellentámadásba ment át. Sikereinek oka a *cseh-szlovák hadsereg demoralizáltsága, a harci szellem hiánya és a magyar lakosság ellenséges viselkedése* volt. Ezen felül szerepet játszott a háborúellenes hozzáállás, az antimilitarizmus, a fegyelem hiánya, a volt osztrák–magyar tisztek csekély tekintélye, illetve hogy a hadsereget vezető olasz tisztikarnak szoros kapcsolatai voltak a magyar nemességgel (170–172. o.).

Marian Hronský a Magyar Tanácsköztársaság megalakulásával és a vörös hadsereggel kapcsolatban a nemzeti érzést emeli ki. A bolsevik hatalom a „Cseh-Szlovákia elleni agresszió mellett döntött, és az ürügyet az jelentette, hogy cseh-szlovák hadsereg átlépte a Pichon-féle demarkációs vonalat” (173. o.). „A vörös katonák [Szlovákia elfoglalása után] a helyi nacionalistákkal üldözni kezdték a nemzeti öntudatra ébredt szlovák lakosságot, de az egyszerű földműveseket és munkásokat is.” „1919. június 16-án Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot, amelyet a szlovákiai cseh-szlovák szuverenitás nyilvánvaló kétségbevonásaként értelmeztek” (180. o.). A végső fázist is ebből a szempontból értékeli: a kivonulásra felszólító jegyzék után „a hadseregben fordulat történt, ugyanis a vörös sereghez túlnyomó részben csak egy ok kapcsolta a katonákat: nemzeti céljaik megvalósulása, Szlovákia, az ún. Felvidék, megszerzése.” Hronský elismeri, hogy „a vörös hadsereg kivonulása az antant által meghatározott vonalra teljes nyugalomban történt” (182–183. o.).

A szerző a párizsi béketárgyalásokat a bécsi és a berlini kongresszusokhoz hasonlítja. Bemutatja a nagyhatalmak közti ellentéteket, de a cseh-szlovák delegáció személyes véleménykülönbségeit is. „E. Beneš lett [...] a béketárgyalásokra való felkészülés agya és feje” (204. o.). A cseh történelmi határok megtartása és Kárpátalja megszerzése nem jelentett problémát, de Teschen, a korridor és a magyar határ kérdése igen. Mind a cseh, mind a lengyel politika népszavazást szeretett volna elérni. Árva és Szepes tekintetében az amerikai szlovákok *Szlovákia területi integritásának megőrzéséért* [kiemelés Hronský] szálltak síkra (210–211. o.).

A határok kérdésénél a Duna és az Ipoly déli oldalainak követelése mellett a vasutak megszerzésére hívja fel a figyelmet (215. o.). A szövetséges bizottság úgy döntött, hogy a „határ a Dunától keletre megközelítőleg a szlovák–magyar vegyesen lakott vidék közepén húzódott” (217. o.).

A közvetlen magyar békeszerződés tárgyalása előtt, Hronský szavai szerint, a magyaroknak rózsás elképzeléseik voltak. A magyar gróf urak a békekonferenciát nyelvismeretükkel, szónoki képességükkel és diplomáciai hidegvérükkel próbálták meg lenyűgözni (238. o.). A magyar küldöttség vezetője Teleki Pál volt, aki arisztokrata létére hatalmas munkabírással rendelkezett, három-négy nyugat-európai nyelvet tökéletesen beszélt. Tehetségét a *magyar állameszme szolgálatába* [kiemelés Hronský] állította (239. o.). A küldöttség eszmei vezetője Apponyi Albert, a magyarosítás lelkes híve volt, illetve azok közé az arisztokraták közé tartozott, akik területi követelést támasztottak Szerbiával szemben (240–241. o.).

A magyarok 346 elaborátumot állítottak össze 4000 oldalon és 100 térképpel. Ezek tartalma több esetben ellentmondásban állt a valósággal. Hogyan lehet a nemzetiségi törvény kivételességével érvelni, mikor az a gyakorlatban nem valósult meg? Hogy lehet, hogy 419 képviselőből csak 5 volt nemzetiségi? A memoárok négy pontban jellemezhetők: 1. a teljes integritás megőrzése; 2. népszavazás az elcsatolandó területeken; 3. határmódosítás népszavazás nélkül; 4. kulturális, gazdasági, közlekedési engedmények az elcsatolandó területeken. A magyar érvek az ezeréves történelmi-kulturális tradícióra épültek. Nagymorávia csak *epizód* volt számukra. A magyar anyagok azonban egy fontos tényt elhallgatnak, miközben az az antant vádjai között is szerepel: a magyarok szerepe a háború kirobbantásában. A delegáció annak ellenére hozott fel ilyen érveket, hogy a Legfelsőbb Tanács 1919. február 5-én már döntött Magyarország integritásáról és június 12-én a végleges szlovák–magyar határról. A döntés a kiegyensúlyozottság elvéből indult ki: annyi szlovák maradjon magyar felségterületen, mint ahány magyar szlovákon, vagyis nem kizárólag etnikai vagy földrajzi, hanem gazdasági, természetes jogi, történelmi, közlekedési és egyéb geopolitikai érvekkel alátámasztott határ jött létre (241–248. o.).

Marian Hronský szerencsétlen döntésnek tartja, hogy a Párizsba érkező magyar delegáció vezetője az iskolai törvényeiről és a németbarátságáról ismert Apponyi lett. A gróf a nemzetiségi kérdés bonyolultságát Teleki tendenciózus térképei alapján kívánta bizonyítani, és további 98 emlékiratot osztott szét, ami még a szlovák delegációt is meglepte. Közben a magyar propaganda is aktivizálódott. Ebben részt vállalt František Jehlička szlovák politikus, volt nemzetiségi képviselő is. Az

utódállamok összefogása miatt ekkor született meg az *apró entente* (kisantant) kifejezés.

Hronský az olvasók helyett értékel: a leírtak bizonyára ámulatba ejtik őket, amikor látják bizonyos magyar fikciók vakmerőségét és hallatlanságát. Így éreztek a kortársak is. Napjaink történészei a magyarság világtörténelmi küldetésstudatában látják a magyarázatot (253–259. o.).

A magyar ellenérvekre a szlovák delegáció is jól felkészült. Magyarország ezeréves voltára alapozó érvelésre úgy felelt, hogy az ország ez idő alatt többször is fel volt osztva, illetve hogy jogtalanságra nem lehet jogot alapozni. A földrajzi egység érvére azt válaszolták, ha ez igaz, miért akarták Magyarországhoz csatolni Szerbia egy részét, illetve a Kárpátok miért nem lehet Szlovákia természetes északi határa? Végül ha a Lajta folyó lehet természetes határ, akkor a Tisza miért nem az? Ami a gazdasági egységet illeti, a szlovák fél ezt azzal cáfolta, hogy a szlovákok alföldi idénymunkái csak azt igazolják, hogy otthon nem találtak munkát. A kultúrfölényre pedig azzal kontráztak, hogy éppen az Apponyi-féle iskolatörvények miatt tudnak kevesen írni-olvasni. A magyar delegáció által javasolt Pozsony–Nyitra–Léva–Losonc–Pelsőc–Rozsnyó határvonalat a másik fél azzal hátrította el, hogy a magyar statisztikák nem pontosak, a „magyarok folyamatosan gyarmatosították Dél- és Kelet-Szlovákiát”. A görcsösen próbálkozó magyar delegáció gazdasági szerződésekkal kísérelte meg megszerezni Franciaország jószándékát, majd legalább a Csallóközt szerették volna megtartani. Enélkül azonban Szlovákia *nem lett volna életképes*. 1920 áprilisáig a békekonferencia minden magyar érvet megvizsgált, így helytelen a magyar álláspont, amely nem ismeri el a saját hibáit. Hronský megismétli, hogy a békeszerződés a kiegyensúlyozottság elvét érvényesítette, fél millió magyar és négyszázezer szlovák maradt a határ másik oldalán (260–262. o.).

Magyarország lakosságának Horvát-Szlavónországgal együtt 48,1 %-a volt magyar. Trianon egyik pozitívuma, hogy Magyarország végre függetlenné válhatott Ausztriától, és megvalósulhatott a magyarok nagy álma, a nemzetállam (276. o.).

Amint erre már a bevezetőben rámutattunk, alapvetően más Trianon-képet közvetít a szlovák és a magyar történettudomány. A szlovák nézőpontot az alábbiakban lehet összefoglalni:

12 A kijelentést néha tévesen kapcsolják Károlyihoz, az hadügyminiszterétől, Linder Bélától származik, aki 1918. november 2-án mondta az Országgyűlés előtt. Ennek ellenére mégis jól jellemzi az akkori közhangulatot és diplomáciai elképzeléseket.

A soknemzetiségű történelmi Magyarország felbomlását történelmi szükségszerűségnek tekinti, az ezeréves határookra való magyar hivatkozást anakronizmusként értékeli. Az elszakadás indoklásánál gyakorlatilag a teljes irodalom a nemzeti elnyomásra és a népek önrendelkezési jogára hivatkozik.

A (cseh)szlovák történetírás és közgondolkodás a határok kialakítását nem a trianoni békeszerződés aláírásának idejéhez köti, hanem azokat általában már 1918 decemberében rögzítettnek veszi. Az új állam megalakulását 1918. október 28-tól számítja. Mivel a terület birtokbavétele és az államigazgatás felváltása hónapokat vett igénybe, már ezt az időszakot is a magyar irredentizmus elleni harcként mutatja be. Amíg a magyar köztudatban az él, hogy a békeszerződés aláírásáig, 1920. június 4-ig, de legalábbis 1920 tavaszáig, katonai erő alkalmazásával vagy ügyesebb diplomáciával jobb határvonalat lehetett volna elérni – erre magyar részről gyakori példa Milan Hodža budapesti tárgyalásainak megemlézése, az akkor megállapított demarkációs vonalat a térképeken gyakran ki is jelölik – addig a másik részről fel sem merül egy esetleges módosítás lehetősége. Hodža tárgyalásait gyakran meg sem említik.

Az előző gondolatsort tovább fűzve, a szlovák történettudomány a határokat nemcsak korán adotttnak, hanem vitán felülinek és a lehető legjobbnak tartja. Azt viszont elismeri, hogy meghúzásuknál nemcsak etnikai, hanem stratégiai, gazdasági és közlekedési célok is szerepet játszottak.

A magyar köztudatban Károlyi Mihály úgy él, mint egy pacifista politikus („Soha többé katonát nem akarok látni!”).¹² Ezzel szemben az 1989 után született munkákban kiemelik, hogy a Károlyi-kormány katonailag is fellépett Cseh-Szlovákia ellen. Hasonlóan ellentétes a Magyar Tanácsköztársaság értékelése is. Míg a magyar köztudat a tanácshatalmat a nemzeti érzést elnyomó korszaknak tekinti, a fordulat után született munkák, a korábbi még megengedőbb marxista nézőpont helyett, a felvidéki harcokban is egyértelműen hódító és irredenta szándékot látnak.

Jelentős különbség van a háborúba való belépés megítélése között is. A szlovák történetírásban Tisza István a német érdekek kiszolgálója, a háborús uszítás egyik vezéralakja, és a magyar politikai elit pedig közvetlenül hibás a háború kirobbantásáért. Magyarország területi követeléseket támasztott Szerbia felé.

Csehszlovákiával egyelőre sohasem létezett államalakulat jött létre. Az ellene való ösztönös tiltakozást általában a magyar sovinizmus megnyilvánulásának írják le a szlovák munkák. A szlovák ellenállás meglétéről érdekes módon inkább a „nemzeti” történészi oldal tudósít, és úgy értékeli, mint a csehszlovakizmus elleni harcot.

Bizonyos eseményeket, adatokat a szlovák történet-tudomány csak megemlíti vagy elhallgat. Ez lett a sorsa a napjainkra igen negatív jelentésű szóval megnevezett háború alatti csehszlovák titkosszolgálatnak, a Maffiának. Az elhallgatás érvényes a felvidéki magyar vagy szlovák tiltakozó akciókra is.

A csehszlovák propaganda, akárcsak a magyar, az antant-államok politikusait és azok közvéleményét igyekezett a saját javára fordítani. A tárgyalásokon felhozott magyar történelmi és etnikai érvek ismertek a magyar olvasók előtt. A csehszlovák érvek Csehszlovákia létrehozására, illetve a magyar érvek Magyarország integritásának a megőrzésére számos ponton azonosak. A cseh delegáció történelmi indokként hivatkozott a 833 és 907 között fennállt Nagymorva Biro-

dalomra mint Csehszlovákia jogelődjére. Az ezeréves cseh határok kérdésében a német lakosság érdekében nem volt hajlandó semmiféle engedményre. Ez úgyszintén érvényes volt az északi határ esetében a csehszlovák–lengyel államhatár kialakításakor. A Magyarország múltjában előforduló időleges megszállásokat és államjogi változásokat mint a történelmi kontinuitás töréseit mutatta be. Csehszlovák nemzeti egységről beszélt a szlovákság különállásának a tagadásával. Ezekről az érvekről a szlovák történettudomány alig tesz említést. De különbözik az utódállamok gazdasági lehetőségeinek összehasonlítása. Míg magyar oldalon értelemszerűen a veszteségekre összpontosítanak, addig a (cseh)szlovák oldal a cseh ipar felvevő piacainak elvesztését sajnálja.

HORVÁTH DOROTTYA

Épül az ország

*Gyárakból kéményből füstből
Szétszakadó házakból
Roncsos külkerület szennyéből és
Félkész roncsokból, jaj,
Épül az ország.*

*Épül az ország
Zsirtól rozsdálló fazekakból
Épül az ország
Most ürülő konyhákból
Most eladott lencséből
Lencseszemekből
Árván síró lencsibabákból
Épül az ország.
Jaj, milyen ország épül?*

*Épül az ország
Fásult félszből
Semmi-jövőbe rakott vastag guanóból
Épül az ország.
Jaj, milyen ország épül.*

*S jaj, milyen ország épülhetne
Sípbal dobbal,
Tücskökből békákból,
Jaj, milyen ország.
Épül az új is tán,
Valahol már
Épül az új is.*

KERÉK IMRE

Áprily Lajosnak

*nem láttalak soha
szikár szálfagyenes öregember
fegyvertelen vadász ki tenyeredből
lányos őzeket ágbogas agancsú
szarvasokat etettél ordas
télidőben vagy madárszavú május
napja alatt kőből kibuggyanó
forrás fölé hajoltál
barangolásaid közt kifigyelted
a pisztrángos hegyipatak
tükre alatt futó
fürge vízirigót
s őszapók pintyek harsány énekét
kottáztad le pontos dallammenettel
olvastál hurkot vető csiganyomból
bibliai igéket
repülni vágytál az őszi égen
tovahúzó vadlibacsapatokkal*

*olykor szívesen látott
vendégek költők és diákok
gyültek muzsikás lombú
nyír-szalonod asztala köré
nyáralkonyokon bámulva hosszasan
a száraz gallyakból rakott
tűz lobogó lángnyelveit
míg egy-egy denevér
szárnya surrogott az esthomályban
vagy bagoly huholt közeli facsúcon
nem láttalak soha
a messzeség ködébe tűnt
Erdély hegyeit esztenáit
emlékeidben őrző hű poéta
de hallom szelíd hangodat amint
tisztán fülemben csendül
az Idő lassan forgó lemezéről*

Mintha nem lenne semmi ok

*Jó volna kicsit játszani,
a sodrásban megállani
legalább pillanatra csak,
hallgatni fűneszt, madarat,
míg elforog velünk a föld:
kizökkenteni az időt,
mintha nem lenne semmi ok
rágondolni, hogy meghalok,
mintha lehetnék boldog is,
egyszerű, mint az ég, a víz,
az öntudatlan állatok;
magamat elengedni, hogy
ne csak a tények, részletek –
járja át minden sejtemet
a befoghatatlan egész,
élet helyett a létezés;
de nem lehet, hát nem lehet,
pörgök tova, mint a kövek
örvénylő folyó fenekén,
hová alig jut el a fény.*

A drámától megváltást reméltem

Beszélgetés Hubay Miklóssal

A kilencvenkét éves Hubay Miklós, a magyar irodalom doyenje, úgy ül szellemi várában – könyvekkel bélelt, festményekkel, grafikákkal, szobrokkal díszített kastély-szobájában –, mint egy várúr. Még emelt pódiuma is van; hogyha leraknák róla a több mázsas papírt (könyvkupacot, jegyzetkupacot), házi színház gyanánt működhetnék eme dolgozószobának is fenséges lak. A falakról, mert szépségével-kezemunkájával ugyancsak jelen van, még Ferenczy Béni is csettinthetne a kitűnő produkcióknak. Minthogy az író a magyar dráma és színház megszállottja – félszáz drámája akkor is fölbecsülhetetlen érték, ha Thália (magyar átok!) olykor hűtlenkedik vele –, évadokra megoldhatná (nem is rosszul!) bicegő színházművészetünk gondjait. Miért? Mert a dialógus-mámorban élő istenek kegyeltje. Ha kezébe veszi az írót – a szem rendetlenkedhetik, az ész száguld –, madáchi gondokkal éget a papír. Firenzei tanítványai – pár évtizeddel ezelőtt olaszokat okított a magyar nyelvre (elsőbbben is a magyar versre) – nyilván tudják, hogy a nyelv lugasában barangolva valójában kivel is volt dolguk (szeretetük idáig világít). De mi tudjuk-e? Amikor semmicske drámaírók – ki tudja, milyen segítséggel – fölropülnek a Parnassusra, Hubay szárnyait tépdesi az idő. Az idő? Figyelmetlenségünk, nemtörődömségünk, hanyagságunk.

– Kedves Miklós! A legnagyobb öröm nekem az volna, ha a beszélgetés közben fel tudnám olvasni műveidből azokat a kedvenc részleteket, amelyek engem az évtizedek alatt megfogtak. De akkor hónapokig kellene itt ülnünk. Viszont legfrissebb munkádból, a Csillaghy Andrással együtt jegyzett Két kuruc beszélget című könyvből hadd idézzek egy rövid részt! Azért is, mert valójában csak a drámaíró tudja igazán, hogy milyen is az igazi dialógus. „A dialógushoz kell valami, amit nem árt itt kimondani: szituáció kell. S hogy mi a jó dialógusnak a szituációja – vegyük példának –, Shakespeare Hamletjéből tanulhatjuk meg. Amikor sírt ásnak az öngyilkos Opheliának, persze a temetőárokban, a temető kerítésén kívül, pap nincs, és Opheliát leengedik a sírba, Hamlet utána ugrik a koporsóra. Laertes, Ophelia bátyja szintén utána ugrik, és elkezdenek birkózni Ophelia koporsóján. A birkózás közben beszélgetnek. Mindkettő azt kérdezi a másiktól: ki szerette jobban

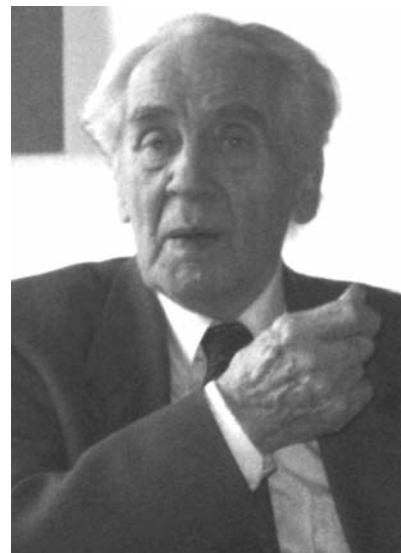
Opheliát? »Ennél-e érte krokodilust?« – kérdezi Hamlet Leartestől. Az, hogy ilyen szürreálisan magas szintre emelkedjek egy dialógus, ez mutatja, hogy a dialógushoz nem elég az, ha beszélgetünk a partnerrel vagy ellenféllel, hanem egy olyan szituációra van szükség, hogy egy sír mélyén, egy koporsó tetején vitatkozzunk vele. Ez kell a dialógushoz. Kell kivételes nagy szituáció.” Mit mondjak? Jó kis példamese...

– Hivalkodnak, hogy ki szerette jobban Opheliát.

– Igen. Ez egy nagy szituáció. Föl tudunk nőni hozzá? Hol vívjuk meg a csatánkat? A magyarság koporsóján? A dráma koporsóján? Az lenne az igazi, ilyen szituációban beszélgetni. Isten éltesen, hiszen pár héttel ezelőtt ünnepelted 92. születésnapodat! Ám ez egy eléggé szerencsétlen évfordulót is földidéz: a roskatag Trianon is immár 90 éves.

– Bizony.

– Ilyen koporsón – nem kevésbé hamleti a helyzet – nyilván mi is tud-

nánk birkózni, de szeretném, ha az egyetértő „vita” helyett inkább az életedben, művészetedben barangolnánk! Induljunk el szülővárosodból, Nagyváradról!

– Boldogan. Mindig szívesen.

– A családban, táblabíró fővel, olyan emberek voltak, akikkel neked – ahogy később sokszor mondtad – mindenképp szakítani kellett. Tizenéves korodtól drámaíró akartál lenni.

– Voltak is, meg nem is, mert az első születésnapomon, 1919-ben az apám meghalt. Hogy is mondja Dante, Arany is idéz tőle, „a nagy hallgatásban a torkom berekedt”. Az apám meghalt, ugyanakkor bejöttek a románok. Az apámat a világháború utolsó nagy gyilkos hulláma alatt a spanyol influenza vitte el. Tehát a halála még a világháború végjátékába tartozott; anyám ott maradt a románok által nyilvánvalóan nem nagyon támogatott özvegyként. Mit keres egy régi magyar táblabíró özvegye itten? Aki a két gyerekével nagy szegénységben élt. Lakásunk jó részét elfoglalták, ahogy mondták, rekvirálták román tisztai családok.

– De egy kis helyen maradhattatok?

– Hát, igen, a lakás egy részében meghúzódtunk. A gyerekek közül hol a néném, hol én voltam beteg. Nehéz évtized volt. Apámnak egyik kollégája – maga is táblabíró, sőt akkor már

kúriai bírói rangban, Domokos László – a nagyszerű kritikus, Domokos Mátyás nagyatyja – akkoriban megövegyült, és feleségül vette anyámat. Nekünk, gyerekeknek egy tisztes továbbtanulási lehetőséget és életet biztosított. Tehát így visszajött a bírói hagyomány a családba. Azóta is különösen érdekelnek a bírók fiából kibontakozó írói sorsok és hivatások; ezek között a legelső persze Babits Mihályé. Az ő alkata, az ő idegrendszere, az ő eszmevilága vajon hogy függött össze azzal a puritán neveléssel, amely – hiszem – abban a régi időben a magyar bíróság tagjainak az életében mindenütt jelen volt? Mert hogyha a rokonságban szétnézek – a nagybácsik között is több táblabíró akadt, meg nevelőapám vagy akár boldogult apám kollégái között ugyancsak –, mindenütt ezt a puritanizmust látom. Lehet, azért is, mert ők reformátusok voltak? Én az anyám után vagyok katolikus, az apai családban mindenki református volt. S azt tudjuk, hogy a puritanizmus a reformációhoz nagyon közel álló világnézet.

– *És a bírónak más a szeme, az ítélkezése, az erkölcsse? Ez nyilván téged azért foglalkoztat, mert a drámaíró is az emberiség bírója, ha szabad ezt mondani.*

– Mindenki azt hiszi, hogy ez így működik. Én, bevallom, most úgy érzem, legtöbbünknel fordítva működik; talán Babitsnál is. Azért gondold meg – beszéljünk most őróla –, hogy Babits Mihály bíró úr fia. Az édesapja már nem él. Tehát képzeljük el, hogy édesapjának odaát, a túlvilágon megmutatják a Nyugat legújabb számát, és Babits táblabíró úr felteszi a szemüvegét, és elkezd olvasni fiának a versét, amelynek címe: *Óda*

bűnhöz. Első művei között, szinte hitvallásként, megírja a bíró írófia az ódát a bűnhöz.

– *De nem azért, hogy megtisztuljon?*

– Nem! Nem! Vállalja. (Olvasd el a verset!) Vállalja, dicséri, mennyekbe emeli. Gondolkozatok már egy kicsit másként! Az nem úgy van, hogy ki-ki a másik mesterségét folytatja, tehát a bíró fia íróként olyan lesz, mint a bíró apuka (?). Hát nem! Valami más, valami fordított, valami lázadó jön be. Babitsról beszélek. De ezt éltem át én is.

– *Miklós, de a lázadás az nem a megtisztulást akarja jelenteni?*

– Dehogyan is, nem.

– *Ha szembenézek apámmal, te is szembenéztél a családdal, a bűnt kell dicsérem?*

– A bűnt... Én csak azt mondom, hogy Babitsnál... Ezt különben

Lear herceg (1937)

Domokos Mátyásról egy nekrológban meg is írtam – úgyhogy elnézést, hogy magamat ismétlem most ezzel a bírónia-író komplexussal –, szinte röstellem elmondani. Jól emlékszem arra, jól, hogy amikor a börtönből jött egy favágó – egy favágó brigád – vilanyfűrészsel, hogy télire felvágja a fánkat, akkor én mindig kint kuskoltam a börtönőr és a rábizott rabok körül. A rabokról erre az időre levették a láncokat, és éreztem, hogy valami testvéri kapcsolat fűz engem azok-

hoz a csikos ruhájú emberekhez. Talán ők is érezték, hogy ott gubbaszt egy kisfiú, és nem riadtan, nem félelemmel nézi őket. És ebben az is benne van, hogy a bíró fiának a szíve azért a másik világért dobban meg, amelyben az emberek – van, aki beteg, van, aki börtönbe vetve – szerencsétlenül élnek az életüket. Ez egy másik világ iránti rokonszenv. Én soha nem tudtam elképzelni magamról, hogy ítélkezzem. Ha megnézed az írásaimat, emelt fővel talán annyit mondhatok: írtam vagy ötven drámát, körülbelül annyit, de egyikben sincs ítélkezés. Én nem ítélem el az embereket. Ez lehet, hogy egy genetikai hiba a létemben, jellememnek is lehet hibája.

– *Mikor az ötven évvel ezelőtti Egy szerelem három éjszakájában azt írtad – az új lakást foglaló szeretők fogadalmaként –, hogy „ebben a házban mi csak egymásnak fogunk élni, és az emberiségnek”, benne van egész írói lényed.*

– Az, hogy egy kis maroknyi társaság, amely a színpadon lejátszsa a maga drámáját, milyen konfliktusok, szerelmek, kétségbeesések között megy majd óhatatlanul a halál felé, ez valóban mindig érdekelt. De én a társadalmi életnek ebben a formájában az ítélkezést

másokra bízom. Ítékezzenek a bírák, az ítélkezés az ő dolguk. Az én dolgom – ismétlem, mint bíró fiának – valami más volt. Tehát a bírói szerepet nem vállaltam soha életemben.

– *„Ó, ó etikett, / csak a halottak tudnak illemt” – mondja Vas István zseniális versbetéte... Meg azt is fékete humorral – a cipőviselés divatjáról van szó –: „De arról megfeledkezett / Az etikett, az etikett, / Hogy akkor mit is szokás viselni, / Ha mindkét lábad elveszett?”*

– Csak mellékesen jegyzem meg, ahogyan te a Hubay – Vas – Ránki-musical kapcsán visszagördítettél az időben, hogy a magyar középosztály etikáját és etikettjét közben elfogadtam. Tartottam magam hozzá, azért a halat nem eszem késsel ma sem, ez megmaradt. Az etikett megmaradt. Halhoz nem nyúlok késsel.

– *Bármilyen háborús körülmények között sem?*

– Nem tudom. Az etikettet mindig betartottam. Akármilyen paradoxnak látszik, betartottam az etikettet. Igyekszem úri fiú módra viselkedni, ahogyan azt gyerekkoromban tanították nekem.

– *Ugorjunk egy kicsit vissza Váradra, a gyerekkorodba! Nagyon is meghatározó élmény lehetett neked ez a rövid váradi lakozás, hiszen valamelyik írásodban említetted, hogy még az Arno partján is a Körös illatát érezed.*

– Hát könnyen. Mert az Arno épp úgy jön az Appenninek között, hozza a hegyek közt frissen csobogó patakoknak a mozgását, tisztaságát és illatát is, mint ahogy a Körös jön a Bihar-hegységből, a Jád-patakból, a Dragan-patakból, dagadozva érkezik aztán Váradra. Sokáig éltem Firenzében, talán tizenöt évet is. Ott az Arno partja engem mindig Váradra emlékeztetett. És nemcsak én éreztem Firenze és Várad között rokonságot, hanem a nagy, váradi származású festő, Gulácsy Lajos is, akinek a reneszánsz képein váradi motívumok találhatók. És, ha jól emlékszem, Várad nagyszerű, életkora miatt nemrég lemondott püspöke, Tempfli József is mintha valahol említene, hogy Nagyvárad őt az olasz városokra, éppen Firenzére emlékezteti. Van valami rokonság közöttük. Nem először mondom, és egyre inkább büszkébb vagyok erre a tényre, Várad Olaszi nevű negyedében születtem. Hogy Olaszinak valamikor – az Árpádok idején, vagy Nagy Lajos király

idején, avagy akár Mátyás király idején – volt-e valamilyen köze az olaszokhoz, nem tudom. De azt igen, hogy Váradolasziban születtem, s a

Hősök nélkül (1942)

váradolaszi plébániatemplomban kereszteltek.

– *Tehát már gyerekkorodban akarta-akaratlan az Itália-szerelemnek hódoltál...*

– Talány, hogy miért nevezik Váradnak ezt a részét Olaszinak, és a szomszéd negyed – a velünk szomszédos negyed – a Körösön túl miért hívják Velencének (Várad-velencének). Itt valami eleve történelmi gyökerek is vallanak a mediterráneummal és az olaszokkal való kapcsolatról.

– *Milyen gyerek voltál? Emlékszel-e arra, hogy mivel és mit játszottatok? Nyilván már nagyon korán olvastál.*

– Nagyon korán nagyon sokat olvastam. Pillanatok alatt megtanultam a betűvetést, és éjjel-nappal olvastam. Nyilvánvalóan nem nekem való könyveket. Az állomás környékén volt a régi magyar kismúzeum, oda jártam ki. A múzeumőr, Barta bácsi mindig beengedett, és az tele volt az odazúdított magyar könyvtárak könyveivel.

– *Ahol harminc pengőt kellett fizetni?*

– Nem, az más volt. Ez nem került semmibe. Ide menekítették a Bölöni Könyvtárat, a Magyar Kaszinó Könyvtárát, és a magyar egyesületek könyvtárait. Én pedig kis könyvmolyként szinte napestig matathattam közöttük. Rendszerint a magyar történelmi könyveket vittem haza. Szilágyi Sándor *A magyar nemzet történetének* sok kötetét, vagy Acsády Ignác kétkötetes *A magyar birodalom történetét*, avagy Teleki Józsefet, *A Hunyadiak kora Magyarországon*. A magyar történelmi életrajzokat is nagyon szerettem. Ezeket a múzeum könyvtárából – csütörtök délután és vasárnap volt nyitva – a hónom alatt hordtam haza. A város másik végén is volt egy kölcsönkönyvtár – század eleji modernista könyvekkel, Strindberg és Ibsen, Marx Károly és Jászi Oszkár műveivel, vagy Bergson magyarra fordított *A nevetésével*. Itt olvastam először Freudot is. Ez volt a másik bázisa a kultúrámnak. A két bázis? Egyfelől a magyar történelmi életrajzok, *A magyar birodalom története* a múzeumból, másfelől Jászi Oszkár és a korabeli modern irodalom, mint például Stefan Zweig a Nagyvárad kultúrájának másik aspektusát képviselő Hegedűs Hírlap Iroda kölcsönkönyvtárából. Egy, a szívemet megtámadó bántalom miatt sokat kellett ágyban feküdnöm, s így éjjel-nappal ráértem olvasni.

– *Hány éves voltál ekkor?*

– Elemista voltam. Az elemi után kellett volna középiskolába mennem, de akkorra már becsukták Nagyváradon a magyar középiskolákat. Be-csukták bizony a románok, nem válik dicséretükre. A Trianonban kezükre játszó franciáknak megtették azt a gesztust, nem szégyellték magukat...

– *Csúnya szívességet, így is mondhatjuk...*

– Nem, semmi köze a szívességhez, ez nem szívesség.

– *Csúnya...*

– Nem, akkor sem. Ezt vond vissza! Nem erről van szó. Mindjárt meglá-
tod, hogy nem erről van szó. Hogy a
premontrei gimnáziumot, amely az
1200-as évek óta volt meg Nagy-
váradon, a franciák alapította rendnek
francia kultúrát terjesztő premontrei
gimnáziumot bezárták és a premont-
reieket elűzték, világra szóló szégyen
volt. Nézhettem az utca túlsó olda-
láról, hogy a szertár és a könyvtár tar-
talmát hogy hányják ki az utcára.
Mínt hogy a francia kultúra többszáza-
dos, majdnem ezeréves büszke is-
koláját bezárták – a premontreiek
Gödöllőre menekültek –, így közép-
iskola lehetősége nélkül maradtam.
Ez is, úgy érzem, szerencsésen, vagy
paradox módon hatott a fejlődésemre;
mert nem volt gimnázium, ahova
mehettem volna. A román gimnáziumban a magyar gyerekek beleté-
bolyodtak az idegen nyelvbe, illetve
az idegen nyelven előadott anyagba.
A Bukarestből jövő ellenőröknek
pedig nyilván nem az volt a küldé-
tésük, hogy valamiben is segítsék a
tehetségesnek mutatkozó magyar
gyerekeket. Idegen nyelven egy tíz-
éves gyerek számára nem meghó-
dítható a világ, csak a saját anya-
nyelvén. És ekkor elhatároztuk, hogy
magántanuló leszek. Pénzünk nem
volt arra, hogy Magyarországra kol-
légiumba küldjenek, ezért a tanköny-
veket meghozattuk. Én az év folya-
mán felkészülgettem a gimnázium
első, második, harmadik, negyedik
osztályára, s akkor szeptemberben
átjöttem Debrecenbe, ahol a piaristák
levizsgáztattak, mint egy határon
átmászó csodabogarat. Így végeztem
el az első négy esztendő. De azzal,
hogy nem kellett napi négy-hat, vagy
nem is tudom hány órát az iskolában
ülni, felszabadultam otthon. Még több
időm maradt az olvasásra. Még több
időm volt a Hunyadiak történetére, a
magyar történelmi életrajzokra, és
Stefan Zweigre és Thomas Mannra.

– *Emlékszel az első írásodra?*

– Azt hiszem, hogy elemista ko-
romban írtam egy dialógust. Az egyik
osztálytársammal, Kernács András-
sal adtuk elő a katolikus körben. A
nagyon szép nagy terem ma is meg-
van, azt hiszem, csak nem katolikus
kör működik benne. Talán – nem
kevés céllal – *Kis hittérítő* volt a
címe. Nagyjából elképzelheted, hogy
milyen volt a fogadtatása. A vá-
radolasi plébános, Brösztel Lajos is
szelíden rábólintott, mondván, derék
fiú ez a kis elemista, ha ilyen címet ad
az írásának.

– *Akkor nem verssel indultál a
pályán, mint általában az írók, hanem
dialógussal?*

– Egyszer, életemben egyetlen
egyszer megpróbálkoztam a verssel
is. Azt hiszem, első elemista lehettem,
próbáltam hintázni egy valahova fel-
erősített madzagon, és leestem. Ez az
esemény indított arra, hogy verse
szedjem a tragikus élményt.

– *Emlékszel rá?*

– Igen. „Hova kössem a hintát? / A
kulcsra! / A kulcs kiesik, a gyerek
leesik, / megüti a fenekét”. De utána a
néném, aki az Orsolya apácánál
szigorú fegyelemben nevelődött,
megrótt engem, hogy ilyen egy
táblabíró gyermeke nem írhat, mert a
feneke az egy olyan szó, amit mi nem
használunk. Írjam át úgy, hogy meg-
üti a kezeit. Nekem ez nem tetszett.
Valahogy úgy éreztem, ezt nem lehet
így írni, és így mondani. És ezzel
örökre abba hagytam a versírást.

– *Tízéves voltál?*

– No, nem, hatéves lehettem.

– *A hatvanas évek elején kerültem
Pestre, és az antikváriumi bolyongá-
saim során az első közt vettem meg a
Nemzeti színjátszás, drámai ma-
gyarság című könyvedet. 1941-ben
jelent meg, abban az évben születtem,
tehát egy generáció van közöttünk. A
beszélgetésre készülvén újból elolvas-
tam. Szemem-szám most is tátva
maradt a Pesti Plautus és a Vendég*

*közötti disputát olvasva. Jót derültem
azon, ahogyan Plautus, vagyis a két-
ezer évvel ezelőtti virgonc író – az
életében sok mindennel foglalkozó
kereskedő, stb. – álarcát magára
öltötte. Ki volt ez a Pesti Plautus?*

– Egy szerep. A drámaíró a
szerepekben gondolkozik. Persze,
hogy magára öltse...

– *És miért őt választottad?*

– Nem választottam, kreáltam,
teremtettem. Mert vele szemben igye-
keztem a magam igazságát megfogal-
mazni. A drámai magyarságot a má-
sik képviseli. Azért gondold meg,
1941 a világháború kitörésének az
esztendeje, tehát akkor én már hu-
szonkettő-huszonhárom éves voltam.

– *A békétlenek igazságáról van
szó? Mert később így említetted?*

– A magas igényű dráma igaz-
ságáról van szó. A Pesti Plautus a
színházi műsorokat megtöltő szóra-
kozatásnak a képviselője. A másik épp
ellentéte, aki meg van győződve arról,
hogy a színház arra szolgál – elsősor-
ban arra kell szolgálnia –, hogy ottan az
emberi létnek, vagy a magyarság
létének, avagy egyáltalán az emberi
sorsnak a problémáival farkasszemet
nézzünk. Tehát igazi dráma; és ez kel-
lett nekem, mert a drámától én
megváltást reméltem. Megtisztulást, ez
a helyén való szó, katarzist reméltem.
Azt hiszem, hogy a görögök azért ta-
lálták ki a drámát – a különféle, vértől
csepegő cselekmények színpadon való
bemutatását –, hogy eljussanak, mint
Arisztotelész mondja, a katarziszig. És
valahogy megtisztuljanak, és megtisz-
tulva léphessenek tovább. Ez a kon-
cepció ebben a párbeszédben már
megjelenik, és ma is ezt vallom.

– *Azért említetted az előbb a
békétleneket, hiszen itt ez a Vendég-
nek az egyik legfontosabb szava (de
hát az egész karakter ebből áll): „A
méltóságukban megsértett értékeket
így kapta fegyverül mindig is a
békétlen magyarság. Ha a drámát a
külföld megalázza, Magyarországon*

jelszó lesz belőle, mint ahogy Melinda neve lett Katonánál pártütésnek nyitja és pecsétje”.

– Túl szép ez a mondat, túl hosszú ez a mondat.

– Túl szép ez a mondat, de nem hagyjuk el. Kiváltképp azért nem, mert ha arra gondolok, hogy a vagabund Plautusról az ókori kritikusok közül az egyik azt írta, hogy „ha a múzsák latinul kívánnának szólni, Plautus nyelvén beszélének”, az is lehet, ha magyarul kívánnának szólni, a te nyelveden beszélének. Szégyellni kell az embernek a szép magyar mondatait? Az utóbbi hét-nyolc évtizedben rengeteg szép mondatot írtál.

– A dráma nem a szép mondatok műfaja.

– A dialógus, igen.

– Nem. Tekintsd első könyvemet önképzőkori dolgozatnak. Baránszky-Jób László, az esztéta, Isten tudja, milyen alapon, arra biztatott, hogy írjak egy könyvet arról, mi a dráma Magyarországon. (A *Nemzeti színjátszás, drámai magyarság* című dolgozat az általa szerkesztette sorozatban jelent meg.) Magyarországon a dráma akkor Teleki öngyilkossága volt. S a nemrégén visszacsatolt néhány felvidéki és erdélyi város – közöttük szülővárosom, Nagyvárad – hazatérésének az öröme. S közben a rettenet, a félelem, hogy mi lesz ezután, a világháború végén mi lesz a magyarsággal. Egy új Trianon felé megy-e, vagy sem. Mindez a szorongás együtt volt abban a tizenhét-tizenkilenc-húszéves generációban, vagy ezek között azokban, akikkel én éppen barátkoztam. Átéltük a magyarságot és az emberiséget fenyegető helyzeteket. És ehhez én mintegy kiutat próbáltam keresni – újból és újból a drámaírással. A legelső drámám világosan arra a

helyzetre válaszolt, amiben a világ a ’38–39–40-es években élt. *Lear-herceg*, azaz *Európa elrablása* volt a címe. A Nemzeti Színház éveken át mint stúdió-előadást hirdette bérletben, és egyre kevésbé merték bemutatni. A darabot Németh Antal olvasta elsőnek.

Egy szerelem három éjszakája (Budapest, 1991)

– Zseniális személyiség volt.

– A darabban annak ellenére megértett valamit, hogy nyilván gyatrán volt megírva. Még gimnazista koromban kezdtem kiokulálni a történetet. Egy nagy színész a Lear- király-előadásra készül, és beutaltatja magát (becsempészte magát) egy elmekórházba mint beteg. S az elmekórházban egy új társadalommal találkozik, az örültekével. Felmerül benne a kérdés, hogy vajon az odakint oly megfejthetetlen jelenségnek, a fasiszmusnak, amely a világot fenyegeti, mi lesz a vége; mire megy ki ez a játék. És az örülteket megtanítja arra, hogy ők felsőbbrendű faj, megtanítja őket fasisztán gondolkodni. A vége? Egyik reggel az orvosokat legyilkolva találják.

Ez volt a darab. Mondom, Németh nagyon felbuzdult az olvastán.

– Ebben robbanótöltetet látott nyilván a politika.

– Nem egészen úgy volt akkoriban a világ, mint ahogy mi megtanultuk a szocializmus vagy a kommunizmus, vagyis Rákosi, meg Kádár, meg Aczél negyven esztendejében. Hogy van a politika, és akkor az észreveszi, hogy itten van egy ellenséges színdarab. Nem. Németh Antal egy nagyon hazafias, nemes, nagy magyar gondolkodó és alkotó volt, aki egy drámaírói akaratnak a kibontakozását vélte felismerni ebben a színdarabban. Lám, van egy kezdő drámaíró, aki már a világ kérdéseit ilyen szinten akarja boncolni, és drámában akarja boncolni. Ő meg éppen ebben a történelmi korban a Nemzeti Színház igazgatója. S a darab írója közben annak a – hogy is mondjam – magyar úri középosztálynak egy olyan sarja, amelyiknek az atyafisága még a szélsőjobboldalig is elér. Ez nem egészen az volt,

ahogy Rákosi vagy Aczél kezelte a kultúrát. Ez más dolog volt. A darabot mégsem tudták eljátszani. Amikor a németek bementek Párizsba, akkor a Múzeum körúton megállt egy autó mellettem, kiszállt – kiugrott – belőle Németh Antal, és azt mondja: „Hallotta, Hubay? A németek ma megszállták Párizst. A darabot most megint nem lehet előadni, írjon mást!” Akkor írtam a *Hősök nélkül*, amit aztán a következő évben be is mutattak. Az sem volt azért akármilyen.

– Az volt a debütálásod a *Nemzetiben*.

– Az volt a debütálásom, mert a korábbi lehetőség elmaradt. A *Lear-herceg*, avagy *Európa elrablásának* egyetlen előadása – felolvasó bemutatója – volt a Baumgarten könyvtár-

helyiségében, amely akkor a Sas utcában székel. Amíg nem bombázták le – sajnos, ez hamar bekövetkezett –, ott gyűltek össze a fiatal írók. Főként Devecseri Gábor vezetésével, mert azt hiszem, ő volt a Baumgarten könyvtár vezetője. (Ez volt a színekúrja.) Tehát a fiatal íróknak olvastam föl a darabot. Remélem, egyszer valahonét előkerül egy példánya.

– *Az egész életedet a magyar dráma ébrentartásának szentelted. Mintha csak azért születél volna, hogy a magyar dráma végre megkapja a színházban az őt megillető helyet. Különféle ütközéseid voltak, s végső soron el kellett menekülnöd, mikor egymás után innen is, onnan is kitétek (a Színház- és Filmművészeti Főiskoláról s a dramaturgságból).*

– Nem innen is, onnan is, hanem egyszerre innen is, onnan is.

– *Tehát mindenholnan.*

– Mert reggel tíz órakor a Nemzeti Színházból tettek ki, ez '57 tavaszán volt. Itt a nagy söprögetés ideje, gondolták, engem is kisöpörhetnek a színházak környékéről. Nem volt különösebb tettem, szégyellem bevallani – csak így tudom mondani –, 1956-ban semmilyen hősiességgel nem szolgáltam rá arra, hogy retorzióval éljenek. Csak túl sokat nyüzsögtem a színházak körül. Tavasszal, tehát pár héttel a forradalom után én már főiskolai tanár voltam a Színművészeti Akadémián. Ugyanakkor dramaturgja voltam a Nemzeti Színháznak, és tagja a Filmgyár drámai szakosztályának, amelynek Háty Gyula volt az elnöke, és olyan tagjai voltak, mint Kormos István vagy Juhász Ferenc. A Filmgyárban egy magasabb igényű, a magyar irodalomhoz méltó filmgyártás programját igyekeztünk volna megvalósítani. (A régi kabarészerzők helyett, mert ők írták akkor a filmeket, behoztuk Sarkadi Imrét, Cseres Tibort és Örkény Istvánt. Jőmagam a *Bakaruhában* forgatókönyvét írtam.) Erre, bevallom, Losonczy Géza bizta-

tott fel még annak idején. Lehet, hogy a kiséprűzésem egyik oka az volt, hogy akkoriban Losonczyra – ismerjük a tragédiáját – már rossz szemmel néztek. Nemsokára a fiatal zeneszerző, Petrovics Emil engem keresett meg, hogy írjak neki olyan drámát, amellyel megújíthatja a operairodalmat. Ez lett a *C'est la guerre*, amelyet a Rádió után 1962-ben mutattak be.

– *Egy évvel ezelőtt sokadszor láttam, az Operaházban még ma is állandóan műsoron van.*

– Örülök neki.

– *Illés Endrének, a Szépirodalmi Könyvkiadó vezetőjének sokat köszönhetsz. Mert ha a színház ódzkodott is attól, hogy az életművedet – noha egy pár darabod színre került – bemutassa...*

– Ódzkodik, azóta is ódzkodik...

– *...könyvben minden műved olvasható volt.*

– Kérlek szépen, így alakult. Még ha mindenáron panaszkodásnak tűnik is, vállalom. Illés Endre tényleg baráti segítséget nyújtott. Vannak, akik a színház számára írják a drámáikat, és vannak, akik a könyvek számára. Ezek a „könyvdrámák”, amelyeket nem kell játszani, de azért jó, ha megjelennek. Néha Németh Lászlót is igyekeztek ebbe a kategóriába szorítani, emlékezz csak sok, önmagát illető keserű megjegyzésére. Hogy őt könyvdrámaíróknak tartják. Hidd el, ez a konfliktus – amely az én sorsomban apró jelenség – világkérdés. Annak a drámaírói igénynek az elcsitítása, semmibe vevése, margón kívül helyezése, amelyet először a görög tragédiaírók fogalmaztak meg, amely Shakespeare-t írásra készített, amely Racine és Corneille előszavaiban állandóan jelen van, amely Bornemisztát arra hajtotta, hogy papírra vesse a Magyar Elektrát, amely áthatotta Katona Józsefét, amely egy világra szóló, egyedülálló dráma teremtésére vitte Madáchot *Az ember tragédiájá*val. A XX. században egész Európán

végigment ez a folyamat, és különös ambícióval ugyanez végrehajtott Magyarországon is. Mielőtt még megkezdődött volna, írtam a *Nemzeti színjátszás, drámai magyarságot*, amelyben már ezt a konfliktust olvashatod.

– *Emlékszem, a Kétszáz éves a nagyváradi magyar nyelvű színjátszás (1998) ünnepségsorozatára. És az örömdre is, hiszen a sokszor megaláztatott magyar drámaíró mégiscsak a szülővárosa színházának a színpadán köszönhette a közönséget. A debreceni (Csokonai Színház) Hová lett a Rózsa Lelkének a bemutatásával – tudjuk, a színmű milyen fontos szerepet játszik az életműben –, s a beszédeddel egyúttal a dráma napja is ünnepeltetett. Boldogságod leírhatatlan volt.*

– Igen. Örülök, hogy megírtam. A Hősök nélkülnek ugyanúgy örülök. Az Elnémulásnak szintén. De ezek úgymond nem szórakoztató darabok. Nem azért írtam őket, hogy a színházban szerzőként szerepeljek, hanem azért, mert valamilyen módon hatni akartam magával a drámával. Úgy, ahogy azt annak idején Arisztotelészről kezdve még a fiatal Lukács Györgyig, és Keresztury Dezsőig is mindenki vallotta: a dráma valami lényegeset mond a társadalomról. Ezért írta meg Sarkadi is a maga *Oszlopos Simeonját*, és az *Elveszett paradicsomot*. És hogy nem adták éveken keresztül, lehet, ezért lett öngyilkos. Ez nem kis dolog. Vállaltuk. A főiskolán akkor olyan sereglés volt a dramaturg szakon, mint később soha. Kiváló fiatalok jöttek, s igyekeztek a drámai kifejezést, a drámai formát megtanulni. Csurka István, Moldova György, Mann Lajos, az angol nyelven sikeres íróvá vált Vizinczey István, hogy csak pár nevet említsek.

– *És Galgóczi Erzsébet.*

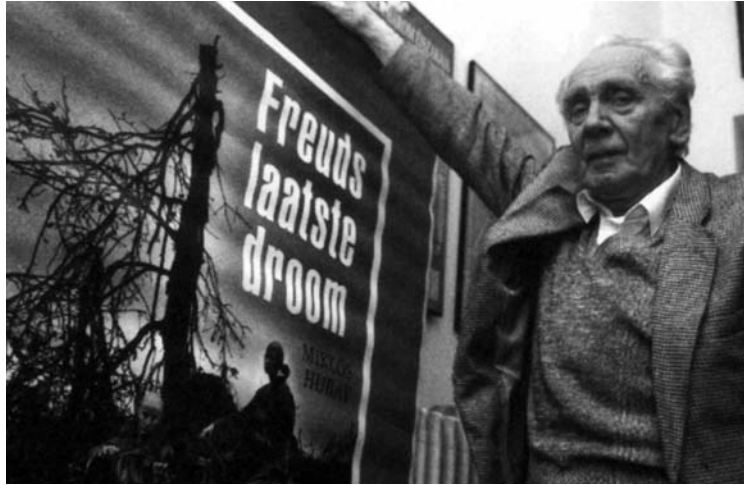
– Igen, Galgóczi is ott tanult, de ő inkább elbeszélő irodalmat művelt. Azért említettem két olyat, aki valódi

drámát írt, elsősorban Csurka Istvánt. Nem véletlen, hogy ugyanabban az időben bocsátottak el engem '57 tavaszán a Nemzetiből, amikor a Madách Színházból Sarkadi Imrét, ahol ő dramaturg volt. Az elmúlt vasárnap valamelyikén a Madách Színház egyik kiváló színésze számba vette azokat a magyar drámaírókat, akiket ott bemutatnak. Két nevet nem említett a sok között – a felsorolt nagyszerű drámaírók mind megérdemelték, hogy szóba kerüljenek –, Sarkadiét és az enyémet. Sarkadi nem csupán a színház dramaturgja volt, de a

már említett két színdarabban és nem utolsósorban a halálával valahogy megpecsételte a Madách Színházzal való összetartozását. Nekem pedig hat színdarabomat mutatta be ugyanaz a színház. A drámairodalom nemcsak arra szolgál – pedig lassan ez lesz a tendencia –, hogy beüljünk valahová, és végigmulassuk az estét, hanem arra is, hogy a katarzison átesve megvilágosodjunk-gazdagodjunk. Tudták ezt a dráma szolgálatában álló színészek is. Például Somlay Artúr, aki azért jött át a Vígyszínházból a Nemzetibe – előtte sosem tette –, hogy a *Hősök nélkül* főszerepét eljátszhassa. S a többi nagy, kiváló színész, köztük nem egy fiatal – ezúttal hadd emlékeztessenek a *Tűzet viszek* szereplőire –, ugyancsak tudta, hogy egy másfajta drámairodalmat próbálunk megvalósítani. Olyan, amelyre nincs – vagy nem nagyon van – szükség a globalizált világban. Sajnos a magyar közvéleményt formáló sajtó élen járt abban, hogy ez a tendencia semmivé váljék.

– Az emlékező, akinek tapintatosan elhallgattad a nevét, tudatosan felejtett el benneteket?

– Nem tudom. Nem is érdekel. Viszont épp azt a két szerzőt nem említette, aki – Sarkadi ebben nem különbözött tőlem – bőrét vitte a vásárra. Azért, hogy a dráma egy olyan színházban, ahol Magyarország

A Freud utolsó álma belgiumi poszterével (2006)

legjobb színészei gyűlnek össze, megvalósuljon. Bár hat darabomat játszott a Madách, de 2010-ben arra sem érdemesítették, hogy a színház szerzői közt szerepeljek.

– *Napló-jegyzeteid, a Napló nélkülemtől egészen a Végtelen napjaimig, fantasztikusak. Mindenik könyv személyes sors is, olvasmányélmény is, világmagyarázat is. Az egyik ilyen jegyzeteden Sarkadi életműve kapcsán azt írtad, hogy az író az Oszlopos Simeonnal eljutott a meta-dramák határára. Valóban egy döbbenetes drámaírói sors az övé. Miként lehetséges, hogy ilyen embereket el tudunk felejteni?*

– Vedd elő azoknak az éveknek a Nagyvilágait, s meglátod, hogy a világirodalmi folyóirat szinte minden számában közölt külföldi drámát, vagy olvasható volt benne a dráma tematikáját tárgyaló elméleti cikk, elemzés. S hogyha az Ionescu, Beckett nevével jelzett drámák közé beiktatnád a magyar szerzőket is, Ionescu mellé Karinthy Frigyest, Sarkadit, Vészi Endrének a *Don Quiote utolsó kalandja* című csodálatos tematikájú

darabját, könnyen megbizonyosodhatnál arról, hogy a mi íróink is tartották a külfölddel a szintet. Ha kint megszületett az abszurd dráma – jaj, de jó, hogy van! –, hamarosan lett magyar megfelelője is. S mindez az önálló, autonóm, szuverén íróknak volt köszönhető. Ilyen volt Sarkadi Imre, ilyen volt Vészi Endre. Mindketten hatalmas, világra szóló témákkal küzdöttek. Ahogyan Szakonyi Károly is. Az utóbbi *Adáshibája* olyan dráma, amelynek két nagy mondanivalója – a tömegek szellemét lefelé nivelláló televízió működése, illetve Jézus

Krisztus társadalomban való jelenléte – az európai dráma eszméi között az első sorban foglal helyet. Ami a huszadik század civilizált emberét foglalkoztatta, mindkettőt felölelte Szakonyi drámája. Pontosabban, egyes egyedül nála volt meg. A színpadi megvalósítást illetően, hála Istennek, Várkonyi Zoltán kivágta a rezet. Nagyon jó előadást rendezett a Vígyszínházban, de ennek a világra szóló jelentőségét – valahogyan ez is jellemző a magyar viszonyokra – nem eléggé tudatosítottuk.

– Az én Nemzeti Színházam című töprengésed (1981. augusztus 29.) döbbenetes képpel indít. Annak ellenére érzem ezt, hogy lelkedben a magad nemzetijét – ötven karakteres darabban – már megteremtetted. „Hát van? – Micsoda? – Izé... Nemzeti? – Nekem van. – Hol áll? – Mozog. De én otthon vagyok benne. Már mint abban a vasúti fülkében, amelyben ingázó magyar vendégmunkásként oda-vissza járok Budapest és Firenze között. Mióta Széchenyiék és Vörösmartyék megfogalmazták, a Nemzeti Színház egyfajta igény volt. A vonatfülkében ezt

fenn tudom tartani, úgy is mint magán-dramaturg, és úgy is mint drámaíró.” Döbbenetes, hogy ott van a te Nemzeti Színházad. De, szerencsére, tudjuk, hogy ez az ingázás a magyar kultúra szolgálata. Firenzében a magyar irodalmat – főként a költészetet – ültetted be az idegen fejekbe, Madáchtól egészen mindmáig. Egy helyütt azt is írod, hogy nem nagyon érdekelt a korábbi Genf, mert ott csak bankok voltak, és a pénz. Minthogy rosszul érezted magad a svájci városban, ezek szerint a pénz neked nem sokat jelentett.

– Nem is, mert – mondjuk így – ritkán találkoztunk. Maradjunk ennyiben.

– *Tehát a te Nemzeti Színházad, ez az utazó, mozgó lét?*

– Na, nem.

– *Menekülnöd kellett innen, hogy vendégmunkás lettél? Annyira ellehetlenül a helyzeted?*

– Nem, bocsánatot kérek. Mint drámaírónak, mint olyan igényű drámaírónak, amilyen igényrel én művelni akartam a színházat, és akartam, hogy a magyar színház ilyen igényekhez igazodjék – ehhez képest kívül kerültem a színházakon, távol kerültem a színházaktól, kisöpörtek a színházak környékéről és a Filmgyárba sem tehettem be a lábamat –, nem termett babér. A szocialista Magyarországon, ahol számított az, hogy valakinek van-e állása, vagy nincs, állástalan voltam. Tizenöt évig, egyik napról a másikra, abból éltem, hogy valamelyik film forgatókönyvét a dialógust átírva rendbe hoztam, vagy ötletekkel fűszereztem. Semmi anyagi gondom nem volt, jól fizettek. De mégis egyik napról a másikra kellett élnem, és színházak közelébe sem kerülhettem. Egyszer az *Egy szerelem három éjszakáját* akarta felújítani a Madách Színház, és akkor a dramaturg hölgy azt mondta, mivel magának valószínűleg nem is kellemes, hogy bejöjjön hozzánk, valamelyik szomszédos eszpresszóban ülünk le.

– *Döbbenet!*

– Nem először mondom, ha én ma kilencvenkét évesen, ötven dráma szerzőjeként egy színházi előadás után a színészbejáróhoz megyek, hogy hívjanak nekem egy taxit, és a színészbejárónál összetalálkozom a színház valamelyik vezetőjével, zarba jövök, és magyarázkodni kezdek. Hogy semmi mást nem akarok, csak egy taxit. Nehogy azt higgye, hogy valamelyik színész öltözőjébe be akarok menni, vagy esetleg valakit meg akarok látogatni. Én színigazgatóval úgy tízévenként egyszer ha találkozom, színházi rendezővel is legfeljebb ötévenként. De ahhoz, hogy egy színház művészbejáróján (hátsó ajtaján) bemehessek – mint ahogyan tizenhét éves koromban többször is bekukkantottam a Nemzeti Színházba –, hogy mindezt ma, kilencvenkét évesen megtehessem, nincs bátorságom többé.

– *Talán azért van ez így, mert ma nincsenek Németh Antalok.*

– Nem. Minden drámaíró – Yokohamában éppen úgy, mint Amerika akármelyik városában – hogyha a színház kiskapuján bemeleg, szeretettel fogadják.

– *És megemelik a kalapjukat.*

– Természetesen. Ez a természetes. A félelem abból is eredhet, hogy a sok mellőzés miatt valamiként beállt nálam a görcs. Hogy semmi, de semmi nem vagyok. Ez az állapot, amiként többször is említettem, ’57 tavaszán kezdődött a látványos kiszóratással, kiseprűzéssel – anyagiilag nem volt semmi bajom, utazhattam is, a színházon kívül bármit csinálhattam –, és mindmáig tart.

– *De színész barátaid vannak?*

– Nincsenek. Voltak, de elmaradtak. Ruttkay Éva ült itt, abban a fotelban, ahol te ülsz. De annak is már harminc éve.

– *Fantasztikus színésznő volt. Am a színházból most ugorjunk a Magyar Írószövetséghez. 1981-től 1986-ig,*

amikor a Szövetség elnöke voltál, elég lázas korszak volt. Tudom, hogy egy írónak (több jegyzetemben is kitértél rá) mit jelent, micsoda terhet ró rá egy ilyen funkció elvállalása.

– Nem egy írónak. Vannak írók, akikre illik, rám nem illet.

– *Hogy telt el harcban ez az öt év? Akkor voltak a forradalmak.*

– Az a biztatás, hogy engem akarnak elnököknek, miért is hullott termékeny talajra? Menjünk csak tíz évet vissza! Színházaknál állást nem kaphattam, a feleségem sem kaphatott, de nem volt baj a megélhetéssel. És akkor váratlanul, csodaszerűen kapok egy táviratot Firenzéből, hogy katedra vár az egyetememen. Elkézdtem papírokért járni, hogy kiengedjenek. Kilenc hónapig folyt a huzavona, de semmi. Gondoltam, lassan már nem is lesz meg a nekem fölkinált állás. Mit csináljak? Nem volt meg az engedély. És akkor életemben először elmentem Aczél Györgyhez, aki a gazdája volt minden kulturális ügynek. Mondtam, hogy Magyarországon tizenöt éve nincs állásom. Színházak közelébe nem jutok. Amit kaptam külföldről, az egy nemzeti ajándék, semmit nem kérnek az olaszok cserébe. Magyar katedrát nyitnak, ahol magyar költőket és magyar drámákat fogok tanítani. Ez csak jót tesz a magyar kultúrának. Miért ne engedjenek ki? Azt mondta: „Menjen Isten hírével, de jegyezze meg, hogy a mai napon ön megszűnt magyar író lenni.” Hát ezzel a jókívánssággal a hátamon mentem ki Firenzébe. Ez a hetvenes évek közepén volt, és akkor fél évtizedre rá azt a hírt kapom Magyarországról, hogy az első titkos (!) szavazással engem választottak meg az Írószövetség elnökének. Én, aki egy kapitalista, egy imperialista ország fizetett alkalmazottja vagyok, visszaüzentem: elfogadom. Elfogadom, ha megtarthatom a firenzei katedrát is. (Ezt erkölcsi és anyagi füg-

getlenség okából is fontosnak tartotam.) Inkább vállaltam a vonaton való oda-vissza utazást Budapest és Firenze között. Nem irigyeljen senki, nem volt kellemes az a pár esztendő nekem sem. Jobban is csinálhattam volna, másként is csinálhattam volna, nem nekem való volt az elnökösködés, de azt az elégtételt, hogy én visszaválaszoljak Aczél Györgynek arra a mondatára, hogy: „Maga megszűnt magyar író lenni”, és akkor én leszek pár év múlva a Magyar Írószövetség elnöke, ezt nem tudtam kihagyni. Ezért hullott jó talajra az a biztatás, hogy fogadja el. Ez volt az oka.

– Miklós, A legaktuálisabb darabom a sülylyesztőben című kis naplójegyzetben írod – 1973 októberében-novemberében vagyunk –: „Hogyan élünk lehallgatások közepette, amikor életünk fonala pereg ismeretlen magnótekerceken...? Erről szól a Párkák. És hogyan élünk az »áthallások« közepette, amikor ugyanaz a szó egyszerre jelentheti Pinochettet, Nixont és Kádárt?” Nemrég Kun Miklóstól hallottam egy interjúbán, hogy az orosz vezetők föl is ajánlották nekünk, hogy visszaadják a szegény Kárpátalját, és Kádár ettől elzárkózott. Ez milyen magyar vezetés?

– Nem tudom. Rémes, csak annyit mondhatok.

– Hadd kérdezzem meg, van-e büntudatod? Te félig humorral, félig szégyenkezve beszámoltál arról, hogy a Sötér István dedikálta könyveket nem olvastad el. S amikor egyszer meghívott vacsorára, és rákérdezett, hogy milyenek voltak is a könyvek, te mulasztásodért alig győztél szégyenkezni. A büntudatnak ez egy kicsi, humoros formája, szóra sem érdemes. De ha visszagondolsz egész életedre, van-e olyan büntudatod,

amely akár magánéleti, akár közéleti drámát takar?

– Egy paradoxonnal válaszolok. Nem most rögtönöztem. Egy drámában is megtalálhatod. Majdnem így fogalmazva. A Tüzet viszek című drámában az egyik szereplő azt

József Attila utca 1. (2007)

kérdezi a másiktól (mellesleg a főszereplő Máté némileg Soós Imrére hasonlít): Bűn van? És ő azt feleli: Amikor elkövetjük, nincs. De utána, amikor szenvedünk miatta, akkor már volt. Ehhez hozzá kell tennem: büntudatból vagyok felépítve. És a bűnben nem hiszek.

– Külföldön, nyilván a tanítás fölemésztette minden idődet és erődöt, nem nagyon tudtál a drámával foglalkozni. Ám amikor az egyik emléktáblán azt olvastad, hogy Dosztojevskij itt írta A félkegyelműt, akkor eszedbe jutott, hogy az idegenben való lakozás nem gátja a teremtésnek.

– Az Uffizi képtárral szemben van ez a ház.

– Az utcai sétákhoz – Itália eme arca megannyi szépség hordozója –, gondolom, ezer élményed fűződik. S minthogy a képzőművészetnek is szerelmese vagy, Firenzénél aligha kell jobb hely a gyönyörködve szemlélőnek. De ha a lakásodban körülnézek, ugyancsak ámuldozhatok. Műtárgy – kép, szobor, grafika – műtárgy hátán. A gyönyörű grafikák, sok

egyéb mellett, a Ferenczy Bénével való szoros barátságról tanúskodnak. Meg arról, hogy régmúlt és ma – a nemzedékek kart karba öltve mutatják értékeiket – a szépség okán mennyire összetartozik. Kéri Imre rézkarca és Szotyory László festménye nem szenved meg a Ferenczy Bénéhez való közelséget, sőt büszke rá. Egyik könyvet Keszler Ilona illusztrálta, a másiknak borítója Szotyory reneszánsz-vonzalmáról tudósít. Egy szóval, körül vagy véve szépségekkel. Szeretném, ha a képzőművészethez való vonzalmadról is beszélne.

– Gólyaként, amikor feljöttem az egyetemre, az egyik művészettörténeti professzor szemi-

náriumba csapódtam, Hekler Antal művészettörténeti és klasszika-archeológia intézetébe. Művészettörténetből abszolváltam, ez nálam tulajdonképpen gyerekkori sznobizmus volt. Ebből indult ki, ennyi volt az egész. Ám közben Orbók Attila újságíró beajánlott az Új Időkbe, és írtam Rubensről egy önképzőköri dolgozatot, nem többet. De az megtetszett az Új Idők kiadójának, a Singer és Wolfnernek. Wolfner fia, Farkas István, a nagy festőművész azért jött haza Párizsból, hogy vezérigazgatóként irányítsa az örökségként rászakadt rettenetes gazdag kiadót. S mellesleg hogy a kiadó anyagi támogatásával boldogulási lehetőséget biztosítson – ne feledjük, ő maga is csodálatos festőművész volt – a többi kiváló magyar festőnek és szobrásznak. És engem is odagombolyított a Singer és Wolfner céghez, az Új Idők Andrassy úti szerkesztőségébe. A Singer és Wolfner az akkori magyar középosztály érdektelen kiadója volt. De Farkas István ambíciója megemelte, hiszen vezetőként olyan művészeket

vonzott maga köré, az anyagiakkal sem fukarkodva, mint Ferenczy Béni, Vilt Tibor, Barcsay Jenő, Hincz Gyula, vagy az akkor hivatalosan tudomásul vett, de igazában világszerte nem érvényesülő Márffy Ödön. Természetesen nemcsak nekem segített, mások felé is kinyújtotta a karját. Így megannyian – rajtam kívül Benedek Marcell, Márai Sándor, Szabó Lőrinc – a Singer és Wolfner alkalmazottai lettünk. Jómagam havi kétszáz pengőt kaptam a kiadótól, és elkezdtem a művészeket – fel-feljárva a műtermekbe – bemutatni. Írtam Schaár Erzsiről és Vilt Tiborról, a kitűnő szobrászokról, Barcsay Jenő festészetéről. Szombatonként, vasárnaponként Farkas István nem egyszer kirándulást szervezett a Disznófőhöz, amely ugyancsak kiváló alkalom volt a velük való minél jobb megismerkedésre. Esténként egy kis budai kocsmában bandáztunk, vagyis óraszámra beszélgethettünk erről-arról. A társaságnak volt egy francia tagja is, Francois Gachot. Aki a Francia Követség tanácsosaként nem csupán híve volt Farkas Istvánnak, ám bolondult a magyar képzőművészetért is. Gyakran írt – francia nyelven – a festőkről. Farkas István nagy terve az volt, amit meg is valósított, hogy Gachot tanulmányait képmelléklettel kis kötetekben kiadja. Nekem a Nouvelle Revue d'Hongrie szerkesztőségében nemcsak Gachot volt társam, ám együtt dolgoztam Gyergyai Alberttel és Illyés Gyulával is. Szívügyünk volt a magyar irodalom francia nyelven való terjesztése. Gachot-val és Farkas Istvánnal közösen a magyar képzőművészekről szóló tanulmányok francia nyelvű fordításáról és terjesztéséről ugyancsak gondoskodtunk. Tehát az egyetemi művészettörténeti stúdiumainak volt köszönhető – nem kis lökést adtak –, hogy a modern magyar művészettel is foglalkozhattam, hála Farkas Istvánnak. Tragédiája nagyon megrázott. A Nouvelle Revue küldé-

tésében a háború nehéz éveit Genfben töltöttem, és a németek megszállta Magyarországon betiltott folyóiratot újrarendítettem. Amikor hazatértem Svájcba – először 1947-ben, majd véglegesen 1949-ben –, Farkas István már nem élt. Megölték. Balogh József, a Nouvelle Revue főszerkesztője, akinél hajdanán titkárkodtam, nem élt, a gyalázat végzett vele is. Németh Antal, aki a Nemzeti Színházban pártfogóm volt, valahol vidéki száműzetésben élte napjait. Kerényi Károly, akihez a görög dráma miatt jártam, és haláláig – sőt özvegye révén halála után is – kapcsolatban voltam, külföldön maradt. De engem vonzott a második világháború után újra kezdődő, reménységgel teli kibontakozás, szellemi újraképzés nagyszerű lehetősége... Olyan barátokkal, mint Illyés Gyula és Vas István. Ezért jöttem haza.

– *Fantasztikus a szellemi frissességed. Minthogy szemed romlásá miatt nem tudsz olvasni, felolvastatsz magadnak. Nincs az a friss könyv vagy folyóirat, amelyet ne ismernél. Csak ámuldoztam egyik Kortárs-élményeden, amikor nem csupán az Amerikában élő Horváth Elemér lírájára emlékeztél, hanem a fiatal tehetség, Szentmártoni János egyik nagy versére is.*

– Azért, mert tehetséges, nagyszerű költő.

– *Fantasztikus ahogyan ezek a fiatalok (Szotyory, Szentmártoni) együtt vannak benned azokkal a klasszikusokkal, öregekkel, akik közül már nagyon sokan nem élnek.*

– A fiatalok dicséretére szolgál, hogy egy ilyen vén kriplivel még szóba állnak.

– *Korábban sokszor említetted az álmaidat, nem egy közülük drasztikus álom, hiszen a halállal (akasztás) kapcsolatos. Előjönnek-e még ezek az álmok, vagy most már nyugodtan alszol?*

– Örülök, hogyha aludni tudok. Álomra már nem futja. Se szép álmokra, se csúnyákra. Szerencsére, éj-

szakánként egyelőre nem értek utol az álombeli szörnyek. Elég a gond. Sok bajjal jár az öregség, és sok gonddal, most már tudom. Most tanulom meg igazán. A hiábavalóság kérdése, a létezés hiábavalóságának a kérdése, az egész létezés – minden rémálom nélkül is – önmagában olyan lebénító, hogy – kérdés lehet, mindez a korommal együtt jár? – nem tudok tőle szabadulni. Irigylem Vas Istvánt, aki egy verse végén le merte azt írni, hogy kérem, vagy remélem, vágyom vígan kimaradni a korból. Nemcsak a magam életkora, hanem a világnak az a helyzete, amelybe fordul, talán megbocsátható, hogy érdekeljen. Mint azt, akit egy életen át Madách problematikája, amely nem különbözik ettől, lebilincsel.

– *Kívülről tudod Az ember tragédiáját.*

– Na, nem. Legföljebb mindegyik sora után tudom, hogy melyik másik sor következik.

– *Mi lesz a magyarsággal? Lesz-e legalább szellemi egyesülés? Illyés mondta, Haza a magasban. Itt van Trianon évfordulója, a határon túli magyarság egyáltalán össze tudja-e szedni magát? Mi vajon össze tudjuk-e szedni magunkat, hogy testvéreinket befogadjuk, és egy szellemi közös létbe valahogyan nemzetté kovácsolódjunk?*

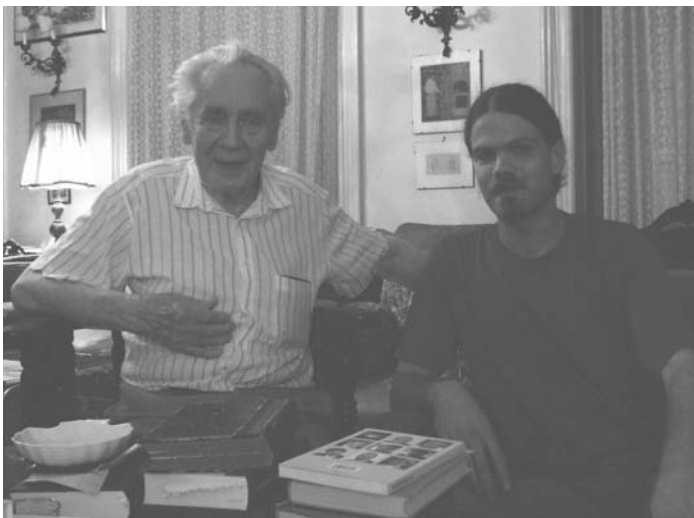
– Az apró jelenségek nem erre valának. A folyamat, ami zajlik a világban, nevezzük globalizálódásnak, amely menthetetlenül meghatározza a magyar politikát, közvéleményt, sajtót, televíziót, mindezt, nem erre vall. Hogy történik-e valami rendkívüli, olyan, hogy számvetésre indítja valóban azokat, akik a sorsunkat még alakíthatják, vagy arra befolyással bírnak, nem tudom. Hogy egy rendkívüli esemény híján mi az, ami egy csendes, de kitartó munkával elzüllesztett közvéleményt, lerobbant erkölcsiséget, szellemi igénytelenséget magához tudna téríteni, lábra

tudna állítani, és felemelni a fejet, nem tudom. A tudatnak, remélem, van egy olyan természete, hogy onnan jön, ahonnan a legkevésbé várjuk. Azért csoda. Ha ilyen csoda nem történik... Tragédiában gondolkozva, ahogy és amikor Teleki Pál öngyilkos lett, az egy olyan tett volt, amelyik nagyon magára ébreszthette volna az akkori magyar vezetést. De hát utána a háború-csináló miniszterelnökök jöttek. Egy olyan költő, mint József Attila, a maga egész világot átfogó szemléletével, bölcsességével, amelyet ő is az életével és a halálával pecsételt meg, nemcsak a magyarságnak, de az egész világnak szolgált volna éppen a második világháború befejezte után egy nem mindennapi leckével. Ezt a

költészetet tanulva talán egy olyan korba tudnánk átmenni, amelyben már nem szükségszerű, hogy a második világháború után egy harmadik jöjjön, még ha azt hidegháborúnak is nevezik. A magyar költők üzenete felér a legnagyobb drámai megrázkódásokkal is. Hogy a magyar tanuló ifjúság minél inkább találkozzék Ady Endre költészetével, József Attila költészetével, Radnótiéval, folytathatnám a sort, ez nagyon fontos volna. Döbbenetesnek tartom azt, hogy éppen a középiskolákból hiányzik valami, ahol a diákok nemcsak őket ismerhetnék meg, hanem a régi költőket is. Miként mondja Kosztolányi? „Múlt időknak bölcsei, Kisfaludy, Kölcsey”. Ismeretük egész életre szóló tartást biztosítana, melynek ismertetőjegye az egyenes gerinc és a tiszta tekintet. Ha vénségemre maradt még valami, ami miatt érdemes volt ezt az egészet végigcsinálni, az a néhány nagyszerű emberrel való találkozás, és az a tömén-

telen vers, amelyet olvastam, és amely itt zsong ma is a fülemben.

– Miklós, *aligha mondok evvel újat, a drámaíró nemcsak tragikus, hanem játékos alkat is. Hadd olvassam föl egypár drámád címét, amelyre szeretném, ha rögtönözve mondanál – kitálálnál – valamit. Például: Tüzet viszek.*

Hubay Miklós és Szűgyi Zsolt (2009)

– Ez már maga egy nagy tömörítés, mit fűzhetnék hozzá. Bubik István, aki Vámos László rendezésében zseniálisan játszotta el a *Tüzet viszek* talán utolsó előadásának a főszerepét, a halála előtti napokban a Rádió egyik esti műsorában a darabból ezt a monológot mondta el: „Hogy kerültem én ide?” A *Tüzet viszek* alternatív címe lehetne ez a Bubik Pista által kiemelt monológ első mondata. Valóban, hogy kerültem én ide?

– Színház a Cethal hátán.

– Ady Endre borzasztó cethala, roppant hátadon táncolunk mi. Ó, ne mozogj, síkos a hátad. És világok születnek, világok pusztulnak, és lehet, hogy a magyarság azt hiszi, egy biztos szigeten kötött ki, de az egyszer csak elkezd süllyedni veled, mert kiderül, lehet, hogy csak egy borzasztó nagy cethal háta volt az, amit szigetnek néztek.

– Késdobálók.

– Ezt aznap kezdtem el írni, amikor 1957 tavaszán azok az elbocsátá-

sok megtörténtek. Arról a fiatal magyarságról szól – Horváth Teri és Soós Imre nevét te is ismered –, amelyiket én a népi kollégiumból jövő főiskolások révén ismertem meg. Azt boncolgatja fájdalmasan, hogy ez a nemzedék milyen feleslegesen lett semmivé.

– Egy szerelem három éjszakája.

– Egy csillagos órának a szülőtte ez. Egy újonnan alapított színháznak nem volt második darabja, amelyet bemutatathatott volna.

– *Petőfi Színház.*

– Igen, a musical színház. Én akkor azt sem tudtam, hogy eszike vagy isszák a musicalt.

– *Ott került színre Mándy Iván Mélyvíze is.*

– Az később jött.

Egyszer csak, talán valamelyik szünetben Szinetár odajött hozzám, és elpanaszolta, hogy a színháznak nincs második darabja. „Két hét alatt tudnál írni?” „Mit?” „Musicalt.” „Mi az?” – kérdezem. Odamegyek Vas Istvánhoz, aki az egyik sarokban épp szivarozott. Elmondtam neki Szinetár kérését, erre ő: „Jó, írjunk együtt egy musicalt!” És folytatta: „Alapnak jó lesz, amit az elvesztett otthonainkról írtál, vagyis a költők hogy éltek a világháború idején. Életem fénypontja volna.” „Jó, akkor kezdjük el!” – válaszoltam. Egyszer a drámatörténetben, ha fene fenét eszik is, születni fog egy olyan dráma, amely világosan tanúsítja, hogy a magyar költészet több minden világháborúzó tábornoknál, több minden világháborút elindító miniszterelnöknél. A magyar költészet a világ teteje.

– Ők tudják, mi a szerelem.

– Ez egy hamisítás. Nem írhattam eredeti darabot, fordítást kértek tőlem azzal, hogy Tolnay Klárinak kell egy szerep. „Öregasszonyt akarok játszani” – hajtogatta. Próbáltam én fran-

cia költőktől, drámaíróktól – még André Gide is köztük volt – ezt-azt fordítani, de valahogyan nem sikerült, pontosabban, nem erre volt szükség. Ha nincs francia, hát jó a magyar-francia, s fogtam magam, és írtam egy francia színdarabot. „De hát ez nagyszerű” – mondta mindenki. A rendező, Ádám Ottó éppúgy lelkesedett érte, mint a színészek, Tolnay Klári és Sinkovits Imre. „Ki írta ezt a nagyszerű darabot?” – kérdezték minduntalan. Mit felelhettem volna rá? „André Gide!” „Nahát”, és folytatódott a csodálkozás. Aztán így ment ez egy ideig. De persze az írói hiúság – becsvágy, büdös becsvágy – mocorgott bennem. Egy idő után csak elődugtam a fejem: „a darabot én írtam, én írtam...” Le is vették a műsorról a harmadik előadás után. Ám valahogy csodaszerűen mégis föl-föltünezett a televízióban.

– Hová lett a Rózsa Lelke?

– Ez egy nagyon fontos darab, évtizedeken át küszködtem vele. Diákkoromban a Hűvösvölgybe jártam ki vasárnaponként a nagynénihez ebédre, és a közeli Márkus Emília-villában élt a színésznő veje, a zseniális orosz balettművész, az öregedő Nizsinszkij. Állt a kertben, néztük egymást. Tudtam, hogy ez az ember fiatalon a XX. század nagy kulturális betörésének a főhőse volt. (Mindenütt, Angliában, Franciaországban és Spanyolországban is éltek ilyen örök nyughatatlanok.) A század elején épp olyan újító volt – ez idő tájt indult Magyarországon a Nyugat –, mint nálunk Bartók, Kodály, Csontváry-Kosztka. És egyszer csak szembe találok vele magam Márkus Emíliánál, a kertben. Hihetetlen élmény volt. Később kezembe került olasz fordításban a magyar nagyszony vendégszeretetét élvező öregedő Nizsinszkij naplója. Amelyben ő még mindig avval küszködik, hogy kitalálható-e, megvalósítható-e egy olyan tánc, amellyel ki tudná vezetni az

emberiséget a világháborúzás nyomorúságos kényszeréből. A napló sokáig nem hagyott nyugton. Ezt a Nizsinszkijt szerettem volna megírni, akinél lucidusabb elmét nem olvastam. A napló stílusosan, íróilag is csodásan szép. Többször nekifutottam a darabnak talán, félig-meddig sikerült is.

– Márkus Emíliát, ha jól emlékszem, Szilágyi Enikő játszotta.

– Milyen szépen.

– Milyen szépen. És hát ott a magyar költészet és a magyar vers zsenialitása is szólt veled.

– Igen, szerette idézni a költőket. Ez nemcsak Jászai Marira volt jellemző – rá talán fokozottabban –, hanem Márkus Emíliára is. Különben én mindig úgy érzem, hogy a magyar dráma akkor tud magasra szökni, akkor lesz nálunk a drámaírásnak aranykora, amikor meríteni tud mindazokból a forrásokból, amelyek a magyar költészetből fakadnak.

– Te nem kis erőt mozgósítottál, hogy mindez mihamarabb eljőjjön.

– Várjál csak! Most valami olyasmit mondok neked, ami – tudom – büzlik a gögtől. Nem restellem, hogy az öndicséret e fajta útjaira vezet engem az írói kivagyiság? Amikor betöltöttem a kilencvenet, meghívtak Kolozsvárra azzal, hogy szeretnének köszönteni. Elmentem. Nemsokára a másik határon túli magyar városból kaptam üzenetet, hogy várnak. Ugyanis Románia valamennyi pártja – amelyek részt vesznek az önkormányzatban – megszavazta a díszpolgárságra való fölterjesztésemet. Szép nap volt. Hivalkodásomban odáig vetemedtem, hogy az erről szóló okmányt bekereteztettem, s ott függ az előszobában. Aztán egy dél-olasz város, Catanzaro rendezett egy egyhetes Guttenberg-ünnepséget, amelyre engem is meghívtak. Arra az időre a főiskolák és a középiskolák tanulói szabadságot kaptak, s szinte ezrivel ott ültek a nagy auditoriumban. Nem kis öröm, hogy együtt lehettem a dél-

olasz világ fiataljaival. Különben erről a találkozóról szép beszámolót írt egy olasz professzor, amely az Európai Utasban jelent meg. Aztán Firenze is visszahívott, az ott töltött egy hét alatt rengeteg egykori tanítvánnyal és kollégával találkoztam. Bevallom, jólesett az a sok születésnapos telefon – Olaszországból és a világ minden tájáról –, amelyek révén az érdeklődők kinyilvánították szeretetüket. Dicsekedjem veled? Rómában az Olasz Szolidaritás Csillagrendjének lovagjává ütöttek. Micsoda parádés mondat!

– Ezzel haza is érteztél Nagyváradra.

– Majdnem. Végül Triesztben egy szép ünnepség keretében a város Alto Mare-díjával tüntettek ki. Büszkeséggel tölt el – még ha tudom is, hogy ennek a büszkeségnek, mint minden büszkeségnek szaga van –, hogy a 90. születésnapomon annyi magyar és olasz városnak eszébe jutottam.

– Drága Miklós, mi mást kívánhatnék neked, őrizd meg szellemi frissességedet! Amit teremtettél, az a magyar kultúrának kitörölhetetlen része. Isten éltesen még sokáig! És álmodjunk! Álmodjunk azt, hogy a Hová lett a Rózsa Lelkét? újból bemutatják Nagyváradon. Hatalmas a siker! A vilámost megállítva – te a drámaíró és én a kritikus – kifogjuk a lovakat a hintóból (Márkus Emília a hódolóknak verseskönyvvel integet), és húzzuk, húzzuk – nem messze az ég – azt a bizonyos kocsit, amelyben a szépség, az élet ül, s evvel is tisztelve a magyar költészet, a magyar dráma és a magyar színház előtt. S a hintó előtt baktatván nem azt énekeljük, hogy „lesz maga jusst is az enyém”, hanem elhalkulón dudorászva azt, hogy „éljen a magyar szabadság, éljen a haza!”.

– Nem kellene ezt az álmod végtelesen lenítenie? Köszönöm a figyelmedet, köszönöm, hogy még üzenhettem.

Szakolczay Lajos

JARI JÄRVELÄ
Nekropolisz

Megszólalt a csengő. Olyan régi fajtájú volt, amelynek a gombját el kellett fordítani. Újból tekertem rajta egyet.

A lábujjaim mintha megnedvesedtek volna. Lenéztem és észrevettem, hogy egy mély tócsában állok. Még egyszer csengettem. A küszöbnél gyülemltet fel a víz, bár pontos határát nehezen lehetett megállapítani a koszos, zöldesszürke kőcsempéken. Bent, közel az ajtóhoz egy telefon csörgött. Lehajoltam, és belestem a levélnyíláson.

Olyan keskeny volt a rés, hogy csak ferdén, lefelé tudtam benézni. Lent halomban álltak a szétázott reklámhirdetések. Miközben a telefon csörgött, a padlót elárasztotta a víz. A Citymarket hirdetésének felső sarkában Juha Mieto* mosolygott, ő még a vízfelszín fölött tudta tartani a fejét. Lebegő szakállal volt. Az újságokból álló gát, mely az ajtó túloldalán a küszöb előtt torlódott fel, lassan kezdte magát megadni. A telefon elhallgatott. Először mertem lélegzetet venni azután, hogy belestem a levélnyíláson. Visszamentem a hirdetőtáblához, és megkerestem a gondnok ajtajának számát. A legfelső emelet sorában bukkantam rá. A liftben megnyomtam a gombot, ami mellé zöld filctollal valaki a „heaven” szót írta. A földszint gombjánál nyomtatott betűkkel a „hell”, a vészcsengőnél a „Zyklon-B” felirat díszelgett. A gombok melletti ovális matrica a liftek megbízható karbantartásáról tájékoztatót, ISO szabvánnyal, a múlt heti ellenőrzés dátumával és a Kone gépipari vállalat alkalmazottjának aláírásával.

A gondnok hajlott hátú ember volt, három centi vastag talpú cipővel az egyik lábán. Beszimatolt a levélnyíláson, és hívni akarta a rendőrséget.

– Nincs kulcsa a lakáshoz?

– Én ezt az ajtót ki nem nyitom – mondta a gondnok. A keze remegett, botja hullámokat kavart a tócsa felszínén. – Ez másokra tartozik. Megyek és jelentem.

Visszabotorkált a liftbe. A mobiltelefonomat csak akkor halásztam elő a kabátsebemből, amikor a lift fénye már két emelettel feljebb járt. Azon töprengtem, hogy felhívjam-e a feleségemet. Az üzlet ugrott.

Két rendőrnőt küldtek a helyszínre. Feljűk biccentettem.

– Maga találta meg? – kérdezte a közelebb álló.

– Én. Ezeket árulom házról házra járva – mutattam a holmimra, amely a folyosó ablakánál állt egészségesen piros orcával és duzzadó tömlővel.

A rendőr felírta a nevemet, a címemet és a telefonszámomat. A másik kulccsal a kezében a levélnyílás előtt guggolt, a nyakán széles anyajegy volt. Nyelt egyet, anyajegyén hullám futott végig.

– Rettenetesen büdös van – mondta.

Kinyitotta az ajtót, és begázolt a lakásba. Cipője orrával végleg áttörte a reklámújságokból összetorlódott gátat, és a víz kiáramlott a folyosóra. A nadrágom egészen a lábszáramig átnedvesedett, a víz széles patakokban csorgott alá a lépcsősoron. Hallani lehetett, ahogy a rendőr feltépte az ablakot, és köhögött.

– Gyere ide! – kiáltotta, mire a társa elindult befelé.

A házmaster a lift félig nyitott ajtajában várakozott, készen arra, hogy bármikor négy emelettel feljebb meneküljön, ha hívnák.

– Én folyton arról beszélek, hogy a csapat mindig el kell zárni – magyarázta. – Minden őszi és tavaszi lakógyűlésen. És a gyertyát sem szabad égve hagyni. Van, aki a könyvespolcán, a könyvek között égeti.

– Hasznos tanácsok – mondtam.

Bent a rendőrök egymásnak kiabáltak.

– Az istenit, zárd már el! Ne nézz le, csak zárd el azt a csapat!

– Jól van, zárom.

– Zárd már el végre!

– Mintha olyan kurvára egyszerű lenne! Nincs kedvem beleesni a kádba.

– Ne nézz le! Zárd el!

A házmaster botjával a poroltóm felé bökött, és köhintett egyet.

– Azzal aztán most próbálkozhatsz!

Hallottam, hogy bent kinyitottak egy újabb ablakot. Egy virágcserep összetört. A rendőr, aki kérdezősködött, a küszöbíg jött, fél kezét az arcára szorította.

– Hozzon valahonnan egy rongyot! – parancsolt rá a házmasterre.

– Rongyot?!

– Egy felmosórongyot, egy felmosófát vagy bármit, az istenit neki. Maga aztán nagy Rongyláb Jani, annyit mondhatok!

Másik kezét is az arcához emelve próbálta összeszedni magát. A házmaster a lépcsőhöz bicegett. A leömlő víz eláztatta a ruháját.

* híres sífutó és politikus, ismert finn közéleti személyiség

**Az uráli irodalmakat bemutató válogatás
a XI. Finnugor írókongresszus (2010. augusztus 26–28. Oulu, Finnország) tiszteletére készült
(Nagy Katalin összeállította)**

– Maga elmehet.

A rendőr leengedte a tenyerét. Az arcán karmolásnyomok piroslottak.

– Mi történt odabent?

– Valaki a kádban lett öngyilkos. Nyitva hagyta a melegvízcsapot. A fürdőszobában a linóleum felgöngyöldött a gőzben, és eltömítette a lefolyót. Az egész lakás úszik a vízben. Ki sem tudjuk emelni, mert darabjaira mállik.

A rendőr felszedett néhány szórólapot, nagy része szétfoslott az ujjai között. Egy alma képe tapadt a ruhája oldalára. Letépte magáról.

A poroltót beraktam a csomagtartóba, és elindultam. Néhány útkereszteződésnyire innen, messze a domb mögött toronyházak látszottak. Nem jártam még arra. Ma még nem adtam el semmit. Bekanyarodtam.

A toronyházak között nagy parkoló volt, tágas férőhelyekkel. A kocsni orrának márkajelzésével a választóvonalat vettem célba, ha a parkoló üres volt, két helyet is el szoktam foglalni.

A nyolcadikon kezdtem. Senki sem nyitott ajtót. A hetedikén egy ajtórésben megjelent valaki, de meg sem hallgatott. Egy emelettel lejjebb beengedtek.

– Jöjjön, a nappaliban mondja el részletesebben, hogy a barátnőm is hallja – mondta a nő.

A fény nagy részét egy kobaltkék lámpaernyő nyelte el. Az előszobában parányi képek lógtak a falon. Meghült ereimben a vér, amikor rápillantottam a legszélsőre. Tenyeremmel eltakartam a halvány tükröződések, ám a kép tényleg az a kép volt. A nő a díványon ült a másik mellett, a válluk összeért.

– Annikki Lindroos – mutatott a barátnőjére.

– Jó napot, Lindroos asszony. A nevem Jonni Alho. Éppen az előbb meséltem el Latvala asszonynak, hogyan menttem már meg több száz ember életét.

– Uram, teremtőm! – sápirozott Lindroos. – Akkor maga egy igazi hős. – Szoknyájának ráncaiból előkötorta a szemüvegét, és engem nézett. Nem volt meglepedve, így ajkát lebiggyesztve szemüvegének egyik lencséjét a ruhaujjába dörgölte. Idősebbnek tűnt Latvalánál, szeme körül az egymásra rétegződő ráncok a bádogtetőnkre emlékeztettek. Leültem.

– Már azt hittem, hogy az unokám jön – mondta Latvala.

Lindroos egyre serényebben dörgölte a szemüvegét.

– Megengedik, hogy elmondjam, miért is jöttem? – kérdeztem. Átfutottam magamban azokon az alattomos mondatokon, amelyeket tanácsos lenne elkerülnöm. „Kedves asszonyom, könnyen meg tudom cáfolni az ellenvetéseit”. A „megcáfolni” és az „ellenvetés” szavak lesújtják az ügyfelet. „Amit ön mond, őszintén megvallva nem túl ésszerű.” Az ügyfelet ezzel a néhány szóval és egy köhintéssel

idióta hazudozónak nevezzük. „Állapodjunk meg, kérem, hogy a témánál maradunk.” Az ügyfélnek tudathasadása van, Van Gogh-os örvényeket lát az égen, egyébre nem is tud figyelni. „Az ön véleménye sajnos egy idejétmúlt szemléletmódot képvisel.” A farkas végül ráeszmél, hogy a hasát kövel tömték tele, és nagy robajjal szétduzzan.

– Ezeknek ráadásul még a hangjuk is ugyanolyan – Latvala a tarkója mögött összekulcsolta a kezét, és megropogtatta az ujjait.

– Így igaz – Lindroosnak sikerült kellően megtisztítani a lencsét, azon keresztül pillantott rám. Nevetett egyet a látványon, és ölébe rejtette a szemüveget.

– Tudják, hány ember hal meg évente Finnországban tűzvész következtében? – szememmel Latvala pillantását igyekeztem becserkészni, kettejük közül ő tűnt potenciális vásárlónak.

– Egymillió – tippelt Latvala.

– Ajjaj, én számokban nem vagyok jó – mondta Lindroos. – A szorzótáblára azért még mindig emlékszem. Az elemiben kapott ám a körmére, aki nem tanulta meg. Hatszor hét az negyvenkettő, hétszer nyolc az ötvenhat.

– Finnországban nem laknak többen ötmilliónál, Latvala asszony – mosolyogtam. – Nem halhat meg minden évben ennek az ötöde tüzesetben.

– Ja, én úgy értettem ám, hogy a világon – mondta elkerekedő szemmel Latvala. – Elnézést kérek.

Nem kapsz, te hülye vén tyúk.

– Nem történt semmi – válaszoltam megtapogatva az ádámcsutkámat. A legnagyobb természetességgel ejtettem ki a szavakat.

– Amikor tehenek pusztulnak el a tűzben, az valami szörnyű dolog. Én még most is hallom, hogy bögött tizenöt tehenünk, amikor megégtek az eljegyzésem éjszakáján – Lindroos egészen közel hajolt Latvala füléhez. – Valaki féltékenységében szántsándékkal gyújtotta fel az istállót, soha nem is kapták el – suttozta. Latvala olyan ábrázattal bölintott, mint aki az elmúlt harminc év alatt mindennap hallotta a történetet.

– De hisz ez rettenetes – mondtam.

– Hah – sóhajtott fel Latvala. Igazi vénlány volt.

– Ez biztosan megmentette volna az ön teheneit is – a poroltót a hölgyek térde elé húztam. – Ez egy Bé-csopor-tos készülék, az oltópor kálium-szulfát alapú. A kálium-szulfát ugyebár egyben műtrágya is. Így aztán, ha véletlenül krumplicsodón permetezik szét, jobb lesz tőle a termés. Egy korukbeli hölgy állítólag ilyen poroltóval permetezi időnként a virágágyásait. És oh, azok az orosz-lánszajak és azok a kardvirágok, a kollégám napokig tud mesélni róluk a kávészobában. Általában napi tíz kávét is megiszik, olyankor viszont egyet sem. Csak ámuldozik és mesél. A poroltó hajtóanyaga nitrogén, mellest ez is

kiváló trágyázószer. Ráadásul a hajtóanyag a palackban kész keveréket alkot az oltóporral, így ezeket nem maguknak kell a tüzeset pillanatában összekeverni.

Szünetet tartottam, és a két hölgyet fürkésztem. Tágra nyílt szemekkel ültek. Hamarosan leesik nekik, hogy miről beszélek, és innen is úgy távozhatok, ahogyan jöttem, csupasz seggel.

– E nélkül megnézheti magát az ember – mondtam, és megpaskoltam a poroltót. Az aktatáskámból elővettem az újságkivágásokat tartalmazó dossziét. – Az elmúlt néhány év során kiollóztam a napilapokból a tüzesetekről szóló híreket. Nekem persze nincs időm nap mint nap újságot olvasni, én ugyanis dolgozom. Néhányan azonban elvárják, hogy példákat is hozzak. Az itt látható tüzesetekben ez a masina megmentette volna az emberek életét vagy ingóságait. A dossziében hatvanegy példát találnak.

Ünnepélyesen átnyújtottam a dossziét Latvalának. Úgy érintette meg a fedelét, mint egy hímes tojást, a közepénél kinyitva az ölébe engedte.

– Nocsak, Luviában is volt tűzvész? – kérdezte.

Igen, volt. Emlékszem az esetre. A nyugat-finnországi képviselőnk éppen néhány héttel korábban járt a helyszínen. A házigazda kidobta, még utána is kiabált, hogy ilyen szaros – elnézést a kifejezésért, de még most is úgy bosszant az emberi butaság – játékszerekre itt nincs szükség. Szobabiciklire meg bárszékre nyre bezzeg jócskán tellett neki. Ezek természetesen mind elégtek.

Köhintettem és hátradőltem, a hasamon összefontam az ujjaimat. Jobb szememet lehunyva végigpillantottam magamon egészen a cipőm orráig. Hagyd csak, hadd főjének a nénikék saját félelmükben. A nadrág szára nedves volt, a hajtókája kidudorodott.

– Használhatnám a vécét? – kérdeztem.

A kabátot hamar a csapra akasztani. De hisz ez marhaság. Levettem a nadrágom. Megragadtam a nadrágszárak végénél fogva, és megráztam a vécékagyló fölött. Semmi. Kölcsönvettem Latvala fogkefét, nyelvvel beletúrtam a hajtókájába. Semmi. Na ugye. Vécépapírral letöröltem a cipőmről a vízfoltokat. Megcsipkedtem az arcomat. Tényleg azt gondoltad, hogy egy ujjat fogsz találni?

Latvala nem tartott téglát a vécéartályban takarékoskodás céljából. Ez jó jel. Az öreglány tehát nem az a megrögzött spórolós típus. Leengedtem mind az öt liter vizet a kagylóba, és sietve bekukkantottam a zuhanyfüggöny mögé, az ülőkádba. Az alján mindössze egy hajszálrepedés volt.

A kis képek a vécéajtóval szemközt lógtak. Leakasztottam a legszélsőt, és visszaléptem a fürdőszoba élesebb fényébe. A lükiai szarkofág volt a képen. Még a háttérben lévő kerítés is ugyanaz volt, a kapu azonban nem látszott.

A kerítéshez akkoriban egy vörösrre festett kapu tartozott, rajta Törökország fehér félholdja a csillaggal, a kapu mellett többnyelvű, nyomtatott betűs kartontáblák. „Temetkezési szarkofág, az egyetlen megcsodálható emlék, ami a lükiaiktól fennmaradt.” A belépés a kerítés innenső oldalára valamivel olcsóbb volt fényképezőgép nélkül, mint fényképezőgéppel, bár az olcsó is drágának számított. A legtöbb embernek fényképezőgépe volt, nekem fejfájásom a másnaposágtól. Otthagytam a feleségemet és a kigyózó sort, felmáztam a közeli domb tetejére.

– Csodálatos volt – mondta feleségem később a buszban. – Te bezzeg nem láttad, éppen okádtál valahol. Te soha nem nézel meg semmit, még a kökörsciniket sem szoktad észrevenni.

Felértem a dombtetőre, és térdre rogytam. A domb mögött szélesen terült el a szomszédos lankákra is felkapaszkodó lükiai nekropolisz. Szarkofágok tízesével, százával. Felső részük nyeregyszerűen ívelt volt, egyikben tyúkot tartottak, a másik szerszámos fészerként szolgált. Távolságban a falusi gyerekek egyik szarkofágról a másikra ugráltak, fogócskázta. Akinek a lába a földet érintette, kiesett a játékból. A legkisebbik felém mutatott, kiestél. Látszott a kerítés által behatárolt négyszög lent, ahonnan felmáztam, belsejében az emberek egyetlen szarkofág körül nyüzsögtek. Villogtak a vakuk.

Epeváladékkal a számban értettem meg, hogy mi is az illúzió.

– Az a szerencséd, hogy én gondolok rád – mondta a feleségem. – Vettem ott egy képet a szarkofágról. Számozott példány – kezembe adta, és orrát a busz ablakához nyomta.

Visszaakasztottam ugyanezt a képet az előszoba falára. Amikor beléptem a szobába, Latvala éppen Lindroosnak nyújtotta át a dossziét. Lindroos felemelte öléből a szemüvegét, feltette, és kíváncsian vizslatott. Idegesített, ahogy a szemüvegével babrált, a feleségem is folyton ezt csinálta.

– Tudna olyasvalakiról is mesélni, akinek van efféle poroltója? – kíváncsiskodott Latvala.

– Ez a lakás is veszélyes – mondtam. – A kezéből kiesik a gyufa, a hölgy pulóvere cianhidrogénné és kéndioxiddá válik. A gyárakban ezekre az esetekre vannak a drága szűrőberendezések, a hölgy tüdejében azonban ilyenek nincsenek. Az ágyhuzat ráolvad a lábára. A függönyök poliakrilból vannak, szétfröcsögnek, és egy perc sem telik bele, az egész lakásban úgy szórják szét a lángokat, mint a tűzijáték.

– Hány ilyennek kellene lennie a lakásban? – Lindroos megragadta a zárszelepénél a poroltót, egyre jobban félt.

– Az lenne a legbiztonságosabb, ha minden szobában lenne egy – magyaráztam. – Ha hirtelen arra ébred álmából, hogy tűz van, nem emlékszik rá, hogy hol is hagyta utoljára a poroltót. Egy pillanatnyi bizonytalankodás pedig sorsdöntő lehet.

– Akkor talán én kettőt kérek – döntötte el Lindroos. Latvala beérte egy névjegykártyával. Nocsak, nem is olyan ostoba! Megvártam, amíg Lindroos aláírja a szerződést, majd lementem, hogy az autó csomagtartójából felhozzak két poroltót.

– Nos, hová tegyük? – kérdeztem odafenn. – Messze lakik?

– A nyolcadik emeleten – mondta Lindroos.

– Felvigyük? Megnézhetném, hogy hol lennének a legjobb helyen.

Lindroosnak szőnyegpadlóval borított egyszobás lakása volt. Az egyik poroltót a hálófülke sarkába, a másikat az előszoba fogasa alá tettem. Úgy tűnt, Lindroosnak vékony karja van, nem igazán bírná ezeket emelgetni. Akár róla is szólhat majd a hatvankettes számú újságkivágás.

– A poroltók oldalán finnül és svédül talál használati utasítást, illetve magyarázatot az ábrákhoz – mondtam. – Érdemes a tudnivalókat átismételni, ha kezdenek feledésbe merülni. Nem árt akár előre gyakorolni is egy kicsit.

– Hogyne – erősítette meg Lindroos.

Adtam neki is egy névjegykártyát a készülék után-töltésére gondolva, és arra biztattam, hogy próbálja ki néha a poroltót a fürdőszobában. Lindroos visszajött velem Latvala lakásába, mindkettőjünkkel kezét fogtam.

– Olyan jó, hogy erre járt – hálálkodott Lindroos. Tekintetében halálfélelem villant.

– Ez Törökországból van – mondtam, és a képre mutattam. – Kaléból.

– Egy vándorművésztlől vettem mindegyiket – mondta Latvala. – Én nem tudom, honnan származnak. – Latvala lefújta a nem létező port a kép üvegéről. – Elmondta, hogy ő maga festette a helyszínen. Annyira különleges volt a fény, hogy ecsetet kellett ragadnia.

– Magának nagy szerencséje van – mondtam. – Gyönyörű, különleges kép. Ami engem illet, én nem ismerem fel az igazán szép dolgokat, inkább gyakorlatias ember vagyok.

Lementem az ötödikre. Már a csengő gombján volt az ujjam, amikor hirtelen megtorpantam. Leguggoltam, és megvizsgáltam a küszöböt, beszimatoltam a levélnyíláson. Magamra erőltettem a nevetést.

– Jó napot, Jonni Alho vagyok – mondtam az ajtónak. – Több száz embert mentettem már meg a haláltól. Fiatalabb koromban éppen az ellenkezőjét tettem, koporsókat árultam egy temetkezési vállalatnál. Aztán megjött az eszem, és visszatértem az élethez, ami kiegyensúlyozott és nemes érzés. Most poroltókat árulok, egyesek szeretnének megmenekülni, mások nem. Megengedi, hogy bemenjek?

Megnyomtam a csengőt.

Raitsits Tivadar fordítása

ORVOKKI VIRONEN

Istenhozzád-idő II.

*Éjjel,
mikor a fák és a lovak
lehorgasztyák fejüket,
és az álom ringatja őket,
három hatalmas, fehér pünkösdirózsa-hold
vándorol szakadatlan
oda-vissza, a fekete szélben.
Szívemben
a rohanó órák ingája
a kamra falába ütközik,
oda-vissza,
és a lovak felemelik fejüket
minden egyes ütésre,
a holdvilágban
várják a szívszakadás hangját.
A csendet.*

Szj Enikő fordítása

KATRI KORVELA
A senkiföldje

*Megerőszakolt, lepusztított
 senkiföldje
 bárki gazember azt tehet vele
 amit akar –
 bűzlő víztározóba fojthatja
 mérgező ipari hulladékkal gyilkolhatja
 mély sebeket ejthet rajta
 undok vasszörnyekkel.
 A régi szántóföldeket elhagyták
 mint a megvénült anyát
 kinek nincsenek százasai a harisnyában
 sem ereje
 hogy kiszolgálja kopasz, pocakos fiait.*

*Több mint fél évszázada
 apám, az inkeri kiscgazda
 a kolhozalapító gyűlésen azt mondta:
 a közös föld – senkiföldje
 és a senkiföldje
 nem terem gyümölcsöt
 a föld csak egy gazdát ismer el
 aki ápolja és gondozza.
 Így mondta.*

*És mi lett?
 Apám Szibériában halt meg
 ahol oly sokan mások
 őseik földjéből kitepettek
 megkapták névtelen sírjukat.*

*Most gondos, megbízható gazdákat
 keresnek a földnek.
 Tragédia vagy bohózat?
 Sírjunk vagy nevéssünk?*

Szj Enikő fordítása

Järvelä, Jari (1966, Helsinki) finn író, a dél-finnországi Kotkában él, novellákat, regényeket, színdarabokat és hangjátékokat is ír. Fontosabb kötetei: *Bambi ja muita novelleja* (Bambi és egyéb novellák 1995, WSOY, Helsinki), (Ezért a kötetéért a Finn Írószövetség 1995-ben neki ítélte a legjobb elsőkönyves szerzőnek járó díjat.) *A Veden paino* (A víz súlya, 2001, WSOY, Helsinki), a *Pieni taivas* (Egy darab mennyország, 2004, WSOY, Helsinki) és a *Kansallismaisema* (A nemzeti táj, 2006, WSOY, Helsinki) című regényeiből álló trilógiájáért 2007-ben Järvelä kapta a finn állami irodalmi díjat. *A Lentäjän poika* (A pilóta fia, 1999, WSOY, Helsinki) és a *Romeo ja Julia* (Rómeó és Júlia, 2007, Tammi, Helsinki) című regényeivel két alkalommal is szerepelt az irodalomkritikusok elismeréseként számon tartott rangos Finlandia-díj esélyesei között.

Vironen, Orvokki (Orvokki Vääriskoski) finn költő, 1950-ben született az észak-finnországi Pihtipudasban. Az oului, a tamperei

egyetemen, a liminkai művészeti iskolában tanult irodalmat, szociológiát, skandináv filológiát, művészettörténetet, újságírást. Fotográfusként is nevet szerzett magának.

Katri Korvela (1921) (polgári nevén Unelma Konkka) inkeri-finn tanár, író, költő, műfordító, kutató. 1933 óta él Karjalában. A Petrozavodszki Állami Egyetemen végzett. A karjalai siratók nemzetközi hírű szakértője. E témakörben írt műve: *Ikunen ikävä* (A siratók költészete, Petroskoi, 1992). A tudományos munkán kívül verseket és novellákat is ír. Fontosabb kötetei: *Aikojen ääniä kuuntelen* (Az idő hangját hallgatva, versek, Petroskoi, 1977), *Uinuvat vaarat* (Szundikáló hegyek, versek, Petroskoi, 1983), *Heijastuksia* (Tükröződések, 1999). Katri Korvelának három verse is olvasható a fentebb említett *Majd' minden szó feledésbe merült* inkeri finn kötetben. *Unelma Konkka a Piszatyeli Karelii* (Karélia írói) című életrajzi lexikonban is szerepel.

MARTTA KUIKKA

Ó, kicsi Amor

*Ó, kicsi Amor,
ki küldött téged?
Kisfiú(s) lényed
felébresztette bennem
a már régóta szunnyadó
fonott hajú leánygyermeket.
Szédítő kékitőben úsztunk
egyik a másik szemében.
Ittunk a rengetegerdő
legrejtettebb forrásából.
Élveztük a kis napsugarak
ízét a mocsár
dús színű
zsombékjait.
Ettünk a vérző bogycskákból
a mohos dombocskákon.
Elvesztettünk időt-helyet –
mámortól ittasan, lángoltunk.*

*Míg végül egy hajnali
eszmélés idején*

*Míg végül egy hajnali eszmélés idején
felriadtam a szomszédos fekhely
ürességére, a zenélő doboz
némaságára,
a szobám fagyosságára.
Szerelmem, szentjánosbogaram,
más csillagok felé repültél
nincs visszatérés.
Elmémen átzúdult
ezer éles csóvájú
üstökös,
tudtomra adván:
– Ehhez fogható boldogság
nem is létezik.*

Idő, állj meg Szent Iván éjjelén

*Idő, forogj, forogj,
lobbants tűzfényt a tarhegy tetején,
építs szivárványhidat
egyik hegytől a másikig,
de lassíts, állj meg
Szent Iván éjjelén:
– mikor a macskamenta virágzik,
a sarkvirág illatozik,
és a rezedából fellángol a szent mirha,
mikor a mezők és kertek
mézet permeteznek,
mikor a nyírfák a tehénlegelőn,
mikor a fecske a sekély vízben
szúnyoglárvára vadászik,*

*mikor a part menti vízben a sügérfiak
gyémántforgácskáként játszadoznak
és a kakukk féktelen kakukkol
még kétszáz éven át.
Mikor a hold hullámtalan himbálózik
a csillagszigetek lepte nyílt vizen
és a tenger zihálva másik oldalára fordul.
Idő, állj meg Szent Iván éjjelén,
és engedj minket,
felségterületed gyermekeit
élni, még ha keveset is, a teljes
élet pillanataiból.*

Rezessy Anna fordításai

Martta Kuikka, születési nevén: Pentunen (1921, Riihtavaara, Ladoga-Karjala, Oroszország – 2005, Ilomantsi, Észak-Karjala, Finnország) karjalai sirató-, runóénekes, folklórgyűjtő és költő, a nagy múltú Boriszov runóénekes család sarja. A háború elől Finnországba menekült. Martta Kuikka az utolsó híres siratóénekesek egyike volt: sokszor bemutatta tehetségét hazájában és külföldön, szerepelt rádióban és televízióban. 2001-ben dokumentumfilm is készült róla.

Az 1990-es évektől kezdve (orvosi előírásra) nem siratott többet, de a siratótanfolyamokon többször is felbukkant. Siratóit karjalai nyelven alkotta, míg verseit finnül írta. Fontosabb, saját kiadású kötetei: *Keväällä simut itken, nauran* (1981), *Liekehtivät unelmat* (2005). Az itt közölt 1–2. vers forráshelye: Rakkauten kirjo. Runoantologia. Kouvola: Suomen Maakuntakirjallijat ry. 1989: 99–100, a 3. versé: *Liekehtivät unelmat*. Ilomantsi: Martta Kuikka saját kiadása. 2005.

ROSE-MARIE HUUVA

*A királyok
felosztották földünket
határokat húztak
költözésre kényszerítették
megadóztatták népünket*

*az állam s az Egyház hatalma
egy védtelen nép
irgalmatlan elnyomása*

*ravasz rablók
fondorlattal
ellopták
kisajátították
eladták földjeinket*

*az ősök
tulajdonjoga
a birtoklevelek
mind értéktelenek*

*még őseink sírjai
a nyírfakéreg leplekben nyugvó csontok
sem elegendő bizonyítékok
hogy jogunk lehessen
szülőföldünkhöz*

*Egy király
az Egyház s az állam képviselői
kérnek ma bocsánatot*

*szeretnének könnyedén kibújni
évszázadok bűneinek
felelőssége alól*

*de az ünnepi beszédek
üres szavai
nem adnak legelőt a réneknek*

SIMON MARAINEN

*fényemben forgolódsz
árnyékod virágok közt suhan
szélcsendes nap vagy
érezem közelséged*

*időnk elrepül, szerelmünk itt marad
víz mossa
tisztá meleg szíved
a parton
puha fehér kő*

Tillinger Gábor fordításai

NYINA ZAJCEVA

Az emlékfonál

*Az emlékfonál
Megbarázdált,
Eszembe jutott
A gyerekkor.*

*Zöldek a rétek,
Dúsak a füvek,
Anyám a gangon
kendőben.*

*Arcán lány mosoly,
Integet buzgón,
Halk hullám csobban,
Ha kacag.*

*Mama-mamácska,
Ezüstös szócska,
Emlékeimben
Örök leszel.*

Nagy Katalin fordítása

ARVO VALTON
A medence

Igazán sokat írtam életemben. Most, mikor utólag olvasom ezeket a szövegeket, csak vonogatom a vállam. De néha, mikor tökéletesen elfelejtem a leírtakat, enyhe mocorgást ébresztenek lelkemben.

A könyveket viszont nincs hova rakni, már-már kiszorítanak a lakásból, mehetek világgá vasalt inggel a bőröndömben.

De én nem akarok a szemétdombra jutni, s a könyveimet se akaródzik odavinnem. Vigyék mások.

Van egy tervem. Az már más kérdés, hogy megvalósítom-e vagy sem.

Arról van szó, hogy rendbe akarom egyszer hozni a szülőházam, s az udvarában ásatni egy kis medencét. Nem azért, hogy nagy melegben megmártózzam benne, vagy a szauna izzasztópadjáról vízbe fussak, még csak azért sem, hogy a medence vizének csillogásában gyönyörködjem, hanem azért, hogy írásra használjam.

Ha egyszer elkészülne ez a medence, foghatnék egy hosszú vesszőt, és fejemben bimbózó gondolataim, kissé fura, sőt mániákus szövegeim a víz felszínére írhatnám vele. A víz eltűrne minden badarságot, minden szöveget elfogadna, s csak a választottaknak fedné fel őket. A szülőház udvarában álló medence lenne az én levéltáram, az én válogatott műveim, a víz a maga rejtekében őrizné mind mosolyaim, mind kiáltó ostobaságaim.

A pálcával vízre írt művekről elhangzott ez-az a világirodalomban. Ami viszont elhangzott, tollal van feljegyezve. Nyilván nem bíztak a medence vizének felszínében, vagy nem tudjuk elolvasni, mi van ráírva.

Modernül hangzana: minden író udvarára egy medencét!

Ez korunknak, melyet a könyvözön jellemez, több problémáját megoldaná. Az íróknak lehetőségük nyílna az önmegvalósításra anélkül, hogy terhelnék olvasóikat, akik megszokásból vagy jámbor hittől vezérelve kezükbe veszik könyveiket.

A medence vizét, nehogy benője a hínár, vagy bűzleni kezdjen, időről időre ki kell cserélni. Ily módon a vízre írt szövegek vagy a talajba kerülnek, vagy még nagyobb vízbe vezetik őket. A újból feltöltött medence tiszta vizére új művet lehet írni, vagy hosszabbak esetén folytatni lehet a régit.

Mint minden más dolog vagy újítás esetén legfontosabb a hit. Hogy tudja az ember, művei elterjednek a világban, vagy mélyen beivódnak az embereket hordozó földkéregbe. Hogy remélje, valaki elolvassa őket az óceán térségein, vagy kipumpálja a talajvízből. A víz közvetítésével célhoz ért mű aztán arra serkenti az olvasót, hogy elmerengjen a világ dolgain, a korán, valamint arra, hogy a messzeségen át rábólintson az íróra. Mindezt attól függetlenül, hogy megissza-e a művet tartalmazó vizet, avagy megmosakszik benne.

Lehet, hogy te, mint író, nem csinálsz különösebb problémát abból, hogy az a vízolvasó rád bólint-e avagy sem, de a létezésébe vetett hited az örökkévalóságnak egy szomorkás pillanatában megbizsergeti a szíved.

Egy biztos, a medencének mint fehér lapnak és a vesszőnek mint íróalkalmatosságnak az ötlete nem pusztá ötlet. Sajnos tapasztalataimból tudom, hogy a szándékok nem válhatnak valóra mindig.

A medence vízfelszínére karcolt művekről töprengek. Gondolataimat tollal vetem papírra, vagy számítógépbe pötyögöm, s a képernyőn követem a szöveg kibontakozását. Meglehet, hogy egyszer majd könyvbe szerkesztem a szöveget, s kiadatom.

Természetesen csak akkor, ha a víz ezt megelőzően el nem mossza, vagy el nem romlik a számítógép programja.

A könyv

A könyv egy kicsit mindennapos dolog, egy kicsit meg szentség. Attól függetlenül, milyen silány szöveget fognak közre borítólapjai.

Nem vitás, van egy csomó könyv, amelyet ok nélkül nyomtattak ki, de ha már egyszer megvannak, nem vinne rá a lélek, hogy kezdet emeljek rájuk.

Én bizony nem égettem el egyetlen könyvet, fel se aprítottam, pedig az ilyen-olyan szeméttől bizony meg kellene szabadulni. Vidékre viszem hát őket a nyári rezidenciánkra, ahol van hely bőven. Néha, mikor nem

találok okosabb elfoglaltságot, kézbe veszem a kiteszített valamelyikét, s rájövök, hogy nem is minden alap nélkül nyomtatták ki.

A szomszéd papundeklidobozokba rakja a könyveit, s kiteszi őket a forgalmas folyosóra. Kezdetben felirat tudatta, hogy ki-ki elveheti, ami megtetszik neki. Később a felirat elmaradt, mert a ház lakói tudták, a könyvek azért vannak ott, hogy elvigyék őket. A szomszédnak nincsenek utódai, akikre rásózza a vásárlási szenvedélye következtében beszerzett könyveket. Ez a kiselejtezett szellemi vagyon zömében kétes értékű holmi, de olykor becses is akad köztük. Egyszer ráakadtam egy olyan könyvre, amelyet én írtam, ezt egy-

szerűen beadhatta volna az ajtón. De lehet, hogy nem akarta ily módon leértékelni a művecskémet, talán abban reménykedett, hogy nem akadok rá. A számkivetett könyvek között több olyan is akadt, amelyet a szerző dedikált. Ezeket bizonyára nem dobta volna ki, ha előbb beléjük lapoz.

Amint a fentebbiekből kitűnik, magam is belekukkantottam a szomszéd kiselejtezett könyveibe, s néhányat közülük a nyaralómba vittem. Neki is szoltam róla, amire elégedetten bólogatott. Ezek a könyvek az ottani polcokon és a szekrény tetején állnak. Egyiket-másikat el is olvastam, de nagyobb részüket nem. Télen, mikor nem járok vidéken, meglehetősen magukra hagyottak. El tudom képzelni, hogy szóba elegendnek egymással, s bizonyára kísértének is, ha lenne kit.

Bizonyára a szomszédnak is kissé szentek a könyvek, hogy nem darálja le őket, vagy nem dobja a szemétkosárba. Feltehetően abban reménykedik, hogy a számára fölöslegesnek bizonyult kötetek hálás olvasóra találjanak, vagy legalább tulajdonosra, továbbhagyományozóra.

Mi is általában véve a kegytárgy? Nem valami olyasmi-e, amitől kissé fél az ember, s inkább nem nyúl hozzá? A könyvtől, különösen az olyantól, amelyet nem szándékozom elolvasni, én nem félek, s meg is merem érinteni. Úgyhogy ilyen értelemben nem szent. Nem is imádkoztam hozzájuk. Egyikükre-másikukra fáj a fogam, de borsos árak miatt ódzkodtam megvenni őket,

s imáiban se fordultam hozzájuk. Némely saját irományomat szeretném kinyomtatva látni, de a kinyomtatandó mű sorsa a kiadótól függ, s itt az ima nem sokat segít. Különös, hogy az író nem elégszik meg azzal, hogy íróasztala fiókjának írjon, bár tudván tudja, hogy értelmetlen még egy művel gyarapítani a könyvvilág mérhetetlen óceánját.

Minden időhöz kötött és társadalmi. Régebben mindent megvettünk, amihez hozzájutottunk, ma azt se vesszük meg, amire vágyakozunk. Bizonyára a szomszédom s az ő kidobandó könyvei is egytől egyig az olcsó könyvek összevásárlásának korából származnak.

Egyszer a következő dolog esett meg velem. Megvettem egy fordítást, a szerző neve teljesen ismeretlen volt számomra, s a cím se csábított, hogy elolvassam. A könyv napokig az íróasztalom szélén állt, s egyszer alkonyattájt úgy láttam, mintha a könyvből egyre sötétebb és valósabb, sejtelmesen áttetsző alak szüremelene ki. Mintha egy fiatal nő lett volna, de nem feltétlenül. Mivel nem olvastam a könyvet, nem tudtam, hogy a könyv szerzője-e, vagy egyik szereplője.

Hosszasan bámultuk egymást, s bizonyára azt mérlegeltük, hogy melyikünk szólal meg előbb, vagy tesz valamit.

Nyilván én voltam az, mivel feszült percek múltán elpárologtam. Ő viszont helyén maradt.

Bereczki Gábor fordításai

Huuva, Rose-Marie (1943) svédországi északi számi költő és szobrász. 1999-ben debütált *Galbma rádná (Fagyos társ)* című könyvével. 2001-ben az Északi Tanács irodalmi díjára jelölték e kötetét, amely ugyanebben az évben svéd, izlandi és finn nyelven is megjelent. Második verseskötete 2006-ban jelent meg *Li mihkkege leat (Semmi sincs)* címmel. Az itt szereplő verse a *Viidát – divttat Sámis (Messze földön – lappföldi versek)* című antológiából (Stockholm, 2006) való. A fordítás északi számi eredetiből készült.

Marainen, Simon (1980) svédországi északi számi költő. Fő érdeklődési területe a jojkák. Költőként a *Viidát – divttat Sámis (Messze földön – lappföldi versek)* című antológiában (Stockholm, 2006) debütált. Az itt szereplő verse is ebből a kötetből való. A fordítás északi számi eredetiből készült.

Zajceva, Nyina (1946, Voilajt) vepsze költő, műfordító, nyelvész, nyelvtan- és szótáríró, az Orosz Tudományos Akadémia Karél Tudományos Központja Nyelvi, Irodalmi és Történelmi Kutató-

intézetének tudományos munkatársa, a filológiatudományok doktora. Anyanyelvén ír (ötéves koráig nem is tudott oroszul). 1995-ben alapította meg a vepsze nyelvű Kodima (Szülőföld) című újságot, melynek nyolc évig volt főszerkesztője. 2009 óta tagja az Orosz Írószövetségnek. Ő fordította le vepszére a gyermekbibliát (1996) és a *Kalevalát* (2002). Az ő verseit pedig orosz, karél, finn és komi nyelvre is lefordították. Magyarul először lép az Olvasók elé.

Valton (Vallikivi), Arvo (1935) észti író, költő, műfordító. Az észti kispróza legjelentősebb képviselője. A magyar olvasóknak *A zöld hátizsákos ember* című novellájával mutatkozott be először Fehérvári Győző fordításában (Tiszatáj. 1972: 78–80). Ezt követően több önálló műve is megjelent nálunk (pl. *A hurok és más elbeszélések*, 1974, *Végiáték*, 2005, *Ezer évig hordott engem a fény*, válogatott versek, 2008), de antológiákban is találkozhattunk vele (pl. *Éjszakai ügyelet*, Modern észti elbeszélések, 2006). Többször járt Magyarországon. Ő fordította le többek között Csoóri Sándor, Kányádi Sándor verseit észtre. A Finnugor Írószövetség elnöke.

JUVAN SESZTALOV

Keresztség az Északi Fény által

(Részletek a verscikusból)

* * *

Megdöbrentő... Az emberek teendőiket félretéve
három éjjel, három nap varázsoltak, bűvöltek-
bájoltak mind együtt egy kisfiú sorsa fölötti aggodal-
mukban... Minek a nevében?

Keresztség.

Tűzkeresztség.

Keresztség hideggel, jéggel.

Keresztség éhséggel, sötéttel.

Keresztség megtisztulással.

Keresztség feltámadással.

Kozmikus keresztség.

Kozmikus tudat.

Beavatás.

* * *

Mortim-Ma

a mesés föld,

hol nincs tél,

hol a tavasz paradicsoma örök.

Onnan térnek vissza a darvak

és a többi szent madarak, [...]

Ádám megvilágosodásának

és Éva első siralmának hazájából.

Ó, mily kegyetlen a büntetésünk!

Ó, mily messzire száműzettünk!

Könnyeink jégként magasodnak a Sarkvidék fölött.

A jégtorlaszokba a Bölcsesség van befalazva,

a Gyónás és a Szent Tudás Bölcsessége.

Egyébként a titkot meg kell őrizni.

Egyébként a titkot fel kell tárni...

Feltárva a titkot, vezeklek.

A Szent Titoktól megittasulva

az Emberi Génusz

új kétségei

gyötörnek.

* * *

Hol kezdődik az, ami kivezet az értelmetlen állati
létezés zsákutcájából a titkos tudások útjára?

A Megértés:

a Megvilágosodás kezdete.

A Megvilágosodás:

a Megtisztulás kezdete.

Megtisztulása

sötétségtől és szennytől,

földi fürtelemtől.

A Megtisztulás: keresztség.

Keresztség a fagy által,

a Tűz és Szellem által,

az Északi Fény által,

a Kozmikus Tudás által.

A Megértés:

A Megváltás kezdete.

* * *

A három keresztség,

három tűzkeresztsége

három fagyhalálnak,

melyet hat évtizedem alatt megéltem,

fölsejdti titkát a Természetnek,

az Álmodók mágiájának s a Szavak tüzes hevének...

Látom is harmadik Szememmel,

érezem is hetedik érzékemmel

a fizikai világ határán túl tomboló

szellemi erők energiáját.

És feltárulnak

a jelenségek láthatatlan okai,

az örök egyetemes törvények.

Az Élet titkai sem titkok

számomra többé.

Látzólag

a kezemben van az Univerzum megértésének kulcsa.

Ám egészen be vagyok-e avatva

Törum teremtési elveibe?

Vándor Anna fordítása

Sesztalov, Juvan (1937, Kamratka) anyanyelvén és oroszul író manyisi költő, író. Iskoláit a Berjozovói Nemzetiségi Internátusban, a leningrádi Herzen Pedagógia Főiskolán és a moszkvai Gorkij Irodalmi Főiskolán végezte. 1957 óta publikál. Magyarországon megjelent

kötetei: *Kék vándorutak* (Európa, 1969), *Amikor a nap ringatott* (Magvető, 1975), *Medveünnep közeledik* (Móra-Kárpáti-Madách, 1986), *Julianus rám talált* (Kozmosz Könyvek, 1985), *Torum tudata, a természet tudata a megmentés útja* (Generals, Bp., 1997).

JELENA KOZLOVA
A varázsszemüveg

Hah! Szemüveg! Vajon mit látni vele? – töprengett Kolja, és az orrára nyomta. Különös – mintha csak rám szabták volna! A szemüvegben, akárcsak anélkül, minden látható: a folyó, a fűzfák, a közeli erdő, a túlsó part. Még a meredek partszegélyen elterülő falu is látszik a csillogó ablakaival.

Kolja mindent alaposan megvizsgálgatott a szemüvegen át, aztán eszébe jutott, hogy ideje volna hazaindulni. Na, de mi legyen a szemüveggel? Hagyja itt? Vigye magával? Törte a fejét. Kora gyermekkorától arra tanították, hogy kérés nélkül nem szabad elvinni a másét. Öt-hatéves lehetett, amikor a házuk melletti szemétdombon talált egy hegyes árt, prima fogantyúval. Hazavitte. De édesapja visszairányította – vidd vissza oda, ahonnan elhoztad. A szemétdombon találtad ezt a kis szerszámot, biztosan tévedésből dobta ki valaki. Keresni fogja! Egy apával nem lehet vitatkozni. Vidd vissza! – és punktum! Kolja elsírta magát, de szót fogadott: visszadobta a szemétdombba az árt.

Hát most mit tegyen? Dobja a szemüveget a bokrok közé? Ha úgy gondolkodik, mint az édesapja, mese nincs, itt kell hagyni a füzesben. De ez mégsem a varjúé, bár ő ejtette ki a csőréből! Bizonyára valakitől elcsente. Talán éppen egy falubelitől? Ha itt hagyja, senki sem találja meg. Ki keresné a szemüveget a folyó melletti füzesben? A másét nem viheti el. De itt sem hagyhatja! Valakit becsapott a varjú, gondolta a fiú. Meg kell kérdezni a faluban, hogy nem veszítette-e el valaki a szemüveget. Hazaviszi, de ha a papa meglátja, vissza fogja dobni a partra.

Ki tudja, miért, váratlanul a rossz osztályzatra gondolt. Meg a tanár nénire. Valentyina Vasziljevna megparancsolta az órán, hogy írjanak egy fogalmazást a nyárról. Kolja meg is írta. Felidézte a nyarat, a halászatot, amikor éppen a papával jöttek ide halat fogni, ezért van itt a horgászfelszerelés is. Tiszta szívből írta a fogalmazást, őszintén. Lehet, hogy ötöst ad rá a tanár néni. Lehet, hogy éppen most ellenőrzi a füzeteket. Miközben Kolja erre gondolt, váratlanul Valentyina Vasziljevna látta a saját otthonában! Meglepetésében üdvözölte a tanárnőt, persze válasz senkitől sem érkezett.

Íme, mit látott Kolja: semmiféle füzeteket nem javított a tanárnő, hanem egy tiszta viaszos vászonnal borított asztalnál ült, és kásával etette a kislányát. De ő engedetlenkedett, nem akart enni. Jobbra-balra forgatta a fejét. Gyér hajában egy vörös szalag ékeskedett. Az is himbálózott ide-oda. Tanárnő, és nem fogadnak szót neki! – csodálkozott Kolja. Megrázta a fejét, és elmúlt a látomás.

Itt a folyó, a fűzbokor, a fenyő, az erdő... Mi történt velem? Talán álmodtam?

Eszébe jutott a tányér kása a pedagóguslakás asztalán, és korogni kezdett a gyomra. Ideje hazaindulni. A mama bizonyára várja már a vacsorával. Alig gondolt rá, már látta is az édesanyját! A boltban. A pultnál áll, és kezében forgat egy órát! Ugyanolyan, amilyet ő szeretne. A fiú majdnem felugrott a helyéről, még a lélegzete is elakadt: vajon megveszi neki az órát, vagy sem? Közeledik a kasszához. És már a zsebében van a dobozka az órával. Kolja örömeiben ugrott egyet, a szemüveg pedig lecsúszott az orráról, azzal véget ért a látomás.

Folyó, erdő. Ott, a meredek partszegélyen van Kolja faluja. Mi történt velem megint? – rémüldözött a fiú. Talán a szemüveg tehet minderről? Az orrára nyomta, ismét az édesanyjára gondolt, és íme, a mama rövid szürke kabátban, ugyanolyan szoknyában, őszi lábbeliben siet. Nyakában nejlonkendő. Megy az ösvényen, és nem is sejt, hogy Kolja látja. Amikor nem gondolt az édesanyjára, eltűnt a látomás. Kezébe vette a szemüveget, megint rágondolt, de most nem látta, biztosan a faluban van. Újból feltette a szemüveget, ismét az édesanyjára gondolt, és megint megpillantotta. Bement az udvarba. Megfordult, becsukta maga mögött a kiskaput, felment a magas tornácon, és eltűnt a házban.

Varázsszemüveg! Varázsszemüveget találtam! – ugrált nagyokat örömeiben. Aztán figyelmes tekintettel vizsgálta. A közönséges szemüvegtől csak a tejuveg lencséiben különbözött.

De igazat mond-e a szemüveg? Nem csapja-e be? Meg kell róla győződnie!

Futás haza! Azonnal megkérdezi a mamát, hogy megvette-e az órát.

Most már nem volt számára kérdés, hogy magával viszi-e a szemüveget, vagy sem. A világ kincséért sem hagyná ott! Micsoda szerencse érte!

Egyenesen repült a falujába. Vitte magával a horgászfelszerelést is. Akármennyire is igyekezett, látta, hogy a fekete varjú folyton a nyomában van.

Különös madár! Vajon mit akar? Miért követi? Félni kezdett. Biztosan meg akarja tudni, hogy hol lakik, az sem kizárt, hogy valami rosszban sántikál. Kolja minden eshetőségre felkészülve megállt időnként, és horgászbottjával megfenyegette a varjút.

Nagy Katalin fordítása

Kozlova, Jelena (1954, Lüti) komi szerző, novellákat és verseket ír. A Komi Pedagógiai Főiskola filológiai fakultásán végzett. 1995 óta a Komi Írószövetség elnöke. Fontosabb komi nyelven írt könyvei: *Löz kljanyicsa* (*Kék üvegdarabka*; oroszul is megjelent; Sztiktivkar, 1998), *Me da Ivuk vokoj* (nincs orosz fordítása; Sztiktivkar, 1992), *Volszbnije ocski/Gögülja-vugülja* (*Varázsszemüveg*, meseregény orosz és komi nyelven, Sztiktivkar, 2008). A fent közölt regényrészlet e kötetből valók. (3–9. p.) A *Varázsszemüveg* Észországban is megjelent (2009). Műveit az észten kívül lefordították oroszra, karélra, komi-permjákra, udmurtra, marira, erzamordvinra, vepszére, sőt baskíra is. Magyarul először lép az Olvasók elé.

ANDREJ TARHANOV

A Balatonon

*Ez a látvány feledhetetlen.
E rózsaszínű, halk alkonyaton
Észrevettem, hogy minden pillanatban
Változtatja színét a Balaton.
Sugarakkal lövell lobogva,
S ahol a nádas kettéválk,
Előbukkan egy kis vitorla,
S tűzliliomként táncol, leng sokáig.
Titokzatosan megnyílik az ég,
És minden narancsszínű fényben ég,
S mintha a vízhez tán köze se volna,
Az égen közeledik a vitorla.*

Bede Anna* fordítása

Bede Anna emléke

*Nem lehetsz már a Balatonnál.
De távol a kikötőben
Az ismerős fehér vitorla
Őrzi még az este emlékét,
Mikor verseid olvastad.

A kékes köd lassan felszáll.
De az üde reggeli csendben
Nélkülözzük a mosolyodat
És elbűvölő lelkedet.*

2009. augusztus 9.

Nagy Katalin fordítása

GALINA BUTIRJEVA

Az élethez

*Mindent elragadsz tőlem –
és én,
akár az őszi rét,
újjászületek,
a tél előtt még szárba szökkenek:
erőt emlékeimből meritek.*

Tillinger Gábor fordítása

* **Bede Anna** (1926–2009) költő, műfordító. Számos uráli nép- és műköltészeti alkotás lett ismertté az ő fordításában a magyar olvasók körében. Páratlanul gazdag életművéért 2001-ben megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje (polgári tagozata) kitüntetését. Mivel a XI. finnugor írókongresszus témája a műfordítás, úgy gondoltuk, hogy rendhagyó módon a Magyar Napló lapjain is megemlékezünk ezen irodalmak tavaly elhunyt, kiváló fordítójáról.

Tarhanov, Andrej (1936, Amanyja) oroszul író kondai manysi költő (anyja manysi, apja orosz). Tanulmányait a Hanti-Manszijszki Pedagógiai Intézetben, a leningrádi Herzen Pedagógiai Főiskolán folytatta. Moszkvában rendező–forgatókönyvíró tanfolyamot is végzett. Tanárként, rendezőként dolgozott. 1956 óta rendszeresen publikál. Fontosabb verseskötetei a Világirodalmi lexikonban leírtakon kívül: *Rjabinnij pir* (*Berkenyelakoma*, 1990), *Paszhalnij gveny*

(*Húsvét*, 1993), *Placs nyeba* (*Az ég sírása*, 1996), *Sznyeysznaja szimfonija* (*Hószimfónia*, 2000), *Izspovegy jazicsnyika* (*Egy pogány vallomása*, 2001). Magyarul megjelent verseit elsősorban antológiákból és periodikákból ismerjük. Magyarországon első önálló verseskötete 2000-ben jelent meg Bede Anna fordításában *Pogány gyalogút* címmel.

Butirjeva, Galina (1944, Jertoma) komi-zürjén költőnő. A Komi Pedagógiai Főiskola elvégzése után iskolákban, a televízióban, majd a Komi Kulturális Minisztérium asszisztenseként is dolgozott. A hatvanas évek óta ír és publikál. Versei komi és finnugor antológiákban is megjelentek. Az itt szereplő verse az 1998-as *Neli komilannat – Hель коми сьылан* (*Négy komi*) című komi és észti nyelvű antológiából, valamint személyes közlésből való. A fordítás komi-zürjén eredetiből készült.

GALINA ROMANOVA

Boróka

Öreganyám ölében üldögélve nagyon szerettem a boszorkányokról, alakoskodókról, ördögökről, vízi szellemekről szóló történeteket hallgatni. Mesehallgatás közben gyakran álomba szenderedtem. Álomban mindenféle félelmetes lényekkel harcoltam, és mindig sikerült legyőznöm őket.

Nagyanyám minden tavasszal elküldte anyámat borókáért. Faggatózásomra öreganyám így válaszolt:

– Tudod, lányom, ha nagycsütörtökön, imádkozás közben nem teszel borókaágot az ajtó fölébe, az ablak szegébe, akkor a boszorkányok, az ördögök a kulcslyukon át be tudnak jönni. Így szenvedést és betegséget hoznak nekünk.

– De hát miért félnek ők a borókától, öreganyám?

– Miért, miért... Az öregek így tartják, ők már csak tudják, hogy miért. – Öreganyám kissé dühbe gurult.

Vajon miféle szenvedésről beszélt? Mivel anyám és nagyanyám is fél tőle, valami nagyon-nagyon hatalmas és gonosz dolog lehet.

A múlt évben könyörögtem anyámnak, hogy vigyen magával, amikor borókáért indul. Megszidott, de azért elvitt. Jól ismerte minden rosszaságomat.

Idén már nagyobb vagyok, egyedül is el tudok menni borókáért, megörvendeztettem vele anyámat és öreganyámat. Öreganyám a boltba indult, mire én sietve felöltöztem, és ügyesen kisurrantam a házból. Rövid idő múlva az utcán egyszer csak elém toppant Kolja a szánkójával. Olyan volt, mint egy hóember. A kucsma alatt is teljesen átázott a haja. Na, most biztos rám fog tapadni, mint egy kullancs. Így is lett.

– Galja, hová mégy? Gyere szánkózni!

Semmit sem válaszoltam. Elfördítettem a fejem, és elfutottam. Nem gondoltam volna, hogy Kolja a nyomomban marad.

– Galja, mondd már meg, hová mégy?

– Boszorkányokkal verekedni – mondtam. Azt gondoltam, ezzel jól megijesztem Kolját.

– Jaj, de izgalmas! Engem is vigyél magaddal!

Ez Kolja! Tényleg olyan, mint egy kullancs. Az ilyen fiúk egyáltalán nem tetszenek nekem. Mindent elront. Rádásul egy egész évvel fiatalabb nálam. Ha eljön velem, elfárad, aztán meg húzhatom majd haza a szánkóján.

Megnyújtottam a lépteimet, hogy Kolja lemaradjon. De ő csak ott lépkedett a nyomomban. Jaj, hát miért is beszéltem neki a boszorkányokról?

Szóltanul értünk be az erdőbe. Távolról nagyon szép zöldnek látszott, de amikor bementünk a sűrűjébe, a

sötétben mintha még az ágak is utánunk nyújtózkodtak volna. Remegett a szívünk, kapkodva szedtük a lábunk. A szemem sarkából figyeltem Kolját. Ő – mintha semmi sem történt volna – szóltanul lépdelt a nyomomban.

Mentünk-mendegéltünk, de a borókást még mindig nem láttuk. Már kezdett sötétedni. Tavaly, mikor anyámmal jártunk erre, nem tértünk le ilyen messzire az országútról.

A rengeteg közepén, az ösvény mentén megmozdult egy bokor. Remegve lekuporodtam. Úgy reszkettem, mintha hideg vizet öntöttek volna rám.

– Jaj, nézd, nézd, kiugrasztottunk egy nyulat a bokorból! – kiáltotta Kolja.

Meresztettem a szemem, de semmit sem láttam. Csodálkoztam, hogyan láthat meg Kolja egy nyulat ebben a homályos erdőben.

Továbbindultunk.

– Galja, mikor érünk már a boszorkányokhoz?

– Én borókáért megyek. Az a folyóparton nő. Attól félnek ám a boszorkányok!

– Nahát, milyen érdekes! – csodálkozott Kolja.

Feltűnt a hóborította folyó. A partján dúsan nőtt a boróka. Belerohantam a hóba! És törtem egy borókaágot. Kolja nem maradt el mögülem.

Nehéz volt letörni a szúrós borókaágakat: karmolták az arcom, még a kezem is „összesharapdálták” a kesztyűmön keresztül. Egy egész ölnyit törtem, aztán elindultam, néhányat el-elpottyantottam. A szánkón akartam hazahúzni az ágakat, de mindig lecsúsztak, így végül a kezünkbe fogtuk azokat.

Közben besötétedett. A fenyőágak koromfeketének látszottak. Koljával szó nélkül bandukoltunk. Még több borókát törtünk.

– Gyerünk, Kolja, dobjunk el belőle néhány ágat! – mondtam a fáradságtól elfúló hangon.

– De marad elég, ha a boszorkányok üldözőbe vesznek?

– Elég lesz, öreganyám csak a ház és a csűr ajtaja fölé, meg az ablak szegletébe szokott tenni.

Úgy tíz borókaágot az úton hagytunk. Máris könnyebben indultunk tovább.

– Galja, te nagyon-nagyon szereted a nagymamádat?

– Nagyon-nagyon.

– Nekem nincsen nagymamám.

Megszántam Kolját.

– Gyere el hozzánk játszani. Nagymama mézes kenyérrel, krumplis lepénnyel, húsos piroggal fog megvendégelni téged.

– Nekem van egy kölyökkutyám, Sarik. Olyan furcsa, sántikálva jár. – Kolja lerakta a borókáit az útra, és négykézlábra állva megmutatta, hogyan jár a kutya. – Amikor örül, olyan gyorsan pörgeti a farkát, mint egy propellert. – Kolja felállt, bólogatott és hadonászott.

– Ha-ha-ha! Ha-ha-ha! – majd megpukkadtam a nevetéstől. – Ha-ha-ha!

A kezünkől kiesett a boróka, lehuppantunk a hóba, ott hahotáztunk.

– Sarik még kicsi, de a hangja már erős: vau-vau-vau! Vau-vau-vau! – Kolja csengő hangja visszhangzott az erdőn át, és valahonnan visszatért hozzánk: vau-vau-vau! Vau-vau-vau!

Hirtelen félve néztem körül: mintha ugatni kezdtek volna a magas fenyők. Felálltam, megráztam magam.

– Kolja, nézd, koromsötét lett. Gyerünk haza!

Fogtuk a borókáinkat, és sietve elindultunk.

– Galja, elmegyek hozzád a kiskutyámmal, el bizony – mondta Kolja. – Sarik sehová sem szokott eljágni.

– Gyertek csak, gyertek! Majd megkínálom kenyérral.

– Nagyon szereti a kenyeret és a tejet.

Addig fecsegtünk, míg ki nem találtunk a sötét erdőből.

Miután megláttuk a gyarak fényeit, egykettőre elfelejtettük minden fáradtságunkat, és megszaportuk lépteinket.

– Kolja, amikor megmozdult a bokor, te tényleg látál egy nyulat? – bukott ki belőlem a kérdés.

– Nem, semmit sem láttam. Csak amikor megmozdult, azt gondoltam, hogy talán elriaszítottunk onnan valakit.

Elszégyelltem magam Kolja előtt: ő kisebb nálam, mégsem félt.

– Jaj, meg kell kérdeznem valamit! Gyere, menjünk a tehénistállóba! – hívtam Kolját...

A borókánkat ott hagytuk az istálló falánál, és bementünk.

Ott talált ránk Katyak néne, és elkezdett szidni bennünket:

– Azt a rézfánfüttyölőjét, hát hol jártatok?! Ti csirkefogók...

– Inni szeretnénk, Katyak néne! – mondtam erős hangon.

Katyok néne meleg tejjel kínált minket. Elvigyogrottunk, aztán futottunk is a falu felé.

Kis idő múlva Kolja hirtelen megállt:

– Galja, a borókát az istállónál hagytuk!

– Majd holnap eljövünk érte. Öreganyámnak pedig megmondom, hogy nem léteznek semmiféle boszorkányok és ördögök. Hiszen még mi sem találtuk meg őket.

Gulyás Nikolett fordítása

MIHAIL FEDOTOV

*Kinek kell egy olyan ember, mint én,
hisz lelkem mélyén ott lapul a sátán,
mint egy kutyát vertem láncra magam...*

*Lángos csalán módra forró,
Setét kullancs, belém maró,
Vétkekkel is elöl járó,
Folyton folyvást velem játszó.
Ez mind te vagy.
Ez mind te vagy.
De ki vagyok... én.*

Kozmács István fordításai

SZVETLANA ARHIPOVA

Távol

*Távol hajnal hasad,
Közel nincs virradat.
Élni hogyan tudjak,
Ha nem hevít a nap?*

*Vakon szemet hunyjak,
Hazudjak magamnak?
Félúton megálljak,
Mindent feledjek?
Hogyan?*

Nagy Katalin fordítása

Romanova, Galina (1950, Szuhaja Vidza) udmurt költő, prózáíró, újságíró, az Udmurt Írószövetség tagja. 1980-ban végzett az Udmurt Állami Egyetem bölcsészkarán. Különböző udmurt újságok szerkesztőségében dolgozott korrektorként, irodalmi szerkesztőként, szerkesztőhelyettesként. Jelenleg a Kenyes című folyóirat munkatársa, udmurt nyelven publikál. Műveit oroszra fordították. Verseskötetei, elbeszéléskötetei jelentek meg. Mintegy hatvan versét megzenésítették, népszerűek Udmurtia-szerte.

Fedotov, Mihail (1958–1995) beszermán–udmurt költő. Izsevszkben végzett egyetemet (1981), majd az Udmurtia Könyvkiadó munkatársa és a Kenyes című irodalmi lap szerkesztője volt. Költészete a hagyományos udmurt lírából és népköltészetből táplálkozott. Korai tragikus halála után kiadott *Virszer – Vëna* című kötetéből egy önmagát kereső, korával elégedetlen ember néz – kissé vádlóan – ránk.

Grigorjeva, Svetlana (1967, Joskar-Pamas) mari költő, író, szerkesztő, műfordító, mezei-mari nyelven ír. A Mari Állami Egyetemen végzett (1990). Több újságnál dolgozott szerkesztőként, főszerkesztőként. Legutóbbi kötetei: *Joltasetim akle (Becsüld meg a barátot, szcenárió, 2004)*, *Juzo otro (Varázssziget, gyermekversek, 2007)*, *Jomso csivige (Az eltévedt kiscsibe, mesék gyermekeknek, 2007)*, *Pakcsaste Ah! da Oh! (Ah! és Oh! kertjében, poéma, 2007)*, *Lajel, kusto Targiltis-vlak ogit male (Lajel-országban, ahol a Targiltisek nem alszanak, 2008)*. Műveit lefordították hegyi-marira, oroszra, észtre, magyarra. Grigorjeva fordította le (Nagy Katalin és Vándor Anna nyersfordításai alapján) Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Nagy Gáspár, Szentmártoni János és Turczi István verseit, melyek megjelentek a *Kugeze tumo (Ősök tölgye)* című mari nyelvű antológiában (Joskar-Ola, 2008). 2005 óta tagja az Orosz Írószövetségnek.

Tékozló remény Nikolai Abramov:
Kétszer harminchárom
Válogatott versek vepsze
és magyar nyelven
Bp., 2010.

A Finnugor Népek Világkongresszusának Magyar Nemzeti Szervezete, egészen friss és újszerű kiadványt jelentetett meg a közelmúltban, éspedig a vepsze költő, Nikolai Abramov *Kétszer harminchárom* című verskötetét.

A mintegy 8240 lélekszámú vepsze nép az Orosz Föderáció északnyugati részén, a Karjalai Köztársaság területén él. A vepsze nyelv a finnugor nyelvcsalád balti finn ágához tartozik, közel 5753-an beszélik. Az északi, a déli és közép vepszék néprajzi és nyelvészeti szempontból különböznek egymástól. Ez utóbbi, tehát a közép vepsze csoport nyelvjárását vette alapul az a tudóstársaság, amely az 1920-as évek elején, a finn nyelv mintájára megteremtí a latin betűs vepsze írásbeliséget, amit aztán nem sokkal később, 1937-ben betiltanak. A vepsze nyelv 1989-ben születik újjá, s bár 2009-ben az UNESCO *A világ eltűnő nyelveinek atlaszába* sorolja, a vepszék dacolva a körülményekkel, iskolát, irodalmat, színházat, filmet teremtenek. Békés harcot vívnak a passzív magatartás ellen, az önbeteljesítő (politikai) jóslattal szemben új utat törnek a jövő számára: megismerni kívánják a világot és ismertté tenni magukat a világ előtt.

A vepsze irodalom első *írott*, vepsze nyelvű verskötete Nikolai Abramov (1961) nevéhez fűződik. A költő, műfordító, újságíró, színész és fotográfus munkásságát számos díjjal elismerték, írásait több nyelvre lefordították. Abramov orosz és vepsze nyelven ír és fordít. Eddig három kötete jelent meg, ezekből válogatta Nagy Katalin, a kötet fordítója a *Kétszer harminchárom* című könyv anyagát. A finnugor szépirodalmat kimagaslóan ismerő és fordító Nagy Katalint ebben a munkájában az ugyancsak vepsze születésű Bolotova Natalia segítette. A kétnyelvű válogatás hiánypótló mű, világirodalmi szinten is egyedülálló alkotás.

Abramov versei nem letisztultak, hanem tiszták, szubjektivitásukban is objektívek. Az olvasó számára üde világot mutatnak fel. Olyan világot, ahol a transzcendencia, a természet és a társadalom nem pusztán megfér egymás mellett, hanem sajátos egységet alkot. „Tetszenek a nyírfák, mint a lányok”; „Mint magot csipegeti a tyúk, / Szemezgetjük a szavakat...”; „A lelkem is otthon vár”. A költő nem választ és nem válogat az értelemkeresés intuitív és racionális formái között, felrúgja a megismerést segítő módszerek hierarchiáját. Ezt

a szabadságot egységre, komplexitásra törekvő szemlélete biztosítja a számára. Költészete éppen ezért olyan irodalmi élményt hordoz, amit az ezt a fajta egységet meghaladó vagy tagadó költészet nélkülöz. Az egység nem azonos a harmóniával, és a vers tere cseppet sem zárt tartomány: a gondolat, a képzelet végtelenségébe megtett szakadatlan, zilált kóborlásból születik. Így lesz a vers életszerű, mert gyakran kerülő utakon visz egyenesbe. „Életem dzsungelében tévelygek. / Engem a farkasok nem esznek meg”.

A természet isteni és emberi tulajdonságokkal, képességekkel, a tárgyvilág erkölcsi attribútumokkal van felruházva – úgy, ahogyan azok az emberi megismerés és tapasztalat számára megmutatkoznak. „Vajon rosszabb vagyok a tükörnél?” A kérdés lázadás is, ám nem az egység ellen, hanem az egységért: „Szerettem volna a tükröd lenni, / Örökkön-örökké téged nézni...”. A költő úgy akarja létre kelteni önmagát a másik számára, hogy a legközvetlenebb formában közli életérzéseit. „Rád emlékeztetnek a tavak”; „Miattad nem férek a bőrömbé...”.

Abramov verstémáinak középpontjában a modern ember létdrámája áll. Versei mintegy leltárba veszik mindazon emberi értékeket, amelyeket a költő a helyi és a globális kultúra között ingázva és egyensúlyozva, útszélen, szemétdombon vagy éppen a temetőben talál meg. A periférián ismer rá a Szerelemre is. „A vesztőhelyen / lefejezték / a Szerelmet is, (...) Akasztófára / kötötték / a Szerelmet is, (...) Itt, / a halál helyén / a Szerelmet / agyonlőtték (...) Egy örült gyűjtöget”. Értékkeremtő költészet ott születik, ahol „az égbolton sok-sok rács” van és „földre fagy a falevél”; vagyis a teljes kiüresedésben, miként egykor: „Kezdetben vala a Szó, tudjuk, / Mindent utána soroltak”. Hiába van szél-tébe-hosszába meghódítva, kiismerve és kitáblázva a világ: a költő mindennap elesik, minden zsákutcát égbevívőnek lát, és minden éjszaka sötétjében a végső álmat alussza. „Amikor úgy látszott, csupán egy rovás az élet, (...) / Vologya, újra hallgattam a hangodat. (...) / Még élek (...) / Tegye el mindenki a gyászkeretet”.

„Ma a versek is meghallhatnak (...) ötödik kerék lesz sorsuk” – írja a költő. És valóban, a homályba vesző világtörténelemben nem egyszer haltak meg a betűk, a szó ma is elszáll, ám a sírást, első és közös anyanyelvünket minden újszülött visszahozza világunkba. „Lassan véget ér az éj, / álmodnak az emberek ... / Csupán a gyertya és én, / ketten sírunk verseket”. Minden halva született hajnal figyelmeztet arra, hogy a kicsiknek szánt jelen a nagyokra kimért jövő.

Iancu Laura

Ima a romokon? Kollár Árpád:
Nem Szarajevóban
Fiatal Írók Szövetsége,
Bp., 2010.

A világ egyszerre szürke és színes, de csakis hozzánk viszonyítva. E nexusban a szín elsősorban nem a természet, a külvilág egy jegye, s nem is egyedül az elme reakciója a fényre, hanem a lélek tükre által mutatott tulajdonság. Egy magyar költő egyszer verses vallomást tett a színekről, és a szürkét emelte mind fölé. A fehér és a fekete is valami, de mivel a szürke ezek elegye, s a fehér a teljes spektrumon azonos intenzitású, a fekete meg a fény hiánya, talán valóban: minden színek között a szürke a király. Ez a szín a megaszalt földé, a kőé, amelyre például a Szaharában könnyű rámondani, hogy íme: oldott mangán és vas. A pusztai természet nem bánja, ha megtapogatják tagjait, s néha szokatlan észrevételekig viszi az embert. Csak az igaz, ami nem készlet cserére? Nagyon is lehetséges, hogy a megaszalt föld köve se nem mangán, se nem vas. A kő talán alvó géniusz. Nem, nincs ebben semmi lírai gomolygás, semmi hebehurgya vízió, fölszállás – az értelem magában is elég átok, pláne ha valaki végül mégis versekkel turbálja.

Még hogy tarkaság, szózene, lángolás, elmuzsikált teljesség! Egyezzünk csak ki a szürke kövel, szeressük, mert nincs szerelem rejtély nélkül; és megeshetik, hogy nem is olyan könnyű felérni hozzá. Ki a színpompa, ki a csinnadratta, ki a szikárság iránt hű – kit pedig a kimeríthetetlen szürkeség léptet színre. S ha már színrelépés! – ne gondoljunk a gyermek tévedésre, hogy a költő mindig magáról beszél, épp ellenkezőleg: a vers többnyire sóvárgások, álmok és kísértések esszenciája. De tárgy is. Tárgy, ahogyan Kollár Árpád látja: „szüntelen visszavonulásban / a vízzáró agyagig süppedve”, s ahogy e hangulatára egy másik motívummal rátromfol: „mintha megfogná a föld kemény marka, / elfagytak a mélybe húzó hajszalerek”. S még mindig nincs vége; a szomszédos versből kiderül: „Röptében megdermed itt a cinke, a csíz, (...) Így fagy el egyszer minden mozdulatunk.”

Ha tehát a versről mint készített tárgyról, *artefactum*-ról beszélünk, akkor ebbe beleértjük azt is, hogy a vers a rögzítésből és az átélésből elvont normák szerkezete – de csak addig hideg rendszer; konstrukció, szimbolika, metafizika, míg száz titkából egy meg nem elevenedik. Ha a kő alvó géniusz, valaminek kell lennie, ami képes fölkelteni. A költészet valamennyi változatában a teremtés felvetéséhez vezet – ha meg nem: csak szokványos betűintarzia. Kollár Árpád a maga, nyitányul szánt fa-

gyos mondatai után egy különös versciklusban mutatja meg, milyen az, amikor más, mint más. A *Szarajevóban nem* című verssorozat egy valóságos és képletes város bejárása, alkalom, amelyhez szokatlan rend és mérték térít („szarajevóban nem lehetsz szarajevói”), s alkalom romok és szépségek simogatására; itt minden mítosz, amely támaszul szolgál a napok folyamában, ugyanakkor minden kifelé vezet a mítoszból; nagyon is valóságos boldogság és keserűség lebeg a levegőben. Az ábrázolt Szarajevó kő és üveg. Formás fenekű lányok, napfoltos padok, meszes fejfák, csupasz tűzfalak, könyvtár, élveteg bajszos nők. Szarajevó egy város. És valami kivételes varázs ópiuma, amit éppoly bajos a művészetten kívül eső formák segítségével magyarázni, mint a zene vagy a legutoljára behelyettesítendő matematikai x mibenlétét. E szellemes és gyalogjáró ciklusban az igazi trouvaille az, hogy az ábrázolással egy időben fölfedezés is, belső út, amelynek konkrét jelenségei nem csupán érzékletes látszatok, sőt: a tapasztalati kép főként arra hivatott, hogy kifejezze az érzékelhető és a tapintható dolgok kapcsolatát az érzékfeletti megnevezhetetlennel. A vaskos valóság rajzaiban Kollár Árpád határozott vonásokkal jelzi, mi az, ami a tulajdon lényegi tartamaiból hozzákívánkozik a városportréhoz. Ilyenkor himlős házfalacról, meszes fejfák közt kanyargó ösvényről ír; hogy meg kellett volna vennie a túlélőtérképet; hogy Szarajevóban két napon át egyfolytában égett a könyvtár. S végül a szerző gyónásszerű vallomása: „...bóklászok / billegek a tökéletes köríven”. Útja egyik ágában Kollár az ösztönnel küzd, a másik ágában az értelem javára dolgozik; osztatlan gyökereiben azonban mintha végül az értelem hajtóereje számítana, s belsőleg is mintha emelje helyezkedne inkább.

A költészetre vonatkoztatva: az ésszerűség azt jelenti, hogy a szellem, bármilyen rendű és bármilyen élvezetet adó működése dacára, folyvást egyugyanazon törvény szerint cselekszik. Holott számos törvényre majdhogynem maradéktalanul igaz, hogy időről időre le kell omolnia ahhoz, hogy új érvényt nyerjen. A legvégső, vagy ha úgy tetszik: az abszolút ésszerűség (az anyagban s a szellemben munkáló öslendülettel szemben) az, hogy nem történik semmi. Innen, erről a jég-hideg fagypontról kell visszszámolni, hogy eljussunk a gyönyöreire, kínjaira büszke élethez. Lendület vagy megfeneklés. Az iramot, az erőbedobást megáldó arc emelkedik a templom fölé? Vagy a költészet már ima a romokon? Éppenséggel a vers romjain? Nem evidenciákról beszélünk, hanem arról, hogy az evidenciáknak (akár misztikus tapasztalatba, akár logikus tárgyszerűségbe rendeződve) mindegyre ellenőrizniük, azaz erősíteniük, illetve cáfolniuk kell egymás igazát. Az ember-

ben olykor nagy és előkelő vágyak ébrednek, ír, és csak önmagára összpontosít. S azután egyszerre a mű kezd érdekesebbé válni. Inkább a műre figyelni, mint önmagunkra, talán a franciák nevezték el ezt újklasszicizmusnak. És Babits írt róla: „Klasszicizmus – de nem száraz és iskolás. Misztikum van benne.”

Egy (vagy tán már nem is csak egy) nemzedék izlésének, modorának ugyancsak kedvessé vált egy újabb klasszicizmus: ez többé-kevésbé generációs kórushang, ami (bizonyos elmaradhatatlan stílusjegyei miatt) a kórus egy-egy tagjában éppúgy tetszetik unalomra törő szövetkezésnek, mint másoknál termékeny adottságnak. Kollár Árpád formaépítő törekvéseiben mi sugallja az athéniast? Az engesztelhetetlen fegyelem, az írásrend, a kifejezésnek egészen a köznapiságig menő egyszerűségébe rejtett észmunka, amely az érzékileg megragadható konkrétumokban igyekszik rátalálni a jelentőségteljességre. Egyfelől mintha Goethe intelmét követné, mármint hogy a jelentős írás csakis az élet következménye lehet. Verseinek nem kis része szinte eleven novellamag (*Csigolyánkat, Számadás, Terepgyakorlat, Kulcsos*). Másrészt a *Nem Szarajevóban* a klasszis ellen-vallása is; mintakönyv arról, hogy a létezés ma: egy zakatoló, végtelen nap, elúszó alaktalanság, amibe nehezen, keltlenkedve lép be az ember, és a zűrzavart előbb-utóbb hajlamos altatónak hallani, úgyhogy előbb-utóbb elálmosodik. S akkor ilyesfélét mormog: „átszövi / szépen a semmi a formát”, „tunyán elterülve várom, / hogy megments magadtól”, „falod a semmit, a tűnő teremtést, / sohase voltál, aki lehettél.”

Divathang ez? Vagy szabatos, megokolt közérzet? Mindenesetre eléggé távol esik a poézis borzongató ízeitől, távol bármiféle új konstrukciótól, s pláne távol az átható gondolati újszerűségtől. A kötet kétharmadát tevő fejezet talán nem is véletlenül kereszteltetett *Utómunkálatokra*. Jellemzően az a hűvös, szemlélődő egyformaság, az a fakó tónus, kissé zsidadt beszéd, az a keserűség és a frivolság dolgozik itt, ami hozzávetőleg a múlt század nyolcvanas éveinek közepén kezdett minálunk talajt fogni, angolszász mintára. E költői szabásrajz szerint az élet egyszerű, mindennapos, egymást érő jelenségeiből vett anekdotikus és lírai elemek összeszövése adja ki az úgynevezett epikolirát, amely nem hajt égrepezőt, glóriás igazságokra. Igazsága, misztériuma és erénye a lélek közelségeiben, a hangulatban, a (főként gunyoros, kis nihilizmussal kevert) színezetben, és végső soron a költő tanultságában van.

Nem, a Kollár Árpádé nem a könnyen összetéveszthető versek könyve. Az eszes rend, az érzelmi óvatosság, az epés kiszólások, a koppanó metaforák: bizonytalanság, saját védjegyzett vívmányok, saját tulajdonságok, saját gesztusok, de nem kell megsértődnie, ha ugyanakkor rengeteg rokon emléket ébreszt ezekkel a tulajdonságokkal és gesztusokkal. Nyers és érzéki költészet az övé, de nyersesége nem valami barbár nyersség, mert örökös társa a ráció, az okosság, mint ahogy érzékiségét is társasági hőfokon, esetenként már-már hűtve adja. Újra és újra visszahúzódik abba a tartományba, ahol mindenfajta kötődés, prezencia: csupa egy napra szóló frigy.

Hogy a napok ívmenete alatt vagy fölött létezik-e az ész segítsége nélkül kikerekedő üdv és örökkévalóság? Ritka elhivatottság kell ahhoz, hogy e kérdés hallatán az ember bölintson, vagy határozottan a fejét rázza. Akárhogyan is van, a lelke legmélyéről Kollár is ki-kisóhajtja a nosztalgiaát: valami őt sem engedi felejteti; ő is a teljességért sóvárog, ő is kezd mondatot Isten nevével. Habár ránézésre az ínségek, az egységes kedvetlenség poétája, a „teremtés véres mérlegshintáját” említi, de eszébe jut s följegyzzi a „kertet, agyagot, a puha levegőt – / zöld üveg alá búvó páfrányokat” is. Nem lobog, fékezten rajong, de remek perceiben megrázó és emberi, mert előbb esik kétségbe az élet felett, semhogy egy másik életre áhítozna. Jobb ez így, mint ábrándokkal és ideákkal vétkezni. A szellemi nemesség és az igazolt szenvedés persze kimondva-kimondatlanul azt káromolja, titkon annak elvesztését reméli, ami adott. Viszont egyvalami alól számára sem kínálkozik kibúvó; hiába a józan ész, az elzárkózás: az élet ösztönös, provokáló vágya elől egyetlen lélek sem térhet ki. A teremtett világ döntésre hívja a teremtményt. Tudatosság, ösztönösség, anyag, képzelet, szeretet, gyűlölet, hit, hitetlenség, jó és rossz – az örök dráma örök konzolfogalmi. „Hárman állnak a régi töltés síkos betonútján, / a kései zivatarban három fiatal férfi. / A Nepomukiszobor felől csap rájuk a szél, / meglebbentve a kerges hófüggönyt. / És meglátják a föld határait, alaktalan testét, / hogy a város füstje felszállt, az ég felé” – írja Kollár Árpád a *Hideg mondatokban*. Mintha egy dráma, egy súlyos, definitív darab záróképe tárulna a szemünk elé. Szép és iszonyatos a költő sorsa: meg kell írnia a dráma végkimenetelét.

Kelemen Lajos

Mesélőkedv és olvasmányosság

Győri László:
A rabbiánus kecsketartó
Orpheusz könyvek,
Bp., 2009.

Sokáig a *költő* Győri László neve jelentett sokat a mai magyar irodalomban, többek között a Kilencek elnevezésű lírai csoportosulás tagjaként. Aztán 2005-ben megjelent egy prózakötete *A kései Éden* címmel, és négy esztendővel később újabb könyvvel lépett színre. *A rabbiánus kecsketartó* újabb harmincnégy írást tartalmaz. Rögtön jegyezzük meg: a legváltozatosabb hangnemben, ám mindvégig igazolván írónk különleges mesélőkedvét, s azt, hogy sosem hajlandó lemondani a legnemesebb értelemben vett olvasmányosságról. A realizmus pozitív hagyományáról. Igaza van az ajánló szöveg szerzőjének: „Minden tragikus mozzanatban felcsillan a derű, s minden derűs pillanatban felsejlik a tragédia is, amelyhez bizonyos távolságtartó, sajátosan győris irónia járul...”

Meglepő fordulatokban gazdag több mű is. *A búzában* például a TSZ-szervezések idejére nyúlik vissza, aztán kissé váratlanul egy pajzán gyerekkori élmény elevenedik meg. Itt már jól látszik a történet elsődlegessége, ugyanakkor példás a korfestés, a miliórészlet. Másutt ömlő, lírai elemekben gazdag a prózája, már-már a szabadvers hatásaival. *A Hogyan készül a kazein?* erre jó példa. Megint másutt a több évtizedes dolgokra emlékezés a meghatározó, miként ezt *A zöldkabátos lányban* láthatjuk.

Érdekessége e kötetnek az a fajta sokoldalúság, amely megengedi, hogy nem mindig kapunk hagyományos novellát. Van úgy, hogy a szociografikus vagy riportszerű vonások uralkodnak. Például akkor, amikor szerzőnk kritikus szemmel követ végig egy lakodalmat, annak gyakran visszatetsző mozzanataival (*A hajcsat*). Él az irónia eszközeivel, miközben pontos környezetrajzot ad. A mesélőkedv itt sem hagyja el, de a jellemábrázolásnak csupán a csíráit mutatja föl. Élvezetes olvasmány minden írása, s az is jellemzi e kötetet, hogy mindegyik mű különbözik a másiktól. Az is megesik, hogy éppen a lakodalmas elbeszélésben több történet elemei keverednek, és nem is mindig a mű hasznára... Kissé szétesik a szerkezet, elvész a fő vonal.

Gyakori, hogy egyes szám első személyben mesél Győri László, sugallván a személyes múlt tovább élését, esetleg fél évszázadnyi távlatból. A személyes sors egybefonódik a társadalmi valósággal, az intim szféra a tágabb környezettel. Itt is, másutt is megfigyelhetjük, hogy sokszor a nemes értelemben vett publicisztika felől közelít tárgyához, a jegyzet vagy a karc-

lat egy-egy jellemzőjét fedezi föl az olvasó (*Hát így, Május, Telefon, Kocsma*, stb.).

A legotthonosabban ott mozog az író, ahol tömör, nem egyszer drámai hangvétellő novellában rajzol meg valamilyen emberi sorsot. Bár nem mindig emberit, hiszen pl. *A véreb* esetében hasonló erényeket mutat föl. Itt nincs túlrtság, fölös bőbeszédűség, és több történet sem keveredik. Egy szál, egy sors, egy mű... S ilyen, ugyancsak jól szerkesztett, emlékezetes írás *A homlok játékai*, amelynek hőse homlokán egy szemölcs keletkezik, aztán rejtélyes módon eltűnik. Közben egy modern kori csinovnyik gondjaiba enged bepillantást a szerző. Az is megesik, hogy kilátástalan és értelmetlen sorsot ábrázol (*A kölcsönző*), ahol a szexusba menekülnek a könyvtárosok, s közben nem találják életük értelmét.

És vannak a könyvben életképek, szösszenetek, vázlatok – a sokszínűség újabb bizonyítékai. A tömörítésnek azonban ellentmond egy sajátosság: a hosszú körmondatok gyakori jelenléte. Többnyire indokoltak, ám néhol funkciótlanok, modorosak és fárasztóak (például *Az üzlet* című írásban). Másutt jól működnek, és az áradó történet hű szolgálói.

Aztán arról is szólhatunk, hogy – ugyancsak dokumentatív igénnyel – született írás németországi élményekről, s itt Győri az útirajz és a tudósítás elemeivel ér el hatást. *A háromágú csillag* a maga nemében remek írás, s eszünkbe sem jut a novella ismertetőjegyeit keresni benne. És van úgy, hogy Jókai Mór korába nyúlik vissza egy történet, s a nagy mesemondó is szereplője a *Rosszkezdnek*. Írónk tehát nagy kedvvel kalandozik a különböző időkben, és mégis úgy látjuk, hogy egyetlen korról, a sajátjáról vall folyamatosan. Jóízű játék ez, amibe az is belefér, hogy Győri László a XIX. század végi történetben Buzánszky Jenővel példalózik.

Ezeket a szellemi kalandozásokat jellemzi az is, hogy önkényesen játszik a történelmi idővel. Nemcsak Jókai korát idézi meg, de pl. *A népbiztos délutánjában* élvezetesen mesél a Sztálin-korszakról is. Itt valóban helye van az iróniának és a keserédes hangulat teremtésének. Nemes játék ez, egy szabadon szárnyaló író szellemi bravúrja.

És mit ad az ég: még Nagy Lajos *Képtelen természetrajzának* hatásait is fölfedezhetjük *Automobilarium* című írásban. Elődjének *A villamosállat* című karcolata jut eszünkbe e sorok olvasása közben: „A teherautót olajáért, az autóbust kerekéért, a dömpert erős, teknő alakú páncéljáért vadásszák.”

Végül szögezzük le: *A rabbiánus kecsketartó* nemcsak Győri László pályájának gazdagodását jelzi, de legújabb prózánk lehetséges útjait is.

Bakonyi István

**Autóval
a tenger felé** Hász Róbert:
Júliával az út
Kortárs Kiadó, Bp., 2010.

Júliával az út... kellemes, nehéz, fárasztó, hosszú? Próbálgattam magamban a szavakat, amikor a kötet címét olvastam. Az emberben ott van a félbeszakadtság érzése, hiányzik az állítmány, a lebegés hangulatát keltve, miként a könyv maga is ezt az állapotot tükrözi.

Hász Róbert ebben a regényében az út toposzát veszi alapul. Az anyósülésen ülő főhősnő egyes számú elbeszélését hallhatjuk szinte végig a regényben. A tényleges narrátor, a sofőr a háttérben marad, csöndben figyel, miként azt már valószínűleg az út elején is megígérte („Tartottam magam egyezségünkhöz, hallgattam, vártam, hogy ő beszéljen”), mindössze egy-két mondat erejéig szólal meg, olyankor is csak valami rövid megállapítást enged meg magának. A cél Ulcinj, a ma Montenegróban található város. Júlia története a gyerekkorával és családjának történetével kezdődik. Miként az egykori tengerparti nyaraló felé tartunk, úgy haladunk a gyerekkortól a múlton át egészen a jelenig. Júliát tízéves korától, édesapja halála után anyja s annak négy testvére neveli, a volt Jugoszlávia bonyolult világában. A leghosszabban és leginkább kifejtett rész Oszkár bácsi, édesapja öccsének feltűnése után következik, aki megfogadta: Júliát kiszakítja családjának befolyásából, hogy unokahúgának független, boldog élete lehessen. Ezért hívja el magához Ulcinj-ba a már egyetemista lányt, hogy elmondhassa neki, mindaz, ami ott van, tulajdonképp az övé, csak előrelátó édesapja nem akarta, hogy anyja és annak családja kiforgassák a vagyonából. Júlia időközben beleszeret a környéken határőrként dolgozó sorkatonába, Ágostonba. Finom erotikával ábrázolt szerelmük ellenére azonban a nyár elteltével ott hagyja a tengerparti nyaralót, s visszatér édesanyjához. A szolgálati idő letelte után Ágoston ugyan követi, szerelmük Újvidéken is folytatódik, a történelem azonban közbeszól. Ágoston az 1990-es évek elején többszázezer fiatalemberrel együtt távozni kényszerül. Így szakad ketté egy szerelem hosszú évekre.

A regény egyik érdekessége, hogy a szerző egy interjújában azt nyilatkozta, hogy valamennyi figura valós szereplő, és lényegében felesége családjának történetéről szól. A férfiszerelő története az ő másfél éve a tengeren, saját katonaelményeit szötte bele a regénybe, mint annak idején a *Végvár* című regényébe, ugyanakkor a regény végénél beleírta ebbe a figurába Domonkos István vajdasági költő sorsát is, aki még a nyolcvanas években elhagyta a Vajdaságot, elment Svédországba favágónak, és soha többé nem írt verset.

Hogy Júlia miért csak az utolsó előtti fejezetben szólítja meg a sofőrt, akinek kiléte mindaddig rejtve van, s aki az eddigi harmadik személyű alakból második személyű megszólítottá válik, annak nyilvánvalóan az az oka, miként azt Júlia is megfogalmazza, hogy ez a történet az ő regénye. „Az évek múlásával lelkem részévé vált a regényem, ismertem minden sorát, fejből idézhettem volna belőle bekezdéseket, akár egész fejezeteket” – ezáltal magyarázatot adva az elbeszélés kimódolt stílusára, amelyet az élőbeszédszerű megszólalásmód csak helyenként, általában fejezetkezdő vagy az elbeszélést megszakító részekben jellemző.

Milyen író Júlia? – tehetjük föl az álnaiv kérdést. A kortárs epikára nem jellemzően helyenként igen lírai, nyelvhasználata sokszor affektív, mintha a női narrációra rájátszandó kicsit túlsúlyba is kerülne. Bizonyos képek túlságosan explicitek, gondolok itt például Júlia egyik visszaemlékezésére: „Egy folyamat részének éreztem magam, egy kicsinyke sárga levélnek, amelyik a fa ágáról a folyóba hullott, és most úszik, sodródik a lassú árral, közben fogalma sincs arról, hol van a folyónak a forrása, és nem látja a torkolatot sem, csak a nagy-nagy vizet mögötte és előtte. Ahogy mozogtak a fák. Ahogy a szél játszott az ágakkal, meg-meglegyintve őket, mintha incselkedne velük, a varjak ahogy megültek a vastag, mozdulatlan ágakon, a felhők hasadékán áttörő hóka napsugár, a vonuló vadludak az ég alján, nem az elmúlásról szóltak. Akárha az élet kacsintott volna ki a halál hétköznapi álarca mögül. A folytonosság mutatkozott meg a fákbán, madarakban, napfényben.” Ez a fajta leírás egyedül talán az álomleírásokban működhetne, de a könyvbéli álmokat sokkal egyszerűbben mutatja be, megfejtésük az olvasóra vár.

A regény leginkább a ciklikusság, az emberi sorsminták permanens ismétlődésének a regénye: „az emberi sorsok, akár az évszakok, folyton ismétlődnek a földön, ugyanazok a szerepek járnak körbe-körbe, csak a személyek váltakoznak, akik eljártsszák azokat.” Mert Júlia sorsa kísértetiesen hasonlít édesanyjához, aki annak idején ugyancsak elveszítette szerelmét a várakozás miatt. Hogy ki ez a két férfi, akikre várnak, nem árulom el, derüljön ki az olvasónak a regényből, miként az is, hogy Júliának sikerül-e kilépnie a múlt által predesztinált sorsából.

Milyen tehát Júliával az út? Leginkább nyugalmas. Nem dülöngélünk éles kanyarokban, hirtelen fékezésekkor. Nem fut mellettünk izgalmas, vadregényes táj sem, többnyire csak a valóság. A megengedett sebességet nem lépve túl haladunk felfelé egy enyhe emelkedőn, amelynek a tetejére érve ott vár minket a tenger nyugalma.

Ughy Szabina

Időtlen belvilág Csernák András:
A bíró
Stádium, Bp., 2009.

Csernák András, a harmincas éveinek közepén járó prózaíró figyelemfelkeltő elbeszéléseivel már megismerkedhettek azon kevesek, akik manapság még hajlandóak kezükbe venni költői-írói antológiát, s türelmük oly határtalan, hogy alapos figyelemmel el is mélyednek abban (*Kerülve az aranymetszést*, Stádium, 2008). Első könyvében (*Narziss*, Stádium, 2009) szerkesztője, Kárpáti Kamil így ír róla: „Olyan *időtlen*, hogy nem tudok olyan *kort* magam elé képzelni, amely neki árthatna.” Nem kellett sokáig várnunk második könyvére, 2009-ben már kézbe vehettük *A bíró* című prózakötetét, amely tizenhárom elbeszéléssel (közük az önálló kötetben is publikált *Narziss*-szal) a kánonba *kell*, hogy emelje az író. Még akkor is, ha az általunk gyakran szent áhítattal figyelt „kanonizáltak” körében nem lesz könnyű dolga.

Ahogy olvassuk egyik írást a másik után, hatalmába kerít az érzés: olyan gyorsan *belülre* kerültünk e világba, hogy egyszeriben nem tudjuk eldönteni: még *itt* vagyunk-e, vagy már teljesen *ott*, abban a másik szobában, ahol ő, az író, gondolataink folytatója mintha helyettünk írná sorait. „Ülök a szobámban – mely nem az én szobám voltaképp – ülök, és arra gondolok, hogy hamarosan írni fogok valamit, amely egy csapásra megváltoztatja körülöttem a dolgokat. Írok felemelőt, elgondolkodtatót, szabatosat, mélyet, mely szabályszerűséget visz a forgatagba, értelmet az értelmetlenségbe, rendszert az örvénylésbe, e Malström poklába, melynek peremén sodródok, és semmi reményem a menekülésre” (*Narziss*).

Nyílt, öntudatos hangütés – mintha szembenéznénk e pohár víz áttetsző tisztaságához hasonlatos hang hordozójával, mintha a steril-fehér könyvlapokról nyakukat nyújtogató, önmagukat olvasásra kínáló, fekete hasú betűk megelevenítenék életre keltőjüket, hallhatóvá tennék nemcsak saját magukat, hanem azt is, aki-ben megismételhetetlen létük fogant. Lapról lapra haladva érezzük: gondolataink párhuzamosan futnak – magával ránt ez az olykor sötét folyosókon, névtelen utcákon, másutt csillagokat szikráztató éjeken, fodrozódó vizek partján kitáruló mindenség. Csernák András elbeszéléseinek olvasása közben egy olyan mikrokozmosz részévé válunk, ahol az idő (egyfajta karkai megfoghatatlanságban, Buzzati-féle örökkéva-

lóságban) nem leperog, hanem önmagán minket átpergetve múlt–jelen–jövő részévé egyszerre tesz. Időtlen, világokon kívüli világ ez, amelyben úgy születik meg a költészet, úgy öleli körül a prózát, amint a hajnal vesz körbe minket: a tág horizont alatt végtelensége beláthatatlan, mégis érezzük, belőlünk indul, közép-pontja vagyunk. „Fogcsikorgató hideg a reggel. Éjszaka a szél ködöt hordott a lapályra, csak a legmagasabb fák kopasz csúcsára látni. Távol, amerre a völgy szorossá szűkül, laza ecsetvonásokká szelídül a pára, fátyolként terül a táj fölé, odébb, a szurdok bejáratánál, mint fehér asszonycomb, szétnyílik, ölében dédelgetve a sápadt Napot” (*Patak partján a csillagok*). De miben rejlik, honnan e sorok láttató, elhithető ereje? Az egyszerű kijelentéssel kezdődő pillanatkép még nem hordozza a többletet (azt tehát, ami a tájleírás sablonján felülemelheti), ám belőle olyan természetességgel bomlik ki a látkép, mint a természet maga. Vagyis a nyelv, a hang azt a külsőt tárja fel szemünk előtt, ami a belsővel nemcsak azonos, de egy, összeforrt. Ha tehát feltesszük a kérdést, miért is időtlen ez a világ, válaszunk egyértelmű: azért, mert *belvilág*, minden külső körülménytől független létező. És épp ugyanezért egyedi, ismétелhetetlen. Szívhangja, pulzuslúktetése élővé, hitelessé teszi. Ezért nem csóváljuk fejünket hitetlenkedve, amikor a *Várakozás* hőse, a beszédes nevű Zsebpiszok Úr (abszurd, karkai helyzetben, végeláthatatlanul kanyargó irodaház-folyosókon) az éjjeli őr elől menekülve egy egerlyukban bújjik el. Ezért nem szemléljük gyanakodva a meghasonlott bírót, aki a döntéshozatal után számba veszi, mi lett volna felhozható a gyerekgyilkos anya védelmére, hogy ti. „amikor ott állt, kezében a véres, rívó húscsomókkal, megundorodva önmagától, asszony-géppé vált, fertőtlenítő, takarító, kegyetlen monstrummá, mintha kihullott haját hajítaná a latrinába, éppoly értéktelen volt számára az a két testrész (...) *ezzel a mércével már elfogadható*” (*A bíró*).

Öntörvényű belvilág ez: öntörvényű, mint a költészet maga, amely e próza legmélyebb rétegeiből forrásként tör a felszínre – s ahogy követjük, medrét szélesítő folyam lesz belőle. Nem célja, hogy – akárcsak *Narziss* – víztükrébe nézve önnön arcunkban gyönyörködjünk, de kitárulkozik előttünk, s mi részévé kell, hogy váljunk, amint fényeket csillogtató mély vizén egyre beljebb evezünk, amely – mint *A vádlott* szerelmesének szeme – „lerombolhatatlanul kék, akár az égbolt”.

Rózsássy Barbara

Hadifogságban – itthon

Bognár Zalán:
Magyarok hadifogságban
Magyarországon.
Argumentum, Bp., 2010.

Vajon mikor ér véget a háború? – teheti fel az olvasó a kérdést, ha kezébe veszi Bognár Zalán közelmúltban megjelent kötetét. A válasz nyilván sokféle lehet, hiszen mondhatjuk azt, hogy a harcok befejeztével, a fegyverszünettel, a békekötéssel, a hadifoglyok hazatérével, a szerettek elvesztése okozta fájdalom emlékeztető enyhülésével, de bizonyára sok más megállapítás is a háború befejeztét jelentheti. Bognár Zalán könyvét olvasva úgy vélem, hogy sok tíz- és százezer honfitársunk számára a háború – jelen esetben a II. világháború – nem kevesek lelkében a magyar/magyarországi hadifoglyok hazatérével és emléküik megörökítésével fejeződött be.

A mindenkori háborúk jellegéből adódóan az egymással szemben álló felek hadifoglyokat ejtettek/ejtenek, akiknek „jogállásáról” különböző nemzetközi szerződések rendelkeztek – a XX. században már több is –, illetve rendelkeznek. Ezek a szerződések azonban a legtöbb esetben „sérülnek”. A fogolytartók szándékosan vagy a helyzetükből adódó lehetőségek, esetenként inkább lehetetlenségek miatt nem mindig tartják be az előírásokat, de arra is akad példa, hogy a szerződések előírásai szerint olyan személyek is hadifogságba kerülnek, akik arra jogilag „nem érdemesültek”.

A hadifoglyok elhelyezésére egykor a hadifoglytáborok szolgáltak. (A jelennel nem kívánok foglalkozni!) Ezek a táborok a legtöbb esetben az adott ország területén épültek, a II. világháborús gyakorlatot látva, nem egy esetben a hadifoglyok munkájával. Természetesen a fogságba esett emberek nem azonnal indultak a győztes ország területére, hanem időleges és ideiglenes táborok „álltak fel” ott, ahol a hadifoglyok éppen voltak. Így történt ez Magyarországon is. Az 1944–1945-ös esztendő magyarországi harcai során sok tízezer magyar, magyarországi katona került szovjet – és részben bolgár, illetve román – hadifogságba. Számukat növelték a polgári lakosok közül hadifogollyá „nyilvánított” személyek. Bognár Zalán, a Károli Gáspár Református Egyetem docense ezeknek a Magyarországon hadifogságba került emberek sorsával, szenvedésével foglalkozik. Olyan feladatra vállalkozott, amilyenre előtte senki: a Magyarországon létesített szovjet – őrzésüket tekintve bolgár és román – hadifoglytáborok történetét mutatja be.

Vállalása nem volt egyszerű: gondot okozott a kevés és nagyon sok helyütt rejtőzködő forrásanyag, a sok bizonytalan adat és az, hogy a szerző számára elérhetetlenek a szovjet – a bolgár és a román – források. Segített viszont a napjainkban oly kedvelt és nem egy esetben – e témában egyértelműen – megkerülhetetlen interjúzás, az „oral his-

tory”. Bognár Zalán élt és jól élt ezzel a módszerrel is. Egykori hadifoglyok százaival vette fel a kapcsolatot, és az interjúkból a legadatgazdagabbakat hasznosította, kiegészítve, finomítva velük a feltárt korabeli anyagokat.

Bognár Zalán munkáját olvasva megelevenedik előttünk a hadifoglytáborok magyarországi rendszere. A felügyelet, az őrzés, a mindennapi élet, az elszállítások, a ritkán előforduló csodával határos szabadulások és mindaz, ami a hadifoglyülethez hozzátartozik. A szerző érzékletesen mutatja be az Ideiglenes Nemzeti Kormányának a magyarországi hadifoglytáborokban sínylő sok tízezer hadifogly érdekében tett lépéseit. A kormány illetékesei, elsősorban a Honvédelmi Minisztérium igyekezett a győztes szovjet Vörös Hadsereg, illetve részben – vagy egészen? – a Belügyi Népbiztosság (a sokat emlegetett NKVD) felügyelete és őrzete alatt álló táborokból a hadifoglyokat „kimenteni”, de legalább sorsukon javítani. Ez a legtöbb esetben tábor- és parancsnokfüggő volt. Egységesen nem beszélhetünk arról, hogy a szovjet katonai (belügyi?) hatóságok engedékenyek lettek volna. A hadifogly az hadifogly, akinek a háborút lezáró békeszerződésig táborban kell maradnia, amelyben a Szovjetunió javára végzett munkával enyhíthet bűnein, hiszen azzal, hogy ellenségként rátört a Szovjetunióra, megbocsáthatatlan bűnt követett el. A vezeklés formája pedig a szovjet államot újjáépítő munka lehet. Eddigi ismereteim szerint – amelyeket Bognár Zalán kötete csak megerősít – nem állhat messze az igazságtól fenti megállapításom.

Bognár Zalán könyve és annak szereplői hadifogságuk éveinek csak egy kis töredékét töltötték hazai földön. A magyarországi táborok alapvetően ideiglenesek voltak, ahonnan a „kiszállítás” elég gyorsan megindult. Addig azonban néha adódott lehetőség hozzájutni valami hazai hírhez, látogatáshoz (elvétve és ritkán) és éltető reményhez. Ha valaki Magyarország II. világháborús történetének teljes megismerésére törekszik, nem mellőzheti ezt a munkát. Megtudhatja belőle, hány hadifoglytábor működött és hol Magyarországon, milyen épületek váltak a fogság „színtereivé”, hány főt őriztek bennük, illetve hány tízezer fordultak meg ezekben a táborokban. Sopronkőhida, Cegléd, Baja, Győr, Gödöllő és a sort hosszan lehetne sorolni. Megannyi szenvedés és tragédia helyszínei. Egykori területükön az utókor számára téglába vésett üzenetek adnak hírt az egyes sorsokról, míg másutt emlékmű őrzi az elhunytak nevét.

Baján 1949. június 1-jén (!) avatták fel azt az emlékoszlopot, amely a közös sírba eltemetett, a közeli hadifoglytáborban elhunyt 1023 „embertársunk” emlékét őrzi.

Az emlékművek mellett a következetes történészi kutatómunka eredményként immár ez a szakmailag hiteles, megbízható kismonográfia is eligazítást nyújt a magyar múlt e szomorú fejezetében.

Szakály Sándor

Ádám Tamás (1954, Balassagyarmat) költő, szerkesztő, újságíró. Jelenleg Budapesten él. A Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság alapítója, vezetője. Madách- (2003) és Nagy Lajos-díjas (2008). Legutóbbi kötetei: *Újságperirat* (publicisztikák, 2000), *Rendezünk majd vérbő partikat* (versek, 2004), *Máglyák ideje* (interjúk, 2006).

Bágyoni Szabó István (1941, Bágyon) író, költő, műfordító. A kolozsvári egyetem elvégzése után tanított, majd az Utunk szerkesztője volt. 1989 júliusától Budapesten él, jelenleg a Polisz versovatanak vezetője. A Román Írószövetség műfordítói díjasa (1983). Legutóbbi kötetei: *Az abba-maradt mondat* (versek, 2004), *Elszabadult konténerek* (naplóregény, 2005), *Az idő festett orcái* (esszék, beszélgetések, jegyzetek, 2010).

Bakonyi István (1952, Székesfehérvár) irodalomtörténész. A Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-angol szakán, majd az ELTE kiegészítő magyar szakán végzett. 2004-ben szerzett PhD-fokozatot. A kortárs magyar irodalom kutatója, a székesfehérvári Vörösmarty Társaság elnöke. Iszka-szentgyörgyön él. Legutóbbi kötete: *(H)arcok és művek* (tanulmányok, 2008).

Bányai Tamás (1946, Budapest) író 1972-ben disszidált az Egyesült Államokba. 1979–82 között a clevelandi Amerikai Magyar Népszava/Népszabadság szerkesztője volt. Észak-Karolinában él. A pécsi Hetedhét című magazin munkatársa és különböző irodalmi portálok rendszeres szerzője. Regénye, a *Mire minden jóra fordul* (Magyar Napló, 2008) a Barankovics István Alapítvány irodalmi pályázatán nyert első díjat.

Berezki Gábor (1928, Békés) finnugor nyelvész és műfordító. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Bukarestben végezte 1948-tól 1952-ig magyar–román szakon. A kandidátusi fokozatot Leningrádban szerezte meg 1958-ban, akadémiai doktori disszertációját 1988-ban védte meg Budapesten. 1959-től az ELTE docense, 1979-től tanszékvezető professzora volt. Nyelvészként főként a Volga-

vidék finnugor és török nyelveinek kapcsolataival foglalkozik, fordítóként elsősorban észt és finn irodalmi műveket tolmácsol.

Ébert Tibor (1926, Pozsony) író, költő, zeneművész. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán és az ELTE magyar irodalom, filozófia, esztétika szakán végzett. 1945-ben Budapestre települt. Hosszabb ideig Franciaországban élt. Két színpadi játékát francia színházakban játszották (Lyonban, Párizsban, Avignonban). Több hangjátékát sugározta a Magyar Rádió és külföldi adók. Művei húsz kötetben, folyóiratokban, antológiákban jelentek meg. Többek közt Bartók-, Pásztor- (1987), Péterfi Vilmos-díjas (2006) alkotó. 1996-ban a Magyar Köztársaság Érdemrendjével tüntették ki.

Falusi Márton (1983, Budapest) költő. Az ELTE jogi karán végzett 2007-ben. A Hitel folyóirat vers-, valamint a Magyar Napló Európai Figyelő rovat szerkesztője. 2009-től a Könyves Szövetség elnöke. Gérecz Attila- (2004) és Junior Prima-díjas (2008). Kötete: *Rádyivva ablak, ajtó* (2007).

Gulyás Nikolett (Eger, 1984) az ELTE finnugor-magyar szakán végzett 2008-ban, ugyanott a Nyelvtudományi Doktori Iskola Uráli nyelvészet és nyelvek programjának ösztöndíjas hallgatója. Kutatási területe: nyelvtipológia, összehasonlító mondatlan.

Horbulák Zsolt (1972, Pozsony), publicista, szakíró és kutató. A pozsonyi Comenius Egyetemen szerzett tanári oklevelet történelem-magyar szakon 1996-ban. 2003-ban diplomázott a Pozsonyi Közgazdaságtudományi Egyetemen. Doktori disszertációját a Comenius Egyetem Világtörténeti Tanszékén 2006-ban védte meg. Dolgozott muzeológusként és a magán-szférában is. Tudományos, illetve ismeretterjesztő publikációi történelmi és közgazdasági kérdésekkel foglalkoznak. Párkányban él.

Horváth Dorottya (1990, Budapest) költő, a Deák Téri evangélikus Gimnáziumban érettségizett, jelenleg a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem hallgatója, Fóton él.

Iancu Laura (1978, Magyarfalu) költő, szerkesztő, a Moldvai Magyarság budapesti szerkesztője. Arany János kutatói ösztöndíjban és Móricz-ösztöndíjban részesült (2006). Legutóbbi kötetei: *Karmaiból kihullajt* (2007), *névtelen nap* (2009). 2010-ben Bárka- és Bella István irodalmi díjat kapott.

Kelemen Lajos (1954, Büssü) író, Kaposváron él, Radnóti-díjas. Legutóbbi kötete: *Olvasó* (esszék, 2008).

Kerék Imre (1942, Háromfa) költő, műfordító. Sopronban él. Többek között Radnóti-, Komros István- és József Attila-díjas. Összegyűjtött verseit a *Virág völgy* című kötete tartalmazza (2002). Legutóbbi kötete: *Dombos út* (versek és versfordítások, 2009).

Marosi Gyula (1941, Budapest) 1966 óta publikál. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. 1975 és 1978 között a Mozgó Világ prózarovat vezetője, majd 2001-ig a Magyar Televízió dramaturgia. József Attila- (1981) és Balázs Béla-díjas (1997).

Nagy Gábor (1972, Körmend) költő, irodalomtörténész. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar–német szakán végzett 1996-ban, majd 2000-ben doktorált. Jelenleg a szombathelyi Nyugat-magyarországi Egyetem Kommunikáció és Médiatudományi Tanszékének docense. Legutóbbi kötete: *Ki a konkolyt vetette* (regény, 2009), melynek megírásához 2008-ban elnyerte a Barankovics István Alapítvány ösztöndíját. Bella István-díjas (2009).

Nagy Katalin (1951, Tata) Egerben végzett magyar–orosz szakon, majd az ELTE-n. Az uráli irodalmakat kutatja (PhD) és fordítja. Számos regény-, vers- és novellafordításon kívül az ő nevéhez fűződik két kétnyelvű (mansi–magyar, vepsze–magyar) verseskötet megjelenése, továbbá Valentyna

Szolovárral ő fordította le kazimi hanti nyelvre Móricz Zsigmond *Hét krajcár*, Déry Tibor *Szerelem*, Hernádi Gyula *Kiáltás és kiáltás*, Örkény István *Állatmese* című művét is. Tagja a magyar Írószövetségnek és a Finnugor Írószövetség elnökségének.

Rezessy Anna (1977, Budapest) az ELTE néprajz–finnugor–francia szakán végzett, majd tanulmányait az Irodalomtudományi Doktori Iskola *Az uráli népek folklórja és irodalma* programon folytatta. Doktori disszertációját 2010 szeptemberében védi meg. Rendszeresen publikál a társadalomnéprajz és a folklorisztika szakterületén, valamint karjalai siratófordításokat. Finnországban él.

Rózsássy Barbara (1979, Budapest) költő. Művelődésszervező és olasz szakon tanult. Gérecz Attila-díjas. Legutóbbi kötete: *Éjszakai tárlat* (2009).

Szakály Sándor (1955, Törökkoppány) hadtörténész, az MTA doktora. Előbb a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója, majd a Duna Televízió alelnöke, jelenleg a veszprémi Pannon Egyetem egyetemi tanára. Kutatási területe az 1868 és 1945 közötti magyar hadtörténelem, társadalom-, illetve sporttörténet. Legutóbbi kötetei: *Múltunkról – kritikusan?* (Kritikák, 2005); *Katonák, csendőrok, ellenállók* (Tanulmányok, 2007).

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsey- (1995) és József Attila-díjas (1996). Legutóbbi kötetei: *Nekiünk ilyen sors adatott* (Csoóri Sándorral, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspárral, 2008), *Párbeszéddek és párbeszéddek* (interjúkötet, 2010).

Szj Enikő (1944, Sárvár) nyelvész. Kutatási területe: permi nyelvek, tudomány- és művelődéstörténet, finn/finnugor–magyar kapcsolatok. Budapesten az ELTE magyar–oros–finnugor szakán végzett 1968-ban.

Fontosabb munkái: *Termini rodstva v permskih jazikah* (1998), a *Bibliotheca Regulyana* kötetei (Sajnovics, Gyarmathi, Reguly); *Kursz vengerszkogo jazika* (1980), *Finnország* (1980). A Finnugor Világkongresszus Konzultatív Bizottságának tagja.

Tillinger Gábor (1975) nyelvész, fordító. Fő szakterülete a dialektológia és a lexikológia. Elsősorban újlatin (francia, okcitan), finnugor (számi, komi) valamint skandináv nyelvekkel foglalkozik. Több ízben jelentek meg komi, számi és svéd vers-, illetve novellafordításai különböző folyóiratokban. Általa fordított lappföldi mesékből

egy önálló kötet is megjelent, saját szerkesztésében: *Öregasszony a Holdon* (2010). Rendszeresen figyelemmel kíséri napjaink számi és komi költészetét.

Ughy Szabina (1985, Ajka) a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanult. Versei, recenziói rendszeresen megjelennek többek között az Új Könyvpiac, Magyar Napló, Szépirodalmi Figyelő hasábjain.

Vándor Anna (1941) magyar–oros szakos középiskolai tanár az ELTE-n, és kulturális programigazgató az Orosz Kulturális Központban. Finnugrista néprajzkutató, több mint ötven éve foglalkozik műfordítással. Budapesten él.

Szavazzon a hónap versére!

Honlapunk **VERSEK** rovatába minden hónap közepén fölkerül néhány vers név nélkül, melyekre Olvasóink szavazhatnak egy hónapon keresztül. Azt a verset, amelyik a legtöbb szavazatot kapja, megjelentetjük a Magyar Naplóban!

A szeptemberi lapszámba kerülő versre **2010. augusztus 15-ig** lehet szavazni. Szavazzon továbbra is a hónap versére, látogasson el világhálós oldalunkra!

www.magyarnaplo.hu

IRODALMI FOLYÓIRATOK TALÁLKOZÓJA ÁRKOSON

Az Erdélyi Magyar Írók Ligája és a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány **2010. szeptember 9–12** között rendezi meg a Kárpát-medencei magyar irodalmi folyóiratok találkozóját, amely az E-MIL IX. Írótáborának keretén belül kerül megszervezésre.

Helyszíne: **Árkos, (Kovácsna megye, Románia), Árkosi Kulturális Központ.**

A találkozó lehetőséget kíván biztosítani arra, hogy a Közép-Kelet Európában működő, magyar nyelvű irodalmi lapok szerkesztői, szerzői, kiadói a lapkiadással, szerkesztéssel, finanszírozással együtt járó gondokat és tapasztalatokat egymással megosszák.

A konferenciát támogatja a NKA és a MASZRE

A MAGYAR NAPLÓ a világhálón!

A Magyar Napló világhálós változatának ingyenes rovatai:

- Irodalmi hírek
- Könyvruház
- A Hónap verse költői vetélkedő
- Fényképes beszámolók
- Határon túli szerkesztőségek adatai
- Irodalmi kvízzjáték

Előfizetőink részére elérhető rovatok:

- a legfrissebb Magyar Napló lapszámok
- a teljes archívum 2000-től
- szerzői lexikon fényképekkel, folyamatosan frissített adatokkal

A Magyar Napló előfizetői ingyenesen regisztrálhatnak az világhálós változatra is!

Csak internetes előfizetőink részére az előfizetési díj 1 évre

- belföldre 3000 forint
- külföldre 12 euró

Az előfizetéssel kapcsolatban kérjen bővebb tájékoztatást, valamint befizetési csekket az elofizetes@magyarnaplo.hu e-mail címen!

www.magyarnaplo.hu

IRATKOZZON FEL A MAGYAR NAPLÓ LEVELEZŐLISTÁJÁRA!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben rendszeres, közvetlen tájékoztatást kap rendezvényeinkről és új kiadványainkról.

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában: <http://www.magyarnaplo.hu/hirlevel.php>

Kérjük, ajánlja a Magyar Napló hírlevelét barátainak, ismerőseinek is!

EGYEDÜLÁLLÓ ELŐFIZETÉSI AKCIÓ A MAGYAR NAPLÓ IRODALMI FOLYÓIRATRA!

*Fizessen elő a Magyar Napló irodalmi folyóiratra, és egy ajándékkönyvet küldünk Önnek!
Régi előfizetőink minden karácsonyra könyvajándékot kapnak!*

Megrendelem a Magyar Napló havi folyóiratot

- 1/4 évre ~~2010 Ft~~ helyett **1930 Ft-ért**pld.-ban
- 1/2 évre ~~4020 Ft~~ helyett **3870 Ft-ért**pld.-ban
- 1 évre ~~8040 Ft~~ helyett **7390 Ft-ért**pld.-ban

Név:

Kézbesítési cím:

Telefonszám:

E-mail cím:

Számlázási cím:

Megrendelés kezdete:

Aláírás:

Kérjük, az előfizetési szelvényt juttassa el szerkesztőségünkbe postán, faxon vagy személyesen.

Megrendelését leadhatja telefonon és világhálós oldalunkon is.

Magyar Napló Kiadó Kft.
1450 Bp., Pf. 77. Telefon és fax: 413-6672
E-mail: info@magyarnaplo.hu
Honlap: www.magyarnaplo.hu